

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

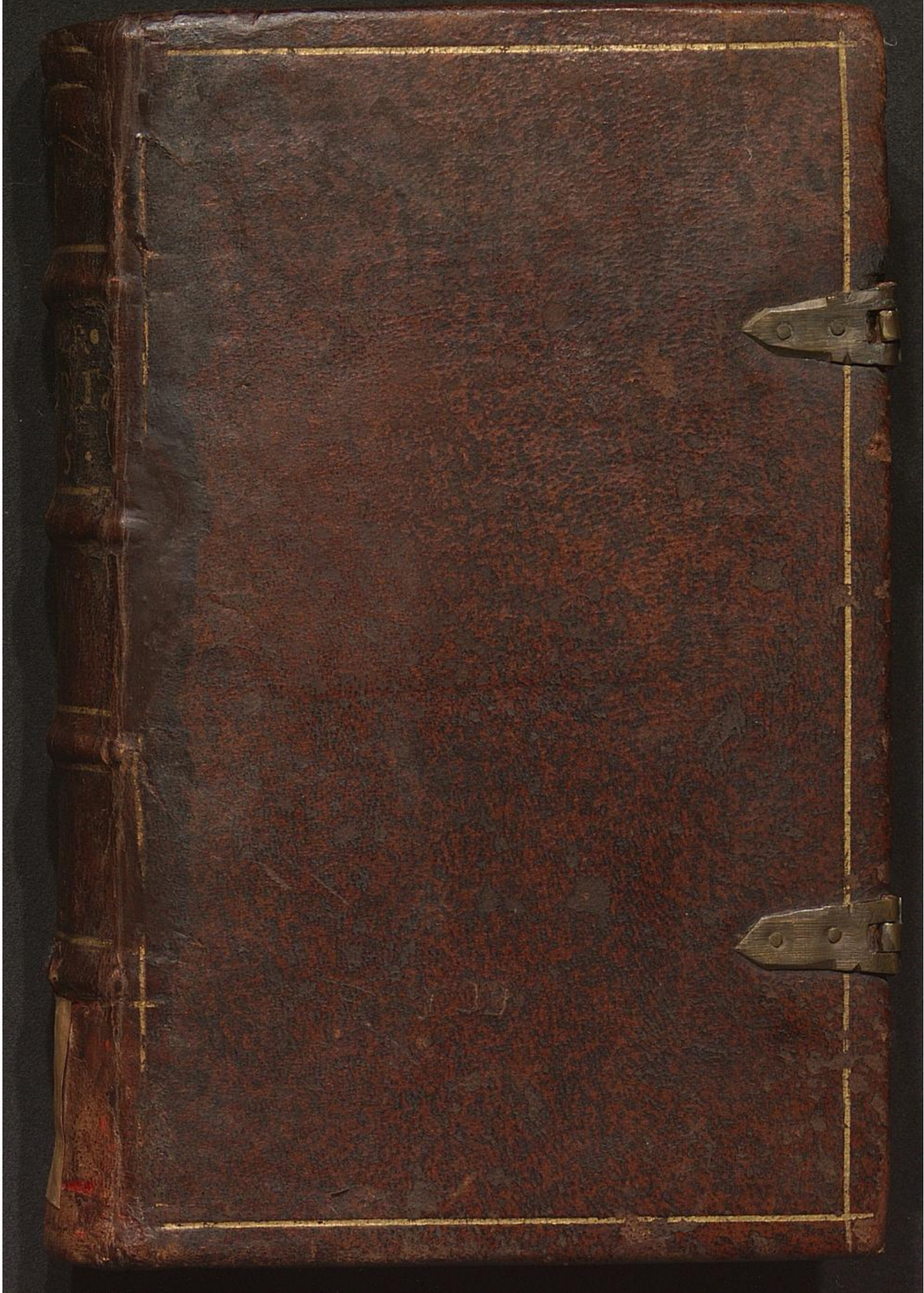
Universitätsbibliothek Paderborn

**Ceremonien Van Den Heylighen Dienst Der Misse
Bethoont Vyt De H. Schriftvre Ende De HH. Ovt-Vaders
vande eerste 400. ende volghende jaeren**

Hazart, Cornelius

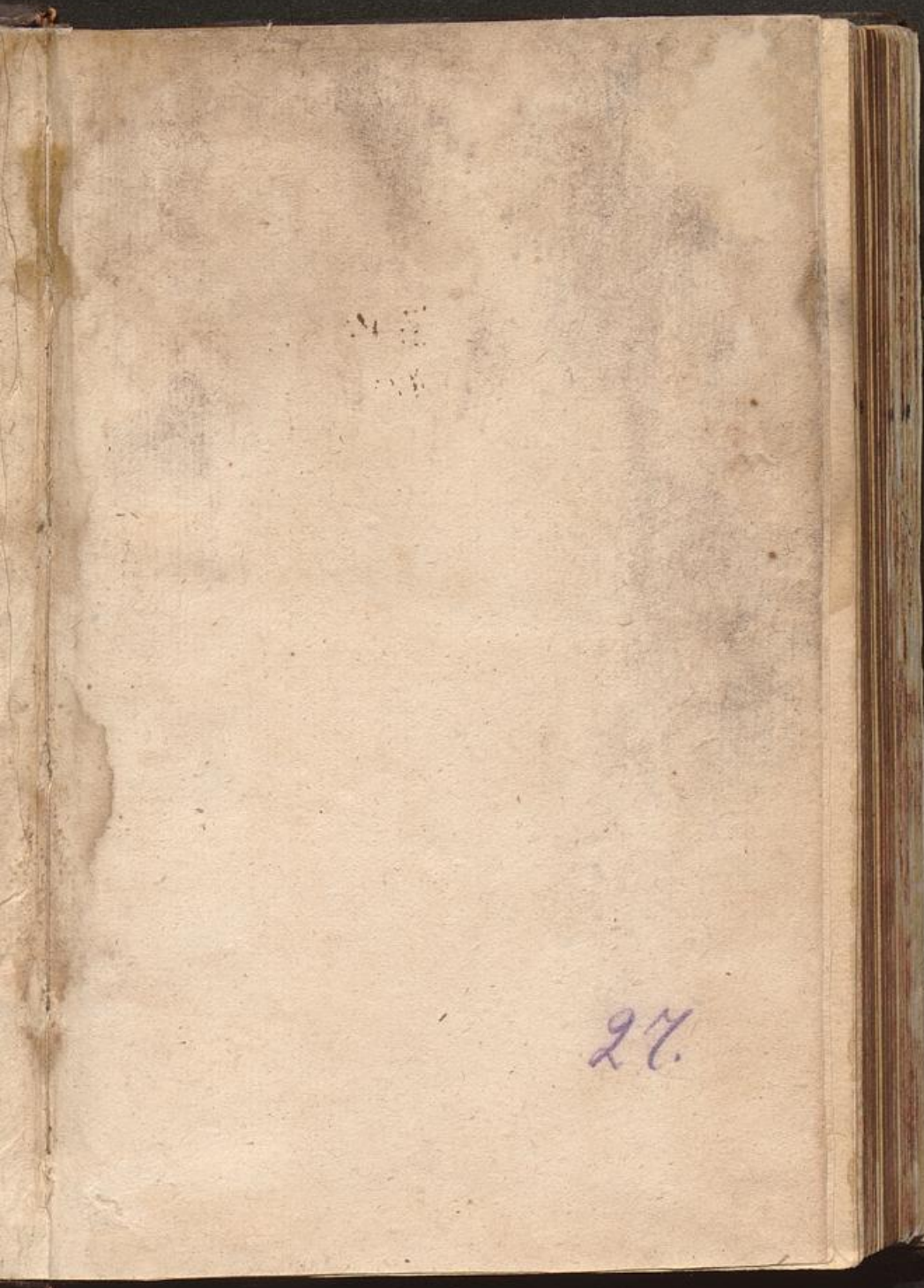
Antwerpen, 1661

urn:nbn:de:hbz:466:1-34059

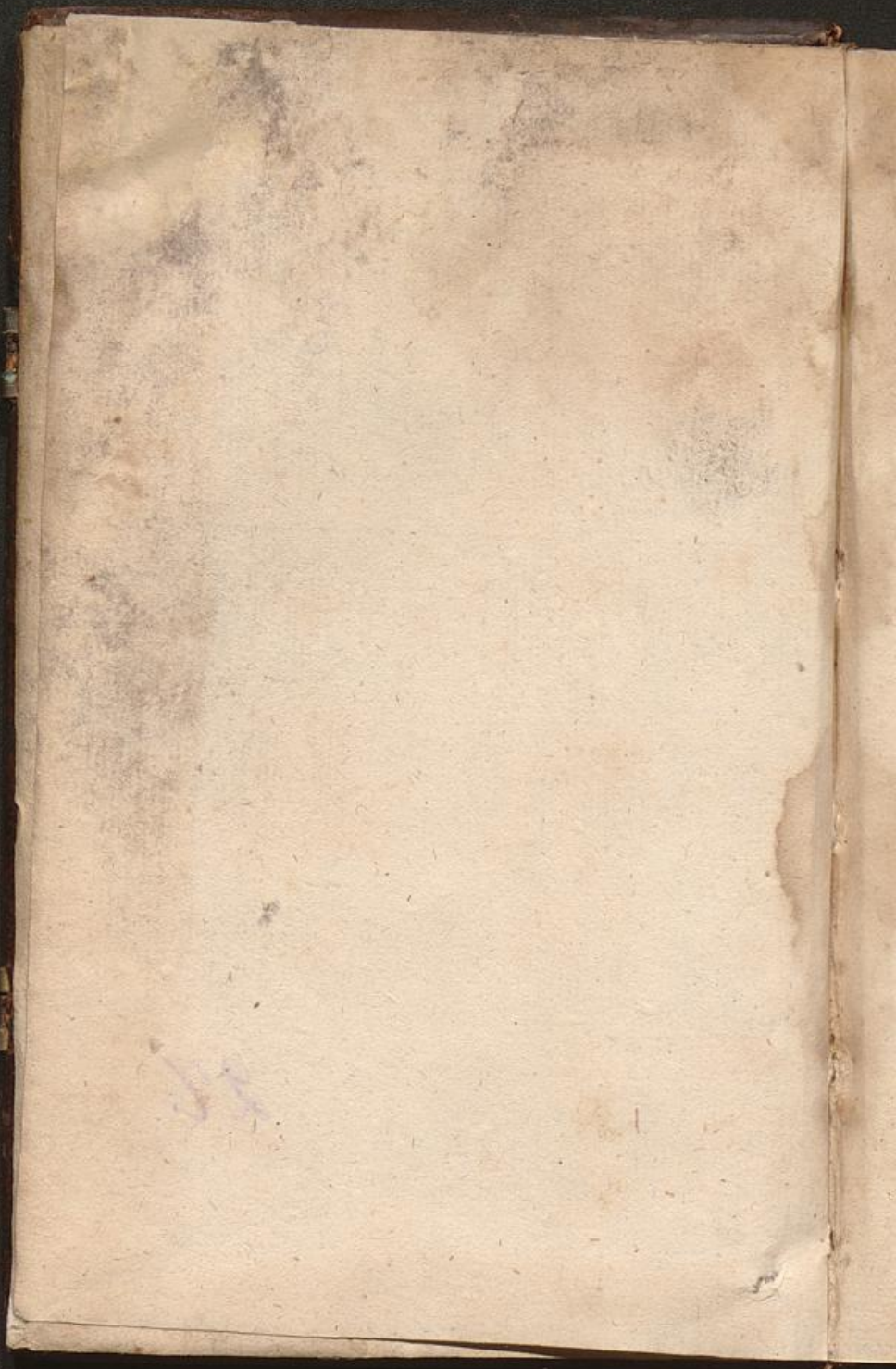

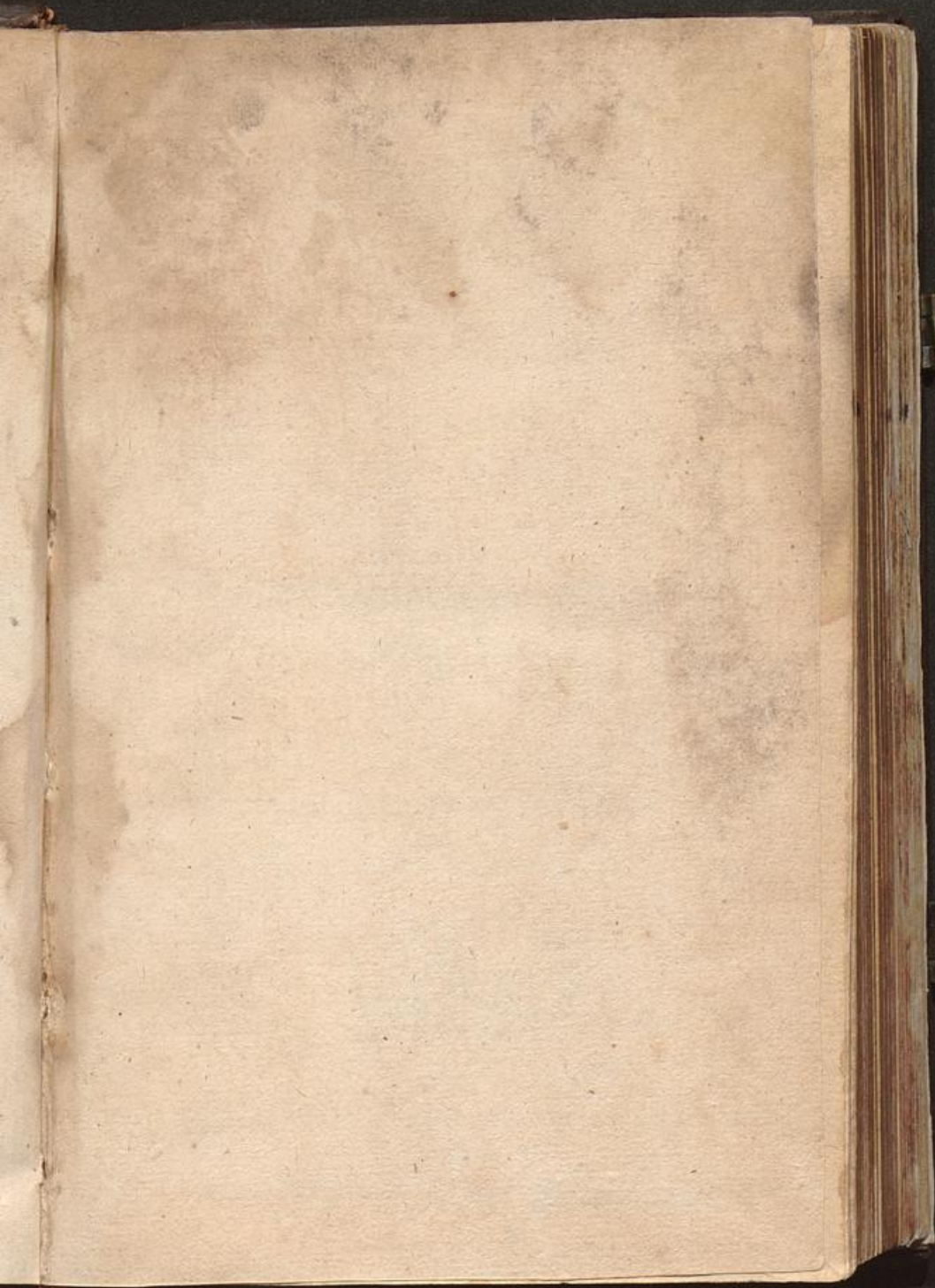
F. VI. 34.

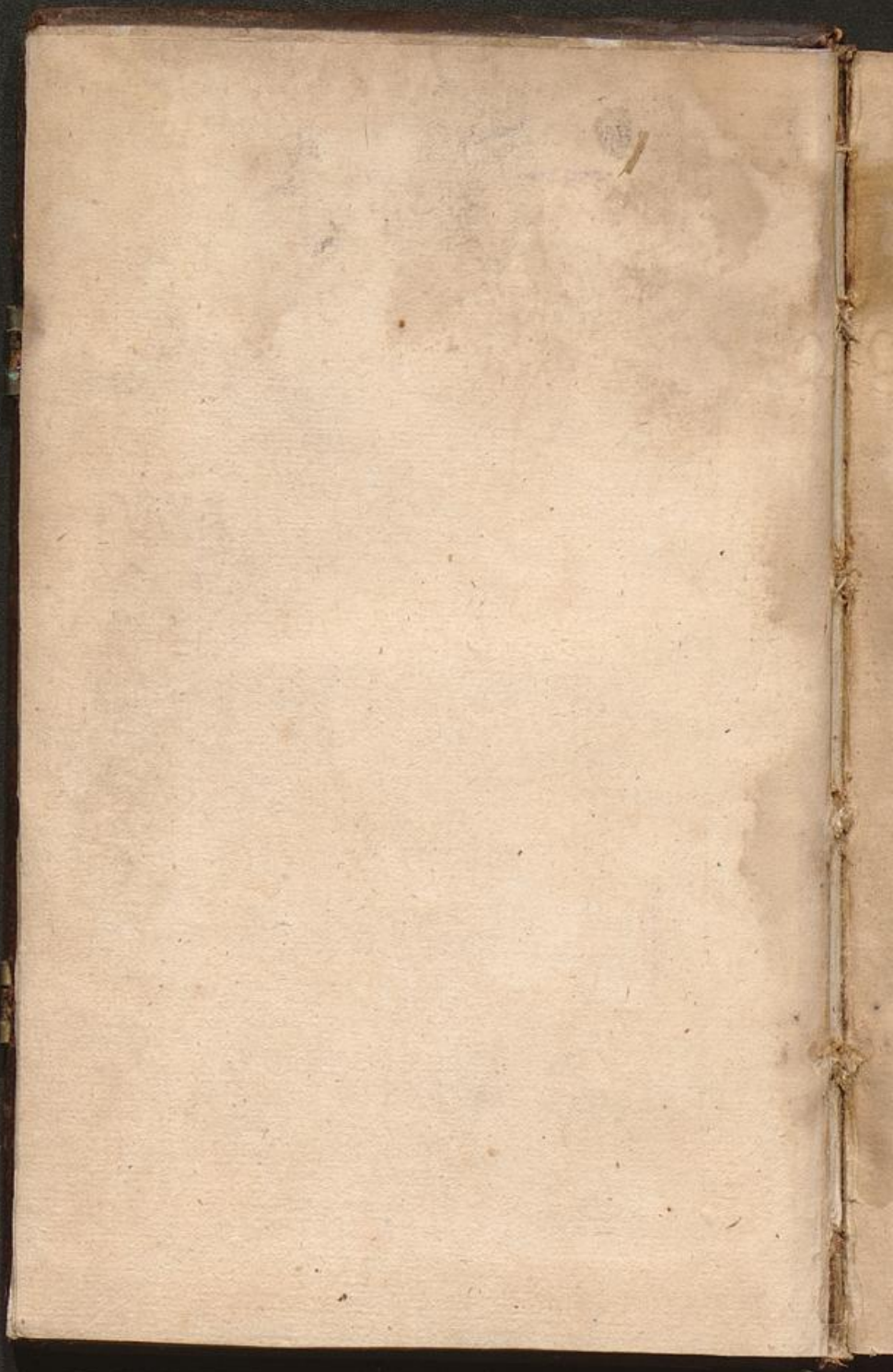
Th. 6194.

27.

CEREMONIEN

VANDEN HEYLIGHEN

DIENST

DER

M I S S E

BETHOONT

VYT DE H. SCHRIFTVRE

ENDE

DE HH. OVT-VADERS

vande eerste 400. ende volghende jaeren,

DOOR

Den Eerw. P. CORNELIUS HAZART
Priester der Societeyt IESU.

Den derden druck vermeerdert,

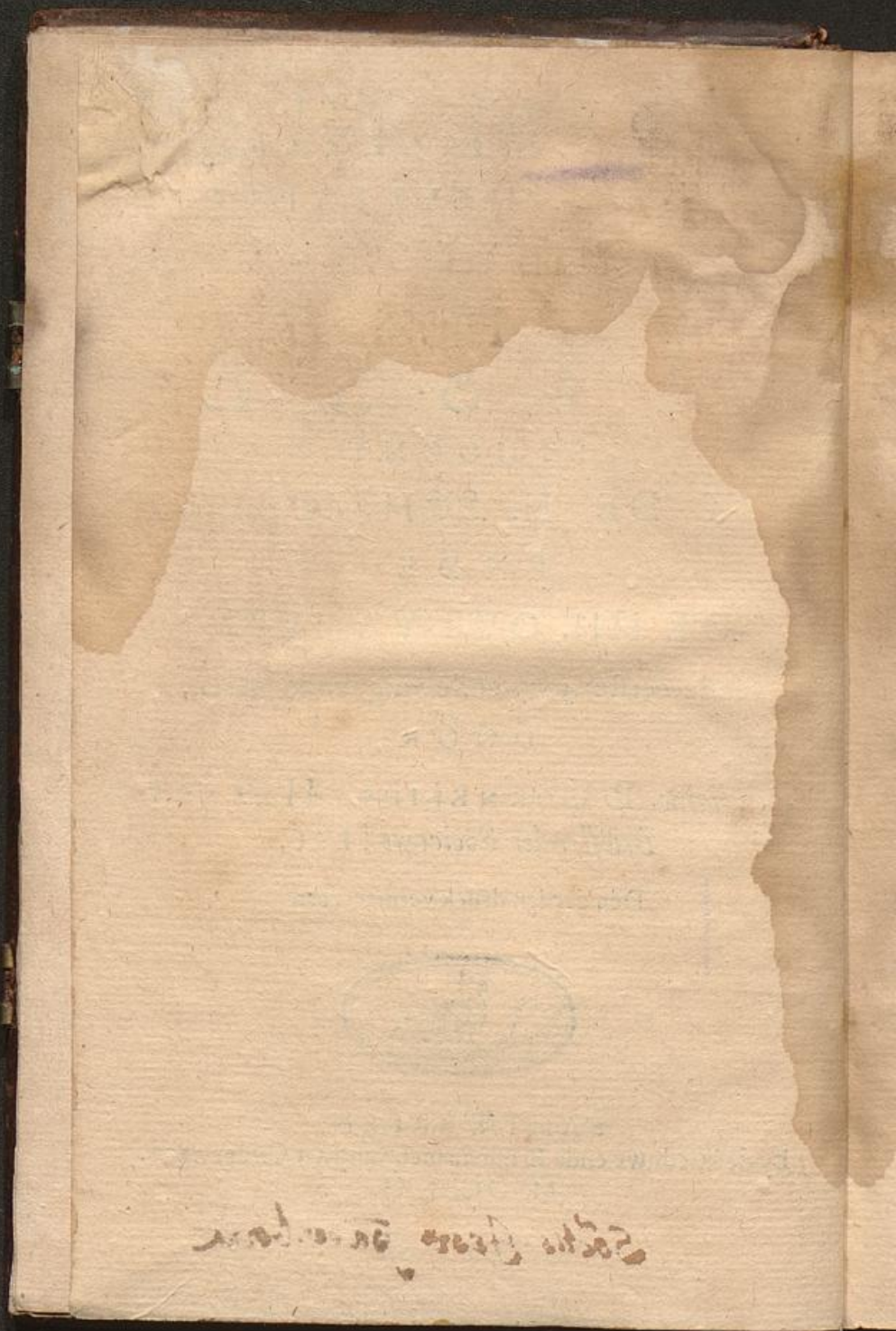

T'ANTWERPEN,

By de Weduwe ende Erfghenamen van JAN CNOBBAERT.

M. DC. LXI.

Societis Iesu Paderbornae

AEN DE VROME,
 ENDE GODTVRUCHTIGHE
 CATHOLICKE
 B O R G H E R S
 VANDE
 WIIT-BEROEMDE
 ENDE VERMAERDE
 STADT VAN
 ANTWERPEN.

Alder-liefste Borghers,

DEN besonderen iever, die ghylieden altijd hebt ghehadt tor den waeren Godtsdienst, is door de trompette vande *Faeme*, over menighe jaeren, uyt-gheblaesen gheweest, niet alleen tusschen de enghe paelen van onse Nederlanden; maer is oock, met groote snelheydt ghevloghen, over de woeste baeren der Zee, om sich te verbreyden tor de vremste kusten, ende uytterste gewesten des wereldts; in dier voeghen, dat waer-men weet te spreken van uwe

A 2

Edele

Edele Stadt (ende waer isser eenigh landt, soo verfteken, oft soo verre gheleghen, daer men van haer niet en weet te spreken?) daer is saemen bekent uwe liefde tot den Goddelijcken dienst, ende uwe godtvruchtigheyt met de welke ghy-lieden (sonder iemants nae-deel ghesproken) oft alle uwes Vaderlandtsinghesetene verre te boven gaet, ofte wel, aen niemant van haer en moet wijcken. Ick neme tot ghetuyghen soo menighe rijckelijck vercierde autaeren, soo vele treffelijcke kercken, door uwe, ende uwer voor-ouderen miltheyt ghebouwt, ofte vervoordert, daer den H. Dienst Godts wordt ghedaen, daer het goddelijck Woort wordt verkondight, daer de heylighe Sacramenten worden uyt-ghe-reyckt, alles met eenen soo drittighen toe-loop, dat deur-gaens, oock de ruymste plaetsen, schier niet groot ghenoech en zijn om de menschen te vatten.

Derhalven, ghelijck het vyer dies te krachtigher bernt, hoe dat het met koudere locht is omset; soo fiet men oock in u-lieden, het vyer vanden jever tot den goddelijcken dienst dies te meer blaecken, hoe dat ghy-lieden op alle kanten meer omringhelt zijt van Anders-ghesinde.

finde. Wat sal ick segghen vanden drift, met den welcken ghy-lieden altijd, maer namelijck dit teghenwoordigh jaer, hebt komen aen-hooren de verschillen des Gheloofs? met wat eene vreught, ende ghenoeghen des herten ghy-lieden die hebt ontfanghen, naemelijck, die ick gehandelt hebbe, rakende den heyligen Dienst vande Misse: soo dat oock treffelijcke mannen op my hebben versoecht, dat ick-se door den druck soude brengen in't licht, op dat de godtvruchtighe Catholijcke ghemeynthe, soo eene ghewichtighe materie, die sy van my mondelingh hadde gehoort op den Preeck-stoel, soude moghen wel diep drucken in'r hert door het lesen.

Ick en hebbe een soo redelijck, ende godtvruchtigh versoeck, van eene soo jeverighe, ende Godts-dienstighe Ghemeynthe niet konnen verstoeten: Hier fiet ghylieden, *Beminde Borghers*, in dit kort schrift uwe begeerte volbracht. Hier hebt ghy-lieden, dat alle de Ceremonien die vande Roomsche H. Kercke, hedendaghs worden ghebruyckt inde *Misse*, de selve zijn, namelijck met die van d'eerste 400. jaren, als wanneer de kercke *Christi* (soo onse Weder-partije selve bekent) noch

A 3 op-

oprecht was , ende rechtsinnigh.

Ten tweeden , hier hebt ghy-lieden be-
thoont in 't ghemeyn uyt Schriftuer, dat
de Apostelen hebben een waerachtigh
Sacrificie ghedaen , 'twelck alleen aen
Godt mach ghedaen worden.

Ten derden , hier hebt ghy-lieden be-
thoont mede uyt Schriftuer, hoedanigh
dit Sacrificie der Apostelen was in 't be-
sonder, namelijk aengaende sijne voor-
naemste deelen, en Ceremonien.

Ten vierden, de ghetuyghenissen van al-
le eeuwen , dat-men altijt in de Christe-
lijke Kercke een oprecht Sacrificie ge-
daen heeft.

Ten vijfden, sult ghy-lieden hier betoont
vinden oock uyt Schriftuer , dat alle on-
se Ceremonien , die wy ghebruycken in
de H. Misse , seer prijs-baer zijn , ende
lofweerdigh. Neemt dit schrift in danck,
ende ghebruyckt het tot versterckinghe
van u-lieden Godts-dienstighe ghemoe-
deren, ende tot beschaemtheyt van úwe
Partije, de welcke (ghelijck u-lieden
seer wel bekend is) onsen H. Dienst niet
alleen en houdt voor eenen nieuwen
vondt, ende ghedichtsel der menschen,
maer oock voor heydensche Supersti-
tie, ende loutere Afgoderije. Denckt
dat

dat dit schrift is ghelijck aen het sweert
van den Velt-Oversten *Gedeon*, 'twelck
sich verthoonde in de ghedaente van
broodt; ghebruyckt het als een sweert
om uwe weder-partije te bevechten;
ghebruyckt het als broodt om u-lieden
sielen te stercken. Vaert wel.

*In Antwerpen, uyt ons Professie-huys
den 1. Julij 1659.*

VV.EE. oodtmoedighen, ende goer-
jonstighen dienaer inden Heere
CORNELIUS HAZART
Priester der Societeyt JESU.

A 4

VOOR.

VOOR-REDEN.

E Er ick de voor-ghestelde materie beghinne, soo heeft het my ghedocht van noode te wesen, namelijk tot meerder verklarunghe, dat ick hier soude voor stellen twee korte Waerschouwinghen.

Eerste Waerschouwinghe.

I Ck en sal in dit Schrift niet disputeren, oft het broodt, ende wijn wesentlijk worden verandert in't lichaem ende bloedt *Christi*: Dit point (de wijle het een bysonder, ende groot tractaet vereyscht) en wil ick niet eens roeren; doch sal my te vreden houden met onse weder-partije t'overtuygen, dat noch ons Sacrificie, in't ghemeyn ghesproken, noch onse Ceremonien, die wy dies-aengaende gebruycken, superstitie zijn, oft Afgoderije, aenghesien dit alte-mael, in de H. Schrifture bekend is, oft vande HH. Oudt-vaders vande eerste 400. ende volghende jaren wordt aenghepresen.

Tweede Waerschouwinghe.

I Ck en wil hier mede niet disputeren, oft d'Apostelen haer Sacrificie, hebben *Misse* ghenoecht, oft niet; want daer is leer weynigh aen den naem gheleghen, als ghy maer de saecke selve en kont hebben: Ende ghenomen dat dit woordeken *Misse* byde Apostelen niet en hadde bekend gheweest, hier nyt en volght niet, dat
ons

ons Sacrificie verschillende is van dat van de Apostelen, oft dat de Apostelen gheen Sacrificie en hebben ghehad. Het eerste en volght niet, want, ghelijck een muer die heden wit is, morghe swart, ofte een man die heden Peeter heet, morghe Pauwels, daerom van wesen niet en veranderen, maer dies aengaende blijven de selve, alsoo kan ons Sacrificie in wesen, ende substantie het selve zijn met dat van de Apostelen, al hoe wel dat wy dat misschien eenen anderen naem gheven, als de Apostelen hebben ghedaen. Het tweede en volght oock niet, te weten, dat de Apostelen van gheen Sacrificie en wisten te spreken om dieswil dat sy misschien niet en wisten te spreken van dit woordeken *Misse*; want, 'tghene wy nu *Misse* noemen, dat noemden d'Apostelen in't Griex *Liturgia*, ghelijck wy hier nae sullen sien uyt *Schriftuer*, ende oock blijkt uyt de oude *Missen* van den *H. Marcus Euangelist*, de *HH. Petrus* ende *Jacobus* Apostelen, de welcke van haer worden *Liturgia* ghenoeemt: Noemt dan ons Sacrificie alsoo't u belieft, oft *Liturgie*, oft *Misse*, oft *Godes-dienst*, oft *Offerhande*, wy en sullen daerom niet vechten: Doch dit houde ick staen, dat onse weder-partije groot onghelijck heeft van te segghen, dat men van gheene *Missen* en heeft weten te spreken, als over seven, oft acht hondert jaeren onbegrepen; contrarie blijkt soo klaer als den dagh, *eerst* uyt den *H. Telesphorus* over 1400. jaeren, den welcken seght: *Den Engheleschen Lof-sangh moet op-gheseydt worden in de*

Λειτουργία

b *Angelicus
hymnus Mis-
sarium in so-
lenniis cele-
brandus est,
Ep. ad omn.
fidel.*

c *Mansi in
munere, mis-
sam sacere
capi.... ama-
rissime flere,
& orare in
ipsa oblatio-
ne. Deum ca-
pi, ut subveni-
ret. lib. 1.
Epist. 13.*

solemniteyten der MISSEN. b Ten tweeden, uyt den
H. Ambrosius over ontrent 1300. jaeren: Ick ben,
seydt hy, ghebleven in den Dienst, ick hebbe begost
MISSE te doen ick hebbe begost seer bitterlijck te
weenen, ende Godt te bidden in de OFFERHANDE,
dat hy soude ter hulpe komen c. Laet ons nu komen
tot de bewijfen van onse aenghenomen ma-
terie.

HET

HET
EERSTE DEEL.

B E W Y S
UYT DE HEYLIGHE
O V D T - V A D E R S

V A N D E
E E R S T E V I E R - H O N D E R T
J A E R E N .

Wordt verthoont de over-een-kominghe van de Ceremonien, die de H. Roomsche Kercke nu ter tijdt noch ghebruyckt inde Missē, met de Ceremonien, die inde Kercke ghebruyckt zijn gheweest de eerste 400. jaren.

Den Priester.

Beghint de Missē van't teecken des H. Cruys.
Soo gherupghen dat-men t'haren tijde ghedaen heeft :

Den H. Augustinus, *Anno 420.*

Tract. 118. in Ioann.

VV At is het teecken Christi, 'twelck een-ieder bekent is / anders als het Cruys Christi? welck teecken / ten zy dat het ghebruyckt worde / ofte op de vooz-hoofden der Ghelobighe / ofte over het water / dooz het welck sy herbozen worden / ofte over de olpe / dooz de welke sy ghesalft worden / ofte over het Sacrificie, met het welck sy gheboedt worden / niet van alle dese dinghen wordt werelijck volbracht.

Quid est, quod omnes noverunt, signum Christi, nisi crux Christi? quod signum, nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquæ, quæ regenerantur, sive oleo, quo chrismate unguuntur, sive Sacrificio, quo aluntur, nihil eorum ritè perficitur.

Ter-

Tertullianus, Anno 230.

Lib. de Coronâ milit. cap. 3.

Ad omnem pro-
gressum, atque pro-
morum, ad omnem
aditum, & exitum.
ad vestitum, & cal-
ceatum, ad lavacra,
ad mensas, ad lumi-
naria, ad cubilia, ad
sedilia, quaecumque
nos convectatio ex-
ercet, frontem Crucis
signaculo terimus,

Wij teekenen ons booz-hoofst met het
teecken des Cruys, booz alle booztgaangh ende
voertinge / booz alle uytgaangh ende ingangh /
booz het kleeeden / booz den eten / booz het slaep-
pen / booz het sitten / ende ten lesten booz al
dat wy doen.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catech. 13.

Non pudeat nos
Crucifixum confite-
ri, sed in fronte con-
fidenter, signaculum
Crucis, digitis impri-
matur: Et in aliis
omnibus crux fiat; in
panibus comedendis,
in poculis bibendis,
in egressu, & ingres-
su, ante somnum, re-
cumbendo, & sur-
gendo, eundo, &
quiescendo.

En laet ons niet beschaemt wesen den Ge-
crupsten te belijden / maer laet ons met be-
troutwen / op ons booz-hoofst met de vinghe-
ren dzucken het teekken des Cruys: Ende
dat men het Cruys maecke in alle andere
dinghen: In het eten / dzincken / uytgaen / in-
gaen / booz den slaep / in't ligghen / in't op-
staen / in't gaen / in't rusten.

NOTA: Tertullianus seght, dat de Christenen van
sijnen tijdt, (dat is, over vierthien hondert ende ne-
ghen-en-twintigh jaren) voor al dat sy deden, haer
teeckenden met het teekken des Cruys op haere
voor-hoofden: Cyrillus Hierosolymitanus, over twaelf
hondert ende vijf-en-dertigh jaeren, seght, dat voor
alle dinghen, op ons voor-hoofst, met de vingheren
moet ghedrukt worden het teekken des Cruys. Wat
superstie kan het dan wesen, als wy oock onse Misse
beghinnen van dit teekken?

Den Priester

Seght: Introibo, &c. Ick sal in gaen tot den
Auaer Godts.

Dien aer Antw. Tot Godt die mijne seught ver-
blijdt.

Soo schrijft inijnen tijdt gheschiedt te zijn

Den

over-een-komende met die vande eerste 400-jarē. 13

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 2.

Komt ghy begheerigh tot den Altaer / op dat ghy het Sacrament soudt ontfanghen; uwe siele sal segghen: Ick sal in-gaen tot den Altaer Godt: Tot Godt die mijne seught verbljdt.

Veniebas desiderans ad Altare: ut acciperes Sacramentum, dicit anima tua: Introibo ad Altare Dei.

Ad Deum qui latet, sicut juventutem meam.

Den Priester

Belijdt sijne sonden / oft seght den Confiteor, kloppende op sijne borst. Soo heeft ons in sijne schriften achter-gelaten:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Sermone 8. de verbis Domini.

Soo haest als dit woordt vanden Leser ghehoort is ghetweest: Ick belijde u Vader: terstondt hebt ghy-lieden gheklopt op de borsten.

Mox ut hoc verbū sonuit Lectoris: Confiteor tibi Pater, pectora turadistis.

Den Priester

Seght: Kyrie eleison in't Grieksch / dat is te segghen: Heere ontfermt u onser. Soo getuyght:

Den selven H. Augustinus, Anno 420.

Epistola 178.

Van alle Latijnsche / ende upt-landtsche Partien / wordt inde Griekschsche taele ghebeden: Heere ontfermt u onser.

A cunctis Latinis, ac Barbatis, Graecā linguā rogarut: Domine miserere.

Den Priester

Seght den Lof-sangh der Enghelen Luc. 2. Gloria in excelsis Deo, &c. dat is te segghen: Glozie zy aen Godt inden alder-hooghesten. Soo schrijft:

Te.

Telephorus, Anno 142.

Epistolâ ad omnes Fideles.

Angelicus hym-
nus, Missarum in so-
lenniis recitandus
est.

Den Enghelschen Vof-sangh moet op-
ghesepdt worden inde solemmitteyten der Mis-
sen.

Den Priester

Seght: Dominus vobiscum, ofte Pax vobis: dat
is / de Heere zy met u-lieden / ofte / Vrede
zy met u-lieden. Soo verhalen dat-men
t'haren tijde ghedaen heeft:

Soter apud Gratian. Anno 175.

De Consecratione dist. 1.

Cum pluraliter ab
eo (Sacerdote) dici-
tur: Dominus vo-
biscum, convenit ut
ipsi respondeatur.

Als in't ghemeyn vanden (Priester) ghe-
sepdt wordt: Dominus vobiscum, de Heere zy
met u-lieden / 'tis betaemlijck dat-men hem
antwoorde.

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

In cap. I. ad Colossens. hom. 3.

In ecclesiis pacem,
in precationibus, in
supplicationibus, in
prafationibus semel,
arque iterum, ac ter-
tio. & sæpe eandem,
qui ecclesiæ præest,
impertit, dicens:
Pax vobis.

Den obersten vande Kercke wenscht dick-
wils peys / segghende: Pax vobis: Peys zy
met u-lieden: Dese peys wenscht hy eens/
tweemaal/drymael/ende dickwils inde kerc-
ken/inde ghebeden/tide vooz-reden/&c.

Den Priester

Seght: oremus, dat is/Laet ons vidden. Soo
leeren:

Den selven H Joannes Chrysoft. Anno 398.

Homilia 61. ad Populum Antioch.

Dum profertur
Sacrificium, dem
Christus immolatur,

Als het Sacrificie vooz ghebracht wordt/
als Christus gheslagh-offert wordt / ende het
Lanz

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 15
Nam des Heeren/ als ghy sult ghehoort heb-
ben Oremus, Laet ons bidden/ denckt dat den
Hemel van hoven open gaet/ ende de Enghe-
len af-daelen.

& Ovis Dominica,
cum audieris, Oremus,
supernè cælum ape-
riri cogita, & Ange-
los descendere.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Epistolâ 107.

Als ghy den Priester Godts het volck
hoort verwecken aen den Altaer/om te bid-
den/ &c.

Quando audis Sa-
cerdotem Dei, ad Al-
tare exhortantem
populum Dei, orare
&c.

Den Priester

Leest de Collecten, dat is/ de ghebeden/ die van
hem saemen met de heele vergaderinghe/
Godt worden op-ghedraghen / ende daer-
om ghenoemt worden Collectæ, ofte Ghe-
beden die saemen ghedaen worden. Soo
hebben ons achterghelaten:

Den H. Justinus, Anno 150.

Apologiâ 2. sub finem.

Op den Sondagh komen saemen in eene
plaetse/ alle die inde steden woonen / oft op
de doopen/ . . . Ende wy bidden eenpaerlijck, en-
de onse ghebeden ghesloten zijnde / worden
gheoffert broodt/ wijn/ ende water.

Die, solis qui dicitur
omnes qui in oppi-
dis, vel agris moran-
tur, unum in locum
conveniunt. . . .
*comprecamur, conclu-
sifque nostris preci-
bus, panis, vinumque,
& aqua offeruntur.*

Tertallianus, Anno 230.

In Apologetico cap. 38.

Wy komen saemen inde vergaderinghe/
ende wy bidden voor de Keyserz/ ende haere
dienaren/ &c.

Coimus in cælum,
& congregationem,
oramus pro Impera-
toribus, pro ministris
eorum, &c.

Den H. Chrysofomus, Anno 398.

Homilia 18. in 2. ad Corinth.

Daer worden ghemeyne ghebeden gedaen
vanden Priester/ ende van het volck.

Communes preces
à Sacerdote, & popu-
lo fiunt.

Deu

Den Priester

Leest den Epistel, dat is/ eene lesse ghetrocken
oft uyt de Propheten / oft uyt de brieven
van d'Apostelen. Soo leeren dat-men t'ha-
ren tijde ghedaen heeft:

Den H. Justinus, Anno 1.

Apologia 2.

*Die Solis cætus
sunt, ubi Apostolo-
rum, Prophetarum-
que litteræ præle-
guntur.*

Op den Sondagh worden vergaderingen
ghehouden/ alwaer booz-ghelesen worden de
schriften vande Apostelen, ende Propheten.

Tertullianus, Anno 230.

In Apologetico cap. 38.

*Posteà cogimur ad
divinarum Scriptu-
rarum commemora-
tionem.*

Daer naer worden wy bergadert tot de
berhalinghe vande goddelijke Schrifturen.

Den H. Chrysostomus, Anno 398.

Homilia 4. in Epist. ad Thessal.

*Epistolæ quotidie,
de cælo venientes, le-
guntur.*

Ons worden daghelijck booz-ghelesen
brieven uyt den Hemel ghesonden.

NOTA: Dat *Chrysostomus* hier spreeckt vande
schriften der Propheten, ende Apostelen, ende van
eene openbaere voor-lesinghe der selver inde Ker-
cken.

Den Priester

Seght op sekere tijden ende daghen dez
jaerg/ Alleluya. Soo schrijben:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epist. 119. cap. 15.

*Omnibus diebus
Dominicis, ad Alta-
re Alleluya canitur.*

Alle Sondaghen singht-men aen den Au-
taer/ Alleluya.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 17

Den H. Hieronymus, Anno 390.

In Rescripto ad Damasum, Tom. 3. Concil.

Ober al/ daer den Godt / ende mensch met
heerlijcke stemme ghepredickt woꝝdt / dat-
men daer altydt by-voeghe Alleluya, met alle
de Psalme

Vbi Deus & homo
honorabili voce pr-
dicatur, Alleluya
semper, cum omni-
bus Psalmis affigatur.

Den Priester

Leest het Euangelie. Soo hebben ons in ha-
re schriften achterghelaten dat-men in ha-
ren tydt ghedaen heeft:

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Lib. 2. Epist. 5.

Maec de verheven woꝝden/ dooꝝ de welsche
het lijden Christi woꝝsepdē tē. (NOTA, dat is nae
den Epistel, oft het lesen der Propheten) verdsende
(Aurelius) te lesen het Euangelium Christi.

Post verba subli-
mia, quae Christi
martyrium sunt prae-
locuta, merebatur
(Aurelius) Euanga-
lium Christi legere.

Concilium Laodicense, Anno 368.

Canone 16.

Op oꝝrdeelen dat-men op de Saterdagē
de Euangelien moet lesen, met andere Schrif-
ten.

Sabbathis Euan-
gelia cum aliis Scriptu-
ris legenda esse cen-
sensus.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistola adversus vigilantium.

Dooꝝ alle de kercken banden Oosten / als
het Euangelie ghelesen wordt, woꝝden by klaren
daghe lichten ontfleken.

Per totas Orientis
Ecclesias, cum legen-
dum est Euangelium
luminaria accendun-
tur. Sole jam rutilan-
te.

Den H. Augustinus. Anno 420.

Du isser tusschen gekomen de solemnitēte
van heylighe daggen / op de welke-men
moet

Nunc interposita
est solemnitas san-
ctorum dierum, quae

*hu certus ex Ewange-
lio lectiones oportet in
Ecclesia recitari, quia
ita sunt annua, ut a-
lia esse non possint.*

18 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
moet sekere lessen uyt het Euangelie inde Kercken
op segghen, de welke op die daghen jaerlijck
soo worden ghelesen / dat men gheen andere
inde plaetse en magh stellen.

Den Priester

Leest het Symbolum, oft den Credo, dat is / het
Gheloobe : Soo gherupghet in dien tyde
gheschiedt te zijn ;

Concilium Toletan. III., Anno 589.

Capitulo 2.

*Sancta constituit
Synodus, ut per om-
nes Ecclesias Hispa-
niae, vel Gaeciae, se-
cundum formam O-
rientalium Ecclesia-
rum, Concilij Con-
stantinopolitani, hoc
est, centum quinquaginta
Episcoporum,
Symbolum Fidei reci-
tarent.*

Het H. Concille ordonneert / dat men dooz
alle de Kercken van Spaignien / oft Gallien
sal op segghen het Symbolum des Gheloofs,
volghens de wijze vande Oostsche Kercken
van het Concille van Constantinopelen / dat
is / van hondert vijftigh Bisschoppen / &c.

NOTA : Dit Concilie van Toledo en is niet ghe-
houden gheweest de eerste vier hondert jaren, maer
het seght, dat het sulcks stelt nae de wijze van 't Con-
cilie van Constantinopelen, 'twelck ghehouden was
100. jaren te voren, dat is in 't jaer 381.

Den Priester

Doet het Offertorium, dat is / offert het broodt
ende wijn op/aen Godt. Soo schryben dat
men 't haren tyde ghedaen heeft :

Den H. Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Hierarchia Ecclesiast. cap. 3.

*Sacrosanctum pa-
nem, & calicem be-
nedictionis Altari
imponunt.*

De Priesteren stellen het heyligh broodt/
ende den kelck der segghensghe / op den Au-
tar.

Te weten om op-gheoffert te worden.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 19

Den H. Justinus, Anno 150.

Apologiā 2.

Het broodt/ ende den wijn worden op-ghe-offert.

Panis, vinumque offeruntur.

Den Priester

Menghelt den wijn met water / ende offert den kelck aen Godt. Soo leeren :

Den H. Justinus, Anno 150.

Oratione ad Antoninum.

Men offert den beker van water / ende wijn.

Offertur poculum aquæ, & vini.

Den H. Alexander I. Anno 121.

Epistolā 1.

Dat men wijn met water ghemenghelt op-offere in't Sacrifiste.

Vinum aquâ permixtum in Sacrificio offeratur.

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Epistolā 63.

Het water wordt met den wijn ghemenghelt in den kelck.

In calice, vino aqua miscetur.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacramentis, cap. 4.

Wijn ende water wordt inden kelck gheschoncken.

Vinum, & aqua in calicem mittitur.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Tractatu 120. in Ioannem.

Het water tempert den saligh-maecken den beker.

Aqua salutare temperat poculum.

B 2

Den

Den Priester

Leest eenen Lof-sangh / die-men Praefatio
noemt / ende beghint mer dese woorden :

Sursum corda, dat is / **De herten om-hoogh.**
Den Dienaer antwoordt: **Wy hebben-se tot den**
Heere.

Den Priester. **Lact ons danck-segghen aen den**
Heere onsen Godt.

Den Dienaer. **Dat is weerdigh / ende recht.**
Soo ghetuyghen :

Den H. Cyprianus, , Anno 250.

In Orationem Domin.

*Sacerdos ante ora-
tionem, Praefatione
praemisâ, parat fra-
trum mentes, dicen-
do: Sursum corda.
Respondet plebs:
Habemus ad Domi-
num.*

Den Priester vooz het ghebedt / vooz-stel-
lende eene Praefatie, oft Vooz-reden / maecht
de herten bande **Voeders ghereedt/segghen-**
de :

De herten om-hoogh,
Het volck antwoordt : Wy hebben-se tot den
Heere.

Den H. Chrysofotomus, Anno 398.

Sermone de Euchar. in Encan.

*Promisisti Sacerdo-
si, qui dixit :
Sursum corda.
Et dixisti : Habemus
ad Dominum.*

Ghy hebt beloost aen den Priester/die ghe-
sejdt heeft :

De Herten om-hoogh.
Ende ghy hebt gheseydt : Wy hebben-se tot
den Heere.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolâ 57.

*Norunt Fideles, in
quo Sacrificio dici-
tur :
Gratias agamus
Domino Deo nostro.*

De Ghelobtighe weren wel / in wat Sa-
crificie dat-men seght :

Lact ons danck-segghen aen den Heere, onsen
Godt,

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jare. 21

Den selven Augustinus.

Serm. 34. de temp. item Epistola 156. ad Probam.

Om dat de herten der gheloobighen eenen Hemel zijn / om dat sy daghelijckx worden op-gherecht als den Priester seght: De herten om-hoogh. Sy antwoorzen gherustelijck: Wy hebbense om-hoogh.

Den selven.

De spiritu & littera, cap. 11.

In het alder-waerachtighste / ende beson- der Sacrificie worden wy vermaent / te danck- segghen aen den Heere onsen Godt.

Den selven.

De bono Perseverantia.

Dat gheseydt wordt in de Sacramenten bande gheloobighe / dat wy de herten louden hebben om-hoogh tot den Heere, is eene gaebe des Heeren / van welke gaebe sy vermaent worden vanden Priester te danck-segghen aen den Heere onsen Godt, ende sy antwoorzen: 'Tis weerdigh, ende rechtveerdigh.

Den Priester

Beghint den Canon, dat zijn alle die ghebeden / de welke hy stillekens spreeckt hy sy-selven / namentlijck tot den Pater noster toe.

Hy bidt eerst hoor alle soorten van menschen in't besonder. Doo segghen:

Tertullianus, Anno 230.

Libro ad Scapulam.

Wy doen Sacrificie hoor de welbaert des Keisers.

Quia corda fidelium caelum sunt. quia in caelos quotidie eriguntur dicente Sacerdote: Sursum corde. Secuti respondent: Habemus ad Dominum.

In ipso verissimo, & in singulari Sacrificio, Domine Deo nostro gratias agere admonemur.

Quod in Sacramentis fidelium dicitur: ut sursum corda habemus ad Dominum, munus est Domini, de quo munere ipsi a Sacerdote admonentur, Domino Deo nostro gratias agere, & dignum & justum esse respondere.

Sacrificamus pro salute Imperatoris.

Den H. Joannes Chrysofomus. Anno 398.

Homilia 26. in cap. 8. Matth. edit. Paris.

Altra assistens Sa-
cerdos pro univer-
so orbe terrarum pro
presentibus, atque
absentibus, pro his
qui ante nos fue-
runt, pro his qui
postea futuri sunt.
Sacrificio illo propo-
suo. Deo nos gratias
jubet offerre.

Den Priester staende aenden Altar / be-
hel onse / in het vooz-ghestelt Sacrificie/
Godt te bedancken vooz de heele gantsche
wereldt / vooz de teghenwoordighe / ende vooz
de af-wesende / vooz de ghene die vooz ons
zijn gheweest / ende vooz de ghene die daer
nae sullen wesen.

Den Priester

Hout ghedachtenisse van de H. Martelae-
ren / soo segghen dat t'haeren tijde ghe-
schiedt is:

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Libro 4. Epistola 5.

Sacrificia pro eis
semper, ut memini-
tis offerimus, quo-
rum Martyrum pas-
siones, & dies anni-
versaria commemo-
ratione celebramus.

Wy offeren altijd vooz haer Sacrificien/
ghelijck ghy ghedachtigh zijt / soo dickwils
als wy bieren niet saerlijckesche ghedachte-
nisse / het lijden / ende daghen der Martelae-
ren.

Den H. Chrysofomus, Anno 398.

Homilia 21. in Acta Apost. in Morali.

Quid tibi videtur,
quod pro Martyribus
offeritur, quod in vo-
cantur in illa hora,
licet Martyres sint,
etiam pro Martyribus
offeritur: magnus ho-
por nominari Domi-
no presente dum
mors illa celebratur,
& horrendum sacri-
ficium, & ineffabile
Sacramentum.

Wat dunckt u / dat men offert vooz de
Martelaren / dat men se aen roept op die
ure / al hoe wel sy Martelaren zijn / men
offert oock vooz de Martelaren: 'Tis eene
grootte eere ghenoeint te worden daer den
Heere teghenwoordig is / als die doot wort
ghebtert / ende dat schriekelijck Sacrificie en-
de de onuytsprekelycke Sacramenten.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 23

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro 20. de Civit. Dei, cap. 9.

De sielen bande godtbychtighe dooden en sijn niet af-ghescheyden bande kercke / (de welke oock nu het rijk Christi is) anders sijn soo en soude men aenden Nutaer / inde medebeplyinghe van het Lichaem Christi, van haer gheene ghedachtenisse houden.

Item, lib. 22. de Civit. Dei, cap. 10.

De Martelaren worden in't Sacrifice op hare plaets / ende ozden ghenoemt / gelijk mannen Godts / die de werelbt door hare be-lydenisse hebben ghewonnen.

Item, Tractatu 84. in Ioannem.

Wy houden aen de tafel (des Heeren) ghe-dachtenisse van de Martelaren / anders dan booz andere dooden : want wy en doen dat niet om booz haer te bidden / maer heel meet om dat sy souden bidden booz ons / op dat wy hare voetschappen souden nae-bolghen.

Den Priester

Spreekt een wepuygh booz de consecratie dese woorden :

Welcke offerhande / bidden wy u / dat ghy o Godt gheweerdicht / gesehent / ende aen-geschreben / wettigh / redelyck / ende aen-ghenaem te maken. Soo ghetuyght dat-men t'synen rijkde / &c.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

Den Priester seyd : Maecht ons dese of-ferhande aen-geschreben / redelyck / aenghe-naem.

Den

Neque piorum a-nimæ mortuorum, separantur ab Eccle-siâ (quæ etiam nunc est regnum Christi) alioquin nec ad Al-tare Dei fieret eo-rum memoria, in communicatione Corporis Christi.

Ad Sacrificiû (Mar-tyres) sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco, & ordine nominan-tur.

Ad ipsam men-sam, non sic eos com-memoramus, quem-admodum alios qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis ore-mus, sed magis ut ipsi orent pro nobis, ut eorum vestigiis adhareamus.

Dicit Sacerdos. Fac nobis hanc oblatio-nem adscriptam, ra-tionabilem, accepta-bilem.

Den Prieſter

Neemt het broodt inde handt / ende ſpreccat
deſe nae-bolghende woorden:

Die daeghs te bozen / eet hy ſoude lijden / het
broodt ghenomen heeft in ſijne heylighe /
ende eerwerdighe handen / ende ſijne oog-
ghen op-ſaende nae den hemel tot u Godt /
ſynen almachtighen Vader / u bedanckende /
heeft her gheſeghent / ende ſijne Diſci-
pelen ghegheben / ſegghende: Neemt, ende
eet daer van altemacl. Soo ghetuyghet:

Den H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacramentis, cap. 5.

Die daeghs te bozen eet hy ſoude lijden /
heeft het broodt ghenomen in ſijne heylighe
handen / heeft om-hoogh gheſien nae den he-
mel tot u heylighen Vader / almachtighen
eeuwigen Godt / danckende / heeft gheſegent /
ghebroken / ende ghebroken zijnde / gheghe-
ben aen ſijne Apoſtelen / ſegghende: Neemt, en-
de eet daer van altemacl.

Den Prieſter

Conſacreert het broot / ende berandert dat
in't Lichaem Christi, met deſe woorden van
Christus: WANT DAT IS MYN LICHAEM,
'TWELCK VOOR U. L. SAL GHELEVERT
WORDEN. Soo ſeght:

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

¶ HOC EST ENIM
CORPUS MEUM,
QUOD PRO VO-
BIS DATUR.

WANT DAT IS MYN LICHAEM, 'TWELCK
VOOR U. L. GHEGHEVEN WORDT.

NOTA. Om ons te kennen te gheven wat veran-
deringhe door de Conſecratie gheſchiedt, voeghter
hy by deſe woorden:

Eet

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 23

Ter het gheconsecrert wordt/'tis broodt/
maet als de woorden Christi daer by zijn ghe-
komen/'tis het Lichaem Christi.

Den Prieſter

Neemt den kelck in ſijne handen / boozde
consecratie ſprekende deſe woorden:

Op de ſelbe maniere als't Abontmael ghe-
houden was / nemende deſen heerlijcken
kelck in ſijne heplighe/ende eertweerdighe
handen / inſghelijck u oock bedancken-
de heeft hem gheſeghent / ende aen ſijne
Discipelen ghegheuen/ ſegghende: Neemt,
ende drinckt hier uyt alle. **So leert:**

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

Op de ſelbe maniere oock / als't Abont-
mael ghehouden was / dat is/ daeghs te vo-
ren eer by ſoude lijden / heeft by den kelck
gheſeuen / heeft om-hoogh gheſien nae den
hemel tot u heplighen Vader/almachtighen/
eetwighen Godt/danckende/ heeft hem ghe-
ſeghent/ heeft hem ghegheuen aen ſijne Apo-
ſtelen / ſegghende: Neemt ende drinckt hier uyt
alle.

Den Prieſter

Conſacreert den kelck met deſe woorden:
WANT DIT IS DE KELCK VAN MYN BLOET,
VAN HET NIEUW, ENDE EEUWIGH TESTA-
MENT, DE VERBORGHENTHEYT DES
GHELOOFS, DIE VOOR U L, ENDE VOOR
VELE SAL LIYT GHESTORT WORDEN,
TOT VERGHIFENISSE DER SONDEN.

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 5.

WANT DIT IS MYN BLOEDT.

C 5

Ende

Antequam conſa-
cretur, panis eſt, ubi
autem verba Chriſti
acceſſerint, corpus
eſt Chriſti.

Similiter etiam ca-
licem, poſtquam con-
ſecratum eſt, hoc eſt,
pridie quam patere-
tur, accepit, respexit
in caelum ad te, ſan-
cte Pater, omnipo-
tens, aeterna Deus,
gratias agens, bene-
dixit, Apoſtoliſ ſuis
tradidit, dicens: *Ac-
cipite, & bibite ex eo
omnes.*

HIC EST ENIM
SANGUIS MEUS.

26 Ceremonien vande Misse inde Roomſche Kercke,
Ende voeghter by dese volghende woorden :

Ante verba Chri-
ſti, calix eſt vini, &
aqua plenus : ubi
verba Chriſti opera-
ta fuerint, ibi ſanguis
efficitur, qui plebem
redamit.

Dooz de woorzen Chriſti, was den keſek bol
wijn / ende water / als de woorzen Chriſti nu
ghetoerck hebben / daer woꝝdt het bloede
ghemaecht / 'twelck de menſchen verloſt
heeft.

Den Prieſter

Seght : Soo dickwils als ghy dit ſult doen /
ſoo ſult ghy het tot mynder ghedachtenſ-
ſe doen. Soo ſeght :

Den ſelven H. Ambroſius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Quotiescumque
hoc feceritis, toties
commemorationem
mei facietis.

Soo dickwils als ghy dit ſult doen / ſoo
dickwils ſult ghy ghedachtenſſe houden van
my.

Den Prieſter

Heft het liſchaem / ende bloet Chriſti om hoogh /
thoouende dat aen her volck / om aenbeden
te woꝝden. Soo ſchryben :

Den H. Dionyſius Areopagita, Anno 71.

De Eccleſiaſtica Hierarch. cap. 3.

Pontifex ſacroſan-
&ta, & augustiſſima
mysteria conficit.
& in conſpectum
agit, divinaque mu-
nera reverenter
oſtendens.

Den Biſſchop conſacreert de heylighe / en-
de hooghtwerdighe myſterien / ende
de goddelijcke ghiften met eerbiedinge thoo-
uende ſtelt-ſe in 't gheſicht / &c.

Den H. Baſilius, Anno 370.

Libro de Spiritu S. cap. 27.

Oſtenditur panis
Eucharistiæ, & pocu-
lum benedictionis.

Het broodt van danckſegghinghe ende de
beker der ſegheuinghe woꝝdt ghethoont.

Den Prieſter

Antelende aenbidt het Liſchaem / ende Bloedt
Chriſti. Soo ghetuyghen :

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 27

Den H. Cyrellus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catechesi mystagogica 5.

Komt tot den kelck des bloeds / ende
buppghet u-selven by maniere van aenbiddu-
ghe.

Accede ad calicem
sanguinis pronus,
adorationis in mo-
dum.

Den H. Augustinus, Anno 420.

In Psalmum 98.

Om dat (Christus) hier in het vleesch heeft
ghetwandelt / ende dat selve vleesch ons ghe-
gheben heeft om te eten tot onse saligheyt /
ende niemandt dat vleesch en eet, ten zy dat hy't
eerst heeft aenbeden ende wy en sondighen
niet alleen niet dat te aenbidden, maer wy son-
dighen niet te aenbidden.

Quia in ipsa carne
hic ambulavit, &
ipsam carnem nobis
manducandam, ad
salutem dedit. Nemo
autem illam carnem
manducat, nisi quis
prius adoraverit . . .
& non solum non
peccemus adorando,
sed peccemus non
adorando.

Den Priester

Spreekt dit naer-volgende ghebedt: Waer-
om wy Heere uwe dienaers / als oock u
hepligh volck / ghedachtigh zijnde het sa-
ligh lijden van den selven uwen Sone
Christus onsen Heere / als oock sijne verrij-
senisse / daer-en-hoven sijne glorieuse he-
melbaert / soo offeren wy uwe heerlijckie
Majesteit van uwe ghiften / ende gaben/
eene supbere Offerhande / eene h. Offer-
hande / eene onbebleekte Offerhande / het
hzoadt des eeuwigghen lebens / ende den
kelck van altydt durende saligheyt. Soo
verhaelt:

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Den Priester seyd: Wy dan ghedachtigh
wesende sijnder alderheerlijckste lijden ende
sijnder verrijsenisse upr de helle / ende sijn-
der

Sacerdos dicit: Er-
go & memores glo-
riosissimæ ejus Pas-
sionis, & ab inferis

resurrectionis, & in
caelum ascensionis,
offerimus tibi hanc
immacularam Ho-
stiam, rationabilem
Hostiam, incruen-
tam Hostiam, hunc
panem sanctum, &
calicem vitæ æternæ,

28 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
der hemelbaert nae den hemel / offeren u dese
onbeblechte Offerhande / eene redelijcke
Offerhande / eene onbloedighe Offerhande/
dit H. broodt / ende kelck des ewighen le-
bens.

Den Priester

Spreekt hier naer / dit Ghebedt:

Wilt dan u ghenadigh / ende helder ghesicht
hier op slaen / dat-se u aenghenaem zijn/
ghelijck ghy gheweerdicht hebt booz aen-
ghenaem te ontfanghen de ghiste van u
kindt / den rechtbeerdighen Abel, ende de
Offerhande van onsen Kertg-vader Abra-
ham, ende die u op gheoffert heeft uwe op-
perste Priester Melchisedech, als een H. Sa-
crifisele/eene onbeblechte Offerhande. Soo
leert:

Den selyen H. Ambrosius.

Lib. 4. de Sacram. cap. 6.

Petimus & preca-
mur, ut hanc obla-
tionem suscipias in
sublimi Altari tuo,
per manus Angelo-
rum tuorum, sicut
suscipere dignatus es
munera pueri tui
justi Abel, & Sacri-
ficium Patriarchæ
nostri Abraham, &
quod tibi obtulit
summus Sacerdos
Melchisedech.

Wp bzaghen/ende wy bidden / dat ghy dese
Offerhande aenbeert/op uwen verheben Au-
taer/dooz de handen van uwe Enghelel/ ge-
lijck ghy u gheweerdicht hebt te aenbeerden
de giften van u kindt / den rechtbeerdighen
Abel, ende de Offerhande van onsen Kertg-
vader Abraham, ende die u op-gheoffert heeft
den oppersten Priester Melchisedech.

Den Priester

Houdt ghedachtenisse van de overledene/ en-
de bidt booz hare sielen. Soo hebben ons
achter ghelaten in hare schriften dat-men
in haren tijdt ghedaen heeft/ &c.

Den H. Epiphanius, Anno 370.

Hæresis 75.

Quod verò spectat
ad ritum illum, quo

Wat aengaet de ghewoonte van de nae-
men

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 29
men der overledene upt te spreken/wat kan-
der profytighe zyn? de ghebeden die
booz de dooden ghedaen worden / zyn haer
profytig.

Item, in Expositione fidei sub finem.

Du wat aengaet de dooden/men houdt be-
sonderlijk van haer ghedachtenisse / ende
men doet booz haer ghebeden/ ende Sacrifi-
cien / ende men ghebzucht booz haer de Sa-
cramenten.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 365.

Catechesi mystagogica 5.

Daer naer houden wy ghedachtenisse van
die/ de welke booz ons zyn outslapen/ ghe-
loobende dat het eene alder-meeste behulp-
saemhepdt is booz de sielen / booz de welke
gheoffert wordt de booz-biddinghe van dat
hepligh/ende aensienlijk Sacrificie/ welck
op den Altaer ghestelt is.

Den H. Chrysostomus, Anno 398.

Homilia 69. ad Popul. Antioch.

Dese dinghen zyn niet sonder reden vande
Apostelen ghestelt gheweest / dat-men in de
aensienlijke mysterien/ sonde ghedachtenis-
se houden van de overledene / want sy weten
dat haer dit seer nut/ende profytig is.

Item, Homilia 41. in 1. ad Corinth.

Ten is niet te vergheefz/dat wy onder de
heplighe mysterien / ghedachtenisse houden
van de overledene.

Tertullianus, Anno 230.

De Coronâ militis cap. 3.

Wy doen op den jaerlijckschen dagh Of-
ferhanden booz de overledene.

Den

mortuorum nomina
pronuntiantur, quid
eo potest esse utilius?
.... quæ pro mortuis
conciuntur preces,
iis utiles sunt.

Jam vero quod ad
mortuos spectat, &
nominatim illorum
mentio fit & preces,
ac sacrificia, myste-
riaque frequentan-
tur.

Postea facimus
mentionem eorum,
qui ante nos obdor-
mierunt, maximum
credentes esse ani-
marum juvamen, pro
quibus offertur san-
cti illius, ac tremen-
di, quod in Altari
positum est, Sacrificij
supplicatio.

Non temerè hæc
ab Apostolis sancita
sunt ut in tremendis
mysterijs, defunctorum
agatur comme-
moratio, sciunt enim
illis inde multum
contingere lucrum,
& utilitatem.

Non frustra me-
moriam mortuorum
inter sacra mysteria
celebramus.

Oblationes pro de-
functis ... annuâ die
facimus.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro de curâ pro mortuis cap. 1.

In Machabzorum libris legimus oblatum pro mortuis sacrificium, sed etsi nusquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parva est uniuersæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, auctoritas, ubi in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad eius Altare funduntur, locum suum habet, et ipsam commendatio mortuorum.

In de boecken der Machabeen lesen wy/ datter Sacrificie is gheoffert ghetweest vooz d'overledene/maer alwaer't schoon/dat men dat gantschelijck nergheus en las in de oude Schrifsturen / de auctoriteyt van de hecle Kercke / die dese ghewoonte heeft / en is niet kleyen/ al-waer in de ghebeden van den Priester, de welcke aen Godt den Heere op den Altaer worden ghestort, oock de ghedachtenisse oft recommandatie voor de overledene hare plaetsc heeft.

Item, Libro 10. Confession. cap. 13.

Memoriam sui ad Altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei prætermisione seruiat, unde sciret dispensari victimam sanctam, quæ delictum est chirographum, quod erat contrariû nobis, quæ triumphatus est hostis.

Monica heeft begheert dat-men haerder ghedachtenisse soude houden aen uwen Altaer/aen den welcken sy/ sonder eenen dagh nae te laten / hadde ghediens / van waer sy wel wist dat uptghedept wierdt de h. Offerhande / dooz de welke het handschrijft/ twelck ons contrarie was/is upt-geschrijbt/ dooz de welke den byandt verwonnen is.

Domine Deus meus inspira seruis tuis, fratribus meis, ut, quotquot hæc legerint meminerint ad altare tuum Monicæ simulz tuæ, cum Patricio quondam eius conjugæ.

Heere mijnen Godt/ gheeft utwe dienaren in/ mijne broederen/ op dat alle die dit sullen lesen / aen uwen Altaer ghedachtigh wesen utwe dienareffe Monica, met Patricius eertijds haren man.

Den Priester

Hout wederom ghedachtenisse vande af-ghestozbene Hepligen in't besonder. Soo seght:

Den H. Epiphanius, Anno 370.

Hæresi 75.

Iustorum mentionem facimus Patriarchaam, Pro:

Wy houden ghedachtenisse vande rechtbeerdighe Patriarchen / Propheten/ Apo

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 31

Apostelen/ Euangelisten/ Martelaren/ Be-
lyders/ Bisschoppen/ &c.

phetarum, Apostolo-
rum, Euangelistarum,
Martyrum, Confesso-
rum, Episcoporum, &c.

Den Prieſter

Seght dese woorden :

Dooz hem (Jesum Christum) ende met hem/
ende in hem / woꝝdt aen u almachtighen
Vader / in de eenigheyt des h. Gheests
ghegheben alle eere / ende gloꝝte / in alle
eeuwen der eeuwen. Amen, Doo schryft :

Den H. Ambrosius, Anno 374.

Lib. 6. de Sacram. cap. 5.

Hoozt wat den Prieſter seght: Dooz onsen
Heere Jesum Christum, in den welcken / ende
met den welcken u is eere/ lof/ gloꝝte/groot-
daedigheyt/ macht/ met den h. Gheest/ van
eeuwen/ ende nu / ende altydt / ende in alle
eeuwen der eeuwen. Amen.

Audi quid dicat
Sacerdos: Per Do-
minum nostrum Je-
sum Christum, in
quo tibi est, honor,
laus, gloria, magnifi-
centia, potestas cum
Spiritu S. à sæculis, &
nunc & semper, & in
sæcula sæculorum.
Amen.

Den Prieſter

Leest het ghebedt des Heeren / oft den Pater
noster, met dese vooz-reden :

Vermaent zijnde dooz salige gheboden/ ende
dooz goddelijcke leeringhen onderwelen, soo
durven wy segghen: Onsen Vader, &c. Doo ver-
halen:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Lib. 3. contra Pelagianos, cap. 5.

Christus heeft sijne Apostelen gheleert, dat sy
daghelijcks in het Sacrifice van syn Ue-
haem/gheloobende / durven segghen: Onse Va-
der, &c.

Docuit Christus
Apostolos suos, ut
quotidie in Corporis
illius Sacrificio, cre-
dentes audeant lo-
qui: Pater noster, &c.

Den H. Augustinus, Anno 429.

Epistolâ 59.

De heele Kercke suyt dit heel ghebedt (te
weten

Totam petitionem

omnis Ecclesiā, De-
ominicā oratione con-
cludit.

32 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
weten dat den Priestter stillekens ghesproken heeft
met het ghebedt des Heeren.

Den selven Augustinus

Homilia 42.

In Ecclesiā ad al-
zare Dei quotidie di-
citur oratio Domini-
ca, & audiunt istam
fideles,

Inde Kercke aen den Altaer Godts wort
daghelijcks ghesepdt / het Ghebedt des Heeren,
ende de Ghelobighe hoozen dat.

Den Priestter

Seght dymael Agnus Dei, &c. dat is / Lam
Godts / die wegh-neemt de sonden des we-
relts / ontfermt u onser. Hy herhaelt dit /
ghelijck oock noch andere ghebeden / dym-
mael / naer het exempel Christi, Matth. 26. 44.
Hy badt ten derden mael, seggende de selve woor-
den. Zoo leeren :

Concilium Nicenum, Anno 325.

Inter Diotipos.

Cogitemus quod
positus sit in sacrā
mensā, Agnus Dei
qui tollit peccata
mundi.

Laet ons dencken / dat op de heplighe Ta-
fel ghestelt is het Lam Godts, 'twelck wegh neemt
de sonden des wereltds.

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

Homilia 41. in 1. ad Corinth.

Non frustra me-
moriā mortuorum
inter sacra mysteria
celebramus, aut ac-
cedimus pro istis
Agnus, illum jacen-
tem, & peccata mun-
di tollentem, depre-
cantes.

Op en honden niet te vergheefs ghedach-
tenisse van d'Overledene / in de H. Myste-
rien / noch te vergheefs komen wy vooz haer
biddē dat Lam, 'twelck daer licht / ende wegh-
neemt de sonden des wereltds.

Item, Homilia de Eucharist.

Mensa mysteriis
instructa est, &
Agnus Dei pro te
immolatur,

De tafel is vooz sien van verholentheden /
ende het Lam Godts wordt vooz u gheslagh-
offert.

Dea

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 33

Den Priester

Seght: Domine non sum dignus, &c. dat is: Heere/ick en ben niet weerdigh/dat ghy komt onder mijn dack/ maer spreekt alleen een woorde/ ende mijne siele sal ghesont worden. Soo hebben ons achter-ghelaten in hare schriften dat men in haren tijdt ghe-daen heeft/ &c.

Origenes, Anno 226.

Homiliā 5. in diversos.

Als ghy dese H. spijse ontfanght / u-selven veroordmoedigheude / volghet den hondertsten man / ende seght: Heere, ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Quando sanctum illum cibum accipis, humilians teipsum, imitare Centurionem, & dicere: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolā 118.

Den hondertsten man seght: Ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Centurio dicit: Non sum dignus ut intres sub tectum meum.

NOTA. Augustinus spreekt hier vande bereydinghe tot het H. Sacrament.

Den Priester

Put het H. Vichaeu/ende Bloedt Christi, Soo ghetuygghen:

Den H. Cyprianus. Anno 250.

De Cœnâ Domini.

Wy suyghen het bloedt/ende wy bestighen onse tonghe in de wonde self van onsen Verlosser.

Sanguinem sugimus, & intra Redemptoris vulnera, figimus linguam.

C

Den

Den H. Hilarius. Anno 355.

Lib. 8. de Trinitate.

Si verè Verbum
caro factum est, &
nos verè Verbum
carnem, in cibo Do-
minico sumimus.

Is't dat het Woort waerachtelijck bleesch
gheworden is/ soo ontfanghen wy in de spi-
se des Heeren waerachtelijck het Woort-
bleesch.

Den H. Chrysoftomus, Anno 398.

Homilia 60. ad Popul. Antioch.

Cogita quali sis in-
signitus honore quã
mensã fruaris. Quod
Angeli videntes hor-
rescunt, neque libere
audent intueri, hoc
nos pacimur, huic
nos unimur.

Denckt hoe grootelijcks ghy vereert zijt/
wat rasel ghy ghetet: Dat/door 't welck de
Engelen aenschouwende / schrieken / ende
niet byplich durben aensien / daer van wo-
den top ghespijs/daer mede worden wy ver-
eenicht.

Den Priester

Bedanckt Godt met verschepde ghebeden.

Den H. Cyprianus. Anno 250.

Libro 2. Epistolã 4.

In Sacrificiis non
cessamus, Deo Patri,
& Christo ejus Filio,
Deo nostro, gratias
agere.

Wy en houden niet op /iban in de Sacrifi-
cien / Godt den Vader / ende Christus sijnen
Sone/onfen Godt te bedancken.

Den H. Eusebius, Anno 326.

Lib. 10. cap. 2.

Post participatio-
nem de mysteriis,
gratiarum actio.

Als nu de Mysterien mede-ghedepl't zijn/
dan volghet de danck-segginghe.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Epistolã 59.

Participato tanto
Sacramento, Gratia-
rum actio cuncta
concludit.

Dat groot Sacrament mede-ghedepl't
zijnde / wordt alles ghesloten met Danck-
segginghe.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 35

Den Priester

Gheeft de Benedictie, dat is / seggent het volck. Soo leert :

Gregorius Nazianzenus, Anno 370.

Oratione 19.

Als hy de woorden vande Eucharistie/gesproken / hadde upt-ghesproken/hy heeft het volck gheseghent.

Cum Eucharistia verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset populum benedixit.

NOTA. Dat Gregorius hier spreekt van sijnen Vader, van den welcken hy te voren hadde gheseyt, dat hy *Sacrificie dede, Mysteria peragit*: ende daer nae, dat hy vijf- en- viertigh jaeren heeft Priester gheweest.

Den Priester.

Eer hy het Euangelie leest van S. Jan/ seght: Dominus vobiscum. dat is/ de Herre zy met u. oft Deyz zy met u. Soo seght:

Den H. Joannes Chrysoftomus. Anno 398.

Homilia 3. in cap. 1. ad Coloss.

Als het Sacrificie gheeyndicht wordt/ wordt wederom ghenade / ende vrede ghwenscht aen het volck.

Quando Sacrificium absolvitur, interea rursus, Gratia vobis, & Pax.

Den Priester

Leest het Euangelie van S. Jan.

Wy bekennen / dat dit Euangelie by de Misse ghevoeght is / sonder dat wy dese ghewoonte ergheens konnen vinden by de Oud-vaders van de eerste eeuwen; al-hoe-wel wy souden die konnen booz-stellen / de welke ghetuyghen in't ghemeyn / dat men de Euangelien t'haren tijde / in het Sacrificie

C 2

36 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke,
stie placht te lesen / waer onder oock dit E-
vangeliē soude konnen begrepen worden.

De reden waerom dit Euangelie in't be-
sonder by de Misse is ghevoeght ghetweest/
is dese / om dieswille dat de duybelen (ghe-
lijck een sedez bekent is) dapper plachten
dooz de wereldt te swieren in verscheyden
sichtbare ghedaenten / als te weten van Nec-
kers, Kabautermannen, &c. ende soo sommighe
bysondere personen / ypt bysondere debotte/
ende dooz langhe experientie hadden hebou-
den / dat het lesen van dit Euangelie groote-
lijckx hielp tot het verschicken / ende verduy-
ben der duybelen / soo heeft de H. Kercke ghe-
stelt / dat men dese loffelijcke ghewoonte sou-
de onderhouden in de Gheweynte / r'sedert
welcken tijdt / ghelijck nu blijck dooz de oog-
ghen / het meesten-deel van dese monsters
verjaeght / ende de wereldt gheruymt is.

Tot noch toe hebb' ick ghehandelt van de
Ceremonien / de welke bestaen in uytwe-
dighe actien / oft roeringhen des lichaems
van gaen / staen / &c. volghens het exempel
Christi onses Heeren / ghelijck wy hier naer
in het 3. Cap. van't tweede Deel sullen seg-
ghen. Nu voorders van andere Ceremonien.

Men ontsteect kerffen als men het Euan-
geliē leest / oft singht. Soo seght:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistolā adversus vigilant.

Per totas Orientis
Ecclesias, cum legen-
dum est Euangelium,
luminaria accendun-
tur, jam sole rutilan-
te.

Dooz alle Kercken vanden Oosten / als
men het Euangelie moet lesen / worden lich-
ten ontstecken by klaren daghe.

Men stelt kerffen op den Altare, Soo
ghetuyght:

Den

over-een. ³⁷ smende met die vande eerste 400. jarē. 37

Prudentius, Anno 390.

Hymno de S. Laurentio.

Inde Sacrificien des nachts wierden wasse keerffen ghestelt op goude kandelae-
ren.

Auto nocturnis sa-
cris. Altare fixos ce-
reos.

Het volck staet recht als men het Euange-
lie leest. Soo gheruyght :

Theophylus Alexandrinus, Anno 400.

Apud Nicephorum lib. 9. c. 18.

De Homeriten (een seker volck van Ara-
bten) hoorde het Euangelie al sittende / en-
de deden andere dinghen / de welke verbo-
den waren dooz de Kerckelijcke ghewoon-
ten.

Confidentes Euan-
gelium audiebant, &
alia faciebant, quæ
Ecclesiasticæ consue-
tudines vetabant.

NOTA. Hier over zijn sy berispt gheweest van
den voornoemden Theophylus, ende gheleert dat sy
moesten recht staen als men het Euangelie las.

Den H. Anastasius I. Anno 398.

Epist. 1. ad omn. Germ. & Burg. Episc.

Als de heplighe Euangelien in de Kercke
worden ghelesen / dat alle de Priesters / ende
alle die daer teghenwoordigh zijn / de wooz-
den des Heeren anhooren / niet sittende /
maer met eerbiedinghe neder- gheboghen /
ende staende.

Dum sancta Euan-
gelia in Ecclesiâ reci-
tantur, Sacerdotes, &
cæteri omnes præ-
sentes, non sedentes,
sed venerabiliter
curvi, in conspectu
S. Evangelij stantes,
Dominica verba au-
diant.

Den Priester

Wascht sijne handen.

Den H. Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Ecclesiasticâ Hierarchiâ, cap. 3.

Die ghewasschen is / en heeft gheene an-
dere wasschinghe van noode / als het supbe-
ren

Qui lotus est, non
indiget alicujus alte-
rius lotionis, nisi

summarum manuum
expiatione, nunc au-
tem, & à Pontifice,
& à Sacerdotibus ad-
h. ita manuum ex-
piatio.

ren van het nyterste der handen / nu worden
van den Bisschop / ende de Priester & de han-
den ghewasschen.

Den H. Cyrillus Hierosolymitanus, Anno 375.

Catechesi Mystagogicâ 5.

Vidisti Diaconum,
aquam lavandis ma-
nibus porrigentem
Sacerdoti.

G'hebt den Diacon sien water gheben aen
den Priester / om de handen te wasschen.

Den Priester

Maecht Cruppen. Soo bewijst:

Den H. Augustinus. Anno 420.

Sermone 181. de tempore.

Signo Crucis con-
secratur Corpus Do-
minicum, & omnia
quaecumque sanctifi-
cantur, in hoc signo
consecrantur.

Dooz het teekken des Crups wordt het
Lichaem des Heeren gheconsecrert / ende al
het ghene dat gheheplight wordt / wordt dooz
dit teekken gheheplight.

Den Priester

heft sijne handen / ende ooghen om-hoogh
naer den hemel. Soo leeren:

Den H. Gregorius Nazianzenus, Anno 370.

Oratione 30.

Dona offeres, &
manus sursum ad
Deum tendes.

Ghy sult de gaeven op-offeren / ende uwe
handen om-hoogh heffen tot Godt.

NOTA Gregorius spreeckt hier van het Sacrificie,
dat den Bisschop Eulalius soud' doen.

Clemens Alexandrinus, Anno 204.

Libro 7. Stromatum.

Et caput, & manus
in caelum extendi-
mus in ultima acci-
patione orationis.

Wy heffen onse handen / ende hooft om-
hoogh naer den hemel / in het sluyten van
ons ghebedt.

Den

over-een-komende met die vande eerste 400-jare. 39

Den Priester

Wilt ende buyght sy-selven. Soo segghen:

Den H. Augustinus, Anno 420.

Libro 22. de Civis. Dei, cap. 8.

Wy zijn inghegaen tot het ghebedt / ende
als wy/naer ghewoonte / onse kinten hadden
gheboghen / &c.

Ad orationem in-
gressi, & nobis, ex
more, genua figenti-
bus.

Origenes, Anno 226.

Homilia 5. in Numeros.

Wy buyghen onse kinten in't ghebedt.

Genua fleximus
orantes.

Den Priester

Ende het volck kloppen op hare borsten
Soo segghen:

Den H. Chrysoftomus, Anno 398.

In orationem Domin.

De ghene die aenbidt / sal weten / hoe de
Collenaer met de Pharisie inde Kercke heeft
ghebeden kloppende op sijne borst.

Adorans nec illud
ignoret, quemadmo-
dum in templo cum
Phar:æo Publicanus
oravit... pectus
suum pulsans.

Den H. Augustinus, Anno 420.

In Psalmum 146.

Als wy op onse borsten kloppen, dan gheben
wy te kennen / dat wy rouwigh van herte
zijn.

Cum tundimus pe-
ctus, significamus
nos cor conterere.

Den selven H. Augustinus, Anno 420.

Homilia 58.

Is't dat valsch is / dat wy dagheijchs son-
digghen / waerom kloppen wy dan dagheijchs
op de borst. Welck wy oock Prelaten als
wy

Si falsum est (nos
quotidie peccare)
unde quotidie tundi-
mus pectora ? Quod
nos quoque Antisti-

tes ad altore assisten-
tes, cum omnibus fa-
cimus,

40 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kercke
wy aenden Altaer staen / met alle de andere
doen.

Den Priester

Gaet op/ ende af van den Altaer/ nu op den
kant/dan in't midden.

Dionysius Areopagita, Anno 71.

De Ecclesiastica Hierarchia, cap. 3.

Pontifex ubi ora-
tionem sacram, supra
divinum altare pere-
git, ex ipso incensum
adolare inchoans,
omnem phani ambi-
tum circuit, demum
ad sanctum Altare
rediens, ubi ma-
nus tum Antistes,
tum Sacerdotes, a-
qua laverunt, Pon-
tiffex ad medium Alta-
ris divini assistit.

Den Bisschop als hy nu het H. ghebedt
heeft ghedaen op den Altaer / beghinnende
van daer af te wietoochen / gaet de heele
ronde vande Kerck dooz/ ende ten lesten we-
derom komende tot den Altaer als nu/
soo den Prelaet / als de Priesters met water
hare handen hebben ghewasschen / den Bis-
schop come in't midden vanden goddelijcken
Altaer.

Den Priester

Is ghekleedt met een wit kleedt. Soo leeren:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Libro 1. contra Pelagianos.

Episcopus, Presby-
ter, & Diaconus, &
religiosus Ordo Ec-
clesiasticus, in admi-
nistratione Sacri-
ficiorum, cum candi-
da veste processe-
runt.

Den Bisschop/Priester/ ende Diaken/en-
de de reste van de Gheestelijckheyt / zijn in
het bedienen der Sacrificien/gbekomen met
witte klederen.

Den H. Amphilochius, Anno 370.

In comparatione SS. Basilij & Ephrem.

Conspiciebat ipsum
stola amictum can-
didâ, sacrumque
Diaconum circa ip-
sum albis indutum.

Hy sagh hem ghekleedt met een wit kleedt/
ende den Diaken neffens hem staen/ in't wit
ghekleedt.

Den Priester

Heeft eene Stole aen den hals. Soo verhalen:
Con-

over-een-komende met die vande eerste 400. jarē. 41

Concilium Laodicense, Anno 360.

Canone 22.

Den dienaar moet eene Stole ghebruycken.

Ministrum oportet
Oratio uti.

Den H. Joannes Chrysoftomus, Anno 398.

In Liturgia.

Den Diacon gheeft reecken aen de Lesers
met sijne Stole

Signum dat Diaconus cum orarij sui
Stola Lectoribus.

Den H. Ambrosius, Anno 374.

In oratione funebri de obitu Satyri.

Hy heeft ghebraycht dat goddelijck Sacrament vande gheloobighe/ ende dat doen binden in eene Stole, ende de Stole heeft hy ghehanghen aen synen hals.

Divinum illud fidelium Sacramentum poposcit, ligari fecit in Orario, & Orarium involvit in collo.

Den Priester

Is ghekleedt met eenen oppersten rock / oft Casypfel. Soo leert:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epist. 3. ad Heliodorum, cap. 6.

Nepotianus, vattende de handt van synen Oom (Heliodus) seyndt / seydte hy / aen mijnen alderhefften (Hieronymus) desen rock / den welcken ick placht te ghebruycken in den dienst Christi.

Apprehensâ avunculi manu, hanc, inquit, tunicam, quâ utebar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi,

Item, in caput 44. Ezechielis.

De goddelijcke Aeligte ghebruyckt eene andere kleedinghe inden Dienst Godts/ ende eene andere inden ghemeynen handel / ende leven.

Religio divina alterum habitum habet in Ministerio, alterum in usu, vitæque communi.

Hier seght immers Hieronymus klaer, dat men

42 Ceremonien vande Misse inde Roomsche Kerck
e'sijnen tijde in den dienst Godts andere alederen
ghebruyckten, als de ghemeyne.

Op den Altaer wordt een Crucifix ghes-
stelt. Soo verhaelt:

Den H. Joannes Chrysoft. Anno 398.

Homiliã, quod Christus sit Deus.

*In Sacra mensã,
cum Corpore Chri-
sti, Crux fulget.*

Op den Altaer / met het Lichaem Christi,
blijckert het Crucy.

Den Altaer wordt verciert met bldemen/
ende meyen. Soo gheruyggen:

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Epistolã 3. de morte Nepot.

*Basilicas Ecclesiaz
& Martyrum conci-
liabula, diversis flo-
ribus, & arborum
comis, vitiumque
pampinis adumbra-
vir.*

Nepotianus heeft de Kercken / ende graven
der Martelaren / met verschepe bloemen/
ende meyen / ende wijngaert-raucken om-
lommert.

Den H. Augustinus, Anno 420.

Lib. 22. de Civit. Dei, cap. 8.

*Abcedens, aliquid
de Altari florum,
quod occurrit, tulit.*

Den schoon-sone van Martialis, wegh-gaen-
de / herft wat bloemen mede ghenomen / soo
hy-se bondt op den Altaer.

Eeni.

Eenighe bemerckingen, ende Aen-
spreecke tot den Leser, tot bree-
der verklaringhe van't voorgaen-
de bewijs.

Eerste Bemerckinghe.

Ick soude noch vele andere Ceremonien / aen-
gaende de Misse, kunnen bevestighen uyt
de Missen, oft Liturgien van den H. Petrus ende Ja-
cobus Apostelen / van den H. Marcus Evangelist / van
den H. Clemens discipel vanden H. Petrus, vanden
H. Basilii, Chrysoctomus, &c. Want al-hoe-wel dat
onse weder-partije/dese schriften houdt booz apo-
cryff / ende nieuwe vonden vande leste eeuwen/
soo is't nochtans / dat sy booz oprecht zijn gehou-
den gheweest over vyf-hondert jaren / ghelijck
ons ghetuyghet Nicolaus Episcopus Methonensis, die
doen leefde / met dese woorden

Den H. Jacobus heeft uyt-ghegeuen de verborghen,
ende onbloedighe Liturgie, ende Petrus ende Paulus heb-
ben de Liturgie, die den H. Clemens beschreven heeft, o-
verghegheuen, Petrus aende kercke van Antiochien, Paulus
aen de heele werelt, Marcus aen de kercke van Alexan-
drien, Joannes, ende Andreas aen Asien, ende Europa.
Ende tot een tecken dat dese Missen / t' syuen tij-
de in groot aensien waren / ende van besondere
authoziteydt / soo stelt desen booznoenden Bis-
schop / eenighe spreucken / ende ceremonien booz /
uyt de selve ghetrocken / tot bevestinghe van syne
leeringhen.

Woch / soo ick wel weet / dat dit ghetuyghenisse /
als wescende oock vande leste eeuwen / niet aenge-
nomen en sal worden van onse weder-partije / soo
stelle ick dan booz / het ghetuyghenisse dies aen-
gaende / van Proclus Bisschop van Constantinopelen,
die gheleest heeft in't jaer Christi 430, dat is seuen
hondert

** B. Jacobus
mysticam, in-
creantamque
Liturgiam
exposuit.
Petrus au-
tem, & Pau-
lus Antio-
chienti, Pau-
lus vero uni-
uerso orbi,
Marcus Ale-
xandrinae,
Joannes, &
Andreas A-
siae, & Euro-
pae, per eam
quam S. Cle-
meas, con-
scripsit, Li-
turgiam tra-
diderunt.
In Biblioth.
PP. Rom. 12.
p. 119. Edit.
Coloni.*

hondert saren onbegrepen / booz den hoben ghemelden Bisschop Nicolaus : Soo spreect hy :

Vele godvruchtighe Herders, ende Leeraers vande Kercke, de welke naer ghevolght zijn aen d' Apostelen, hebben de u, tlegghinghe vande verholen Liturgie (oft Misse) by schrift ghestelt zijnde, over-ghelevert aen de Kercke. Onder die heeft wel de voornaemste plaetse, Dien salighen Clemens, die een discipel geweest is van den Prince der Apostelen, ende den Successeur des sels van de heylighe Apostelen verclaert: Ende den H. Jacobus, Daer naer Basilius den grooten, Een weynigh daer naer, onsen salighen Vader Joannes, die om den gouden vloet van welsprekentheyt, soo-men seydt, een goude tonge heeft a.

¶ Per multi quidem, qui SS. Apostolis successerunt, pastores, & doctores Ecclesiaz, pietate insignes mysticaz Liturgiaz expositionem, in scriptis reliquam, Ecclesia tradiderunt. Inter hos vero facile primum locum obtinent, beatus ille Clemens, qui Apostolorum principis discipulus, & eisdem successor ab ipsis SS. Apostolis declaratus fuit & D. Jacobus. postea Basilius Magnus paulo post B. Pater noster Joannes, &c.

Hier uyt blijkt soo klaer als den middagh dat dese Liturgien, oft Missen de welke van onse Wederpartije worden ghehouden booz nieuwe vonden ende lautere versierselen / niet alleen over twaelf hondert en dertigh saren (als desen Proclus leesde) en zijn in estime gheweest / en booz bestandigh gheworden / maer oock / soo hy seght / booz sijne tijden / ende van die autheurs / aen de welke sy nu noch worden toe-ghe-eyghent / zijn gheschreven gheweest / en aen de Kercke (als wesenende een so ghewichtighe saecke, dat sy voor alles moet ghestelt worden, ghelijck den selven Proclus seyd / over-ghelevert.

Hier teghenstaende dese soo openbare getuygenissen / aengaende de oprechtigheyt van die boozse Liturgien oft Missen, soo en hebbe ick nochtang de selve niet willen ghebruycken / om onse Ceremonien vande Misse, daer mede te bevestighen / ick hebbe dit alleen ghedaen om alle onnoedighe / ende dupten materie / oft propoost loopende disputen te schonwen / naemelijck oft dese Liturgien oprecht zijn / oft niet.

Oock soo ick het klaer getuygenisse hebbe van een soo aenstienelijck ende treffelijck Bisschop / ghelijck Proclus gheweest is / dat dese Liturgien oft Missen oprecht zijn / ende booz sijne tijden gheschreven / soo sal ick hier by wijse van een aenhanghsel noch by voeghen eenighe Ceremonien / uyt die Missen, ghetroc

ghetrocken/die doen ter tijdt zijn ghebruyckt ghe-
weest/ende by ons noch ghebruyckt worden.

Inde Liturgie handen H. Marcus Evangelist/wozt
aen den Priester belast dat hy vershepde cruycken
sonde maken/ nu een/ nu dyp/ nu ober den Kelck/
dan ober het broodt / dat hy nu stil soude bidden/
dan met luyder stemme / dat hy nu sich soude ne-
der buggen naer den Altaer/dan sich keeren tot
het volck/ &c.

Inde Liturgie oft Misse van den H. Joannes Chryso-
stomus wozt gheseyt dat den Priester comende aen
den Altaer / sijn hoofd soude buggen booz het
Crucifix / dat hy soude weroecken / dat hy den
Kelck / ende het Lichaem Christi soude op-heffen/
ende rhoonen aen't volck/ &c.

Oterghelijcke / ende meer andere ceremonien
zijnder te binden inde Liturgien handen H. Jacobus
Apostel / handen H. Basilius, &c. met de welke de
Roomsche Kercke in den H. Dienst van de Misse
ober een komt / ende oversulcks kan berhoonen
dat hare Ceremonien/ die sy dies-aengaende ghe-
bruyckt van d' Apostelen tijden af komen.

Tweede Bemerckinghe.

Ick hebbe een ghetuyghnisse/oft twee by-ghe-
bruycht op den naem van dē H. Dionysius Arcopa-
gita, den welcken volgens mijne aen-teekening-
ghe/ende 't gheboelen van de gheleerde soude ghe-
leest hebben in't jaer 71. Bemerckt hier / dattes
luttel aenghelegghen is / oft desen autheur is ghe-
weest dien Dionysius, van den welcken ghelwach
wordt ghemaccht *Actor 17. v. 3.* ende oft hy oock op
dien tijt heeft gheleest/ den welcken van my wozt
aen-ghetreckent/ 'tis my ghenoech dat hy geleest
heeft binnen d' eerste 400 jaren / ende dat hy als
dan gheleest heeft/ stemmen my toe de Centuriato-
ren van Maeghdenburgh *Cent. 4. cap. 10. pag. 1129.* Daer
sy soo spreken : Beweeght zijnde door waerschiynelijke
redenen, soo oordeelen wy, ende deryn oock segghen,
dat

dat den boeck, den welcken op den naem van Dionysius Arcopagita is uytghegaen, van wat Autheur hy oock soude moghen by een gheraep't zijn, aen dese eeuwē (dat is de vierde) moet toe gheselreven worden.

Soo sal het dan de pijn weert wesen desen **O**ut-bader/ wie hy mocht weien/ te hoozen spreken van sommighe ceremonien / die men t'sijner tijde/in't H. Sacrificie ghebruyckte; soo spreekt hy dan/ *De Ecclesiast. Hierarch. cap 3. ... volghens d'oversettinghe van P. Coraerius.* Den Bisschop, als hy gaet tot den Autaer Godts, om het H. Ghebedt te celebreren, beghinnende van het wieroocken des selven Autaers, gaet den heelen omloop vanden Choor om, tot dat hy wederom keerende tot den goddelijcken Autaer, beghint den H. sangh vande Psalmen, alswanneer de heele Gheestelijckheydt samen, hem achter volghet met het singhen der heylighe Psalmen. Hier nae wort door de Dienaren op gheseyt de lesse van de goddelijcke Schriften: Welcke gheeyndicht wesende, worden de Catechumeni, met de Eneugumeni, ende leet wesighe uyt den omloop uyt-gesloten, blijvende alleen, die de Communie, oft mede deylinghe weerdigh zijn. Voorts sommighe van de Dienaren, blijven staen voor de gheslotene deuren van de Kercke, ende andere doen iet 'tghene haer officie aengaet. Maer die voornaemste zijn onder de Dienaren, stellen, samen met de Priesters, op den goddelijcken Autaer, het heyligh Broodt, ende den Kelck der segheninghe, te voren van de heele ghemeente ghesonghen wesende, eenen algheremen Lof-sangh. Derhalven volbrenght den goddelijcken Bisschop het H. Ghebedt, ende wenscht aen alle, den heylighen Vrede: Ende de wijle dat sy alle malkanderen omhelsen, soo wordt gheeyndicht het verholen op segghen van de heylighe Schrifturen. Daer nae als den Bisschop, ende de priesteren hare handen hebben ghewasschen: den Bisschop staet in het midden vanden goddelijcken Autaer, ende de voornaemste Dienaren, met de Priesters staen rontsom hem; voorder nae dat den Bisschop de heylighe gaeven Godts heeft ghepresen, hy consacreert de aldergoddelijckste Mysterien, de welcke hy oock, nu gheconsacreert zijnde, onder de voorghestelde teekenen: brenght

in het ghesicht, oft verhoont aen het volck, ende naer dat hy de gaeven vande goddelijcke wercken verhoont heeft, hy begeeft hem tot het nutten der selve, ende noode de andere. *er toe.* Ten lesten de goddelijcke Communic, ghenueynde uyt-ghedeylt hebbende, eyndicht met eene heylighe dancktegginghe. **Daer hebt ghy een kort begryp van de Ceremonien / die vande Roomsche Kercke nu noch ghebruyckt worden, in den heylighen Dienst vande Misse.**

Wat nu raecht de schriften van den H. Cyrillus Hierosolymitanus, de welcke Catecheses Mystagogica gheneemt worden; ende die ick in mijn boozgaende bewijs hebbe vooz-ghestelt / al-hoe-wel sy van onse Weder-partije / namelijk van Rivetus in *Critico sacro lib. 3. cap. 8.* worden verstootten / ende verworpen / als niet oprecht / soo is 't nochtang / dat ick niet sulck en kan hevtinden / noch hy Posselinus in *Appar. sacro*, noch hy bellarminus de *Script. Eccles.* noch hy Gesnerus in *Bibliotheca*, noch hy den H. Hieronymus, de *Scriptoribus Ecclesiast.* den welcken niet anders en seght / als dat 'sijnen tijde de voozsepde Catecheses vanden selven Cyrillus waren in 't licht ghebrocht / ende dat hyse in sijne jonckheydt ghemaecht hadde a. Dit soo wesende / ick en kan niet bedencken / waerom dat wy dese schriften niet en souden aennemen vooz oprecht / ende de eyghen van den H. Cyrillus Hierosolymitanus, den welcken / soo hy gheleest heeft binnen d. eerste 400. jaren / te weten ontrent het jaer Christi 365. Soo sal ick mede hier vooz stellen sijne woorden / met de welcke hy beschrijft de ceremonien / die 'sijnen tijde in den H. Dienst / oft Sacrificie ghebruyckt werden / ende luyden aldus; Catechesi 5.

Ghy lieden hebt den Diaken, aen den Priester, ende Ouderlinghen, die rontsom den Altaer Goits stonden, sien water gheven om hare handen te wasschen. . . . Daer naer roept den Diaken, omhelst, ende kust malcanderen, ende dan groeten wy malcanderen met eenen kus. Niet dat ghy desen kus moet ontfanghen. als eenen die op de merckt, tusschen ghemeyne vrienden ghegheven wort, want hy en

Extant ejus
Karnygoris
quas in ado-
lescentia
composuit.

is sulcks niet : Maer desen versoent onderlingh de sielen,
 ende beteekent een verghetenisse van alle quaedt. ... Daer
 naer roept den Priester: *De herten om-hoogh* ende ghy-
 lieden antwoordt: *Wy hebben-se tot den Heere* Daer naer
 seght den Priester: *Laet ons dan-seggghen aen den Heere*
 Daer op antwoordt ghy-lieden: *'Tis weerdigh en recht*
 Hier naer maecten wy ghewach vanden Hemel, en Aerde,
 en Zee, vande Sonne, ende de Maene, en Sterren, ende
 van alle de Schepselen, soo redelijcke als onredelijcke, soo
 sienelijcke als on sienelijcke, van de Enghelen, Artf En-
 ghelen, Krachten, Heerschappien, Prinsdommen, Mach-
 ten, Throonen, en Cherubim deckende haer aensicht, als
 oft wy seyden met David: *Maeckt groot den Heere, met my*.
 Wy maecten oock mentie van die Cherubim, die Esaias in
 den heylighen Gueest, heeft sien staen voor den throon
 Godts, toepende: *Heyligh, Heyligh, Heyligh den Heere Sa-
 baoth* ende alsoo, door dierghelijcken Lof-sangh ons
 heylighende, bidden den alder goedertierensten Godt, dat
 hy den H Gheest seynde over de voor-ghestelde giften oft
 mysterien, op dat hy het broot maecke het Lichaem Chri-
 sti, ende den wijn het Bloet Christi, want al het ghene dat
 den H Gheest saf aen-gheraeckt hebben, wort allesins ghe-
 heylight, ende verandert. Maer daer naer, als nu dit geeste-
 lijk Sacrificie ghemaect is, ende dien onbloedighen
 dienst, over de offerhande der versoeninghe, wy bidden
 Godt, voor den ghemeynen Vrede der Kercken, voor de
 ruste des wereldts, voor de Coninghen, voor de Soldaten,
 voor onse mede-ghesellen, voor de siecke, ende bedruck-
 te, ende in summa, voor alle die hulpe van doen hebben,
 Als wy dit Sacrificie offeren, wy houden oock ghedachte-
 nisse van die, de welcke voor ons zijn ontslapen, eerst van
 de Patriarchen, Propheten, Apostelen, Martelaren, op dat
 Godt door hare ghebeden, en voorbiddinghen ontfanghe
 onse ghebeden. Daer naer bidden wy voor de Overledene,
 voor de HH. Vaders, en Bisschoppen, ende ten lesten voor
 alle die onder ons zijn ghestorven, gheloovende dat de
 voor-biddinge van dat heyligh ende aensienlijk Sacrificie,
 welck op den Altaer gestelt is, eene aldermeeste behulp-
 saemheyt is voor de sielen, voor de welcke het gheoffert
 wordt. Daer naer seght ghy-lieden dat Ghebedt, 'welck
 den

den Salighmaker heeft ghegheven aen sijne Discipelen, segghende: *On' en Vader, die zijt inde hemelen* Daer naer seght der P. ster: *Alles is heyligh aende heylighe*. . Gy lieden hebt oock met eene goddelijke melodie hooren singhen, ende u l. verwecken tot de mede-deylinghe vande heylighe mysterien, segghende: *Smaeckt, ende siet dat Christus de Heere is* ende als ghy nu komt tot de Communie, en komt niet met opene handen, oft open-ghelperde vingheren, maer leght uwe slincke handt over de rechte, als eene sit-plaetse, de welcke eenen soo grooten Koningh ontfanghen sal Ten lesten het ghebedt volbracht zijnde, bedanckt Godt, die u voor soo groote Mysterien heeft weerdigh ghevonden.

Du moeten wy nae dese twee Griekische Daders/ noch by-vorghen de gherouwste ghetuyghe van d'outheit (soo als Joannes Calvinus hem noemt) dat is/ den H. Augustinum, siet eens oft de Ceremonien, die de kercke van Afriken, ten tijde Augustini, gheghebzuyckte in't Sacrificie oft Godts-dienst, niet over-een-komen / met de Ceremonien van de heden-daeghsche Roomsche Kercke.

De Roomsche Kercke beghint haer Sacrificie met Psalmen: Alsoo oock ten tijde Augustini, gheleijck by ghetuyght *Lib. 2. Retract. cap. 21.* Dan begoft het de ghewoonte te zijn by Carthagen, dat men aen den *Ausaer* voor de Offerhande lof-sanghen opseyde, *uyt het boeck der Psalmen.*

Daer nae seght de Roomsche Kercke *Kyrie eleyson*, dat is/ Heere ontfermt u onser.

Dit komt over-een met 'tghene Augustinus seyt *Epist. 178.* Van alle Latijnsche, ende uyt-landtsche Naticn, wordt in de Griekische tale ghebeden: *Heere ontfermt u onser.* **Notteert: inde Griekische tale, soo sebben sy dan oock: *Kyrie eleyson.***

De Roomsche Kercke verweckt daer nae het volck tot het ghebedt/ segghende: *Oremus, dat is/ Laet ons bidden.* Soo dede men oock ten tijde Augustini; als blijkt vut dese sijne woorden *Epist. 107.* Als ghy den Priester Godts aen den *Ausaer* het volck hoort *verwecken om te bidden.*

D

Daer

Daer dit / spreekt de Roomsche Kercke bersehepden ghebeden : Van dese ghetwoonte spreekt Augustinus *Epist. 59 ad Paulin. c. 5. Vy doen ghebeden*, seyd hy eer dat beghint gheseghent te worden, 'twelck op de Tafel des Heeren is.

Item Epist. 106. Antwoort ghy-lieden niet *Amen*, als ghy den Priester Godts aenden *Antaer* met heldere stemme hoort bidden, dat hy de ongheloovighe volckeren wilt brenghen tot sijn gheloove?

Hier nae leest de Roomsche Kercke bersehepden lessen / nyt bersehepden boecken bande D. Schyft. mre.

Dit gherupght mede Augustinus van sijnen tijt segghende : *Serm. 236. de tempore :* Wy hebben ghehoort de lessen vande goddelijcke uyt spraken, als sy gelesen wierde.

Item Serm. 7. de verbis Apostoli. M'hebben den Apostel ghehoort, m'hebben den *Psalm* ghehoort.

Van boeghter de Roomsche Kercke hy / eens oft twee-mael dit Hebreeusch woordken / Alleluya.

Al 't selve was in 't ghezupck ten tijde Augustini, want soo gherupght hy in *Psal. 106.* 'T is *Alleluya*, en twee-mael *Alleluya*, 't welck wy solemnelijck op sekeren tijdt singhen, volghens de oude overleveringhe der Kercke.

Item Epist. 119. cap. 15. Alle Sondaghen singht-men aen den *Antaer*, *Alleluya*.

Dit ghedaen wesende / komt de Roomsche Kercke tot het lesen des Euangeliums, nae den tijdt / oft occasie der Feest-daghen.

Een dede-men ten tijde Augustini, soo seyd hy in Epist 1. Ioan. Nu isser tusschen ghekomen de solemniteyt van heylighe daghen, op de welcke-men moet sekere lessen nyt het Euangelie, inde kercken, opsegghen, de welcke op die daghen jaerlijcks soo worden ghelesen, dat-men gheene andere en magh inde plaetse stellen.

Daer nae seght de Roomsche Kercke dese woorden : De herten om hoogh:ende het volck antwoort: M'hebben-se tot den Heere. **Wederom :** Laet ons dancksegghen aen den Heere, ende men antwoort: 'T is weerdigh ende recht.

Daer

Dan dit ghetuyghyt Augustinus Epist. 156. met dese woorden : Dat de Christene siele niet te vergheefs hoorre: *De herten om-boogh*, ende niet te vergheefs antwoorde, dat sy die heeft tot den Heere.

Item Sermon super Confiteor tibi Domine : De ghelooighe weten wel, waer ende wanneer dat men seght, *Lat ons danck segghen aen den Heere onsen Godt.*

Item Epist. 57. De ghelooighe weten wel in wat Sacrificie dat men seght: *Laet ons danck segghen aen den Heere onsen Godt.*

Item De bono persev. cap. 13. Wy worden vanden Priester vermaent, te dancken aen den Heere onsen Godt, ende sy antwoarden, *'t is wierdigh ende recht.*

Hier naer hout de Roomsche Kercke ghedachtenisse der HH Martelaren.

Hier van gheeft ons verscheyden ghetuyghenissen den H Augustinus.

Eerst Sermon. 17. de verbis Apost. De Martelaren worden opgeheyt aen den Altaer Gods, niet op dat men voor haer bidde ghelijck voor andere overledene.

Ten tweeden Lib. 2. de Civit Dei cap. 10. De Martelaren worden in 't Sacrificie op hare plaetse, ende orden ghenoecht.

Ten aerden Tract. 84. in Ioan. Wy houden aende Tafel (des Heeren) ghedachtenisse der Martelaren, anders dan voor andere dooden

Maer dit stelt den Priester inde Roomsche Kercke sich tot de Consecratie : beghint van het teecken des Cruys.

Alsoo dede men mede ten tijde Augustini, want hy seyd: *Sermon. 181. de tempore :* Het lichaem des Heeren wordt gheconsecreert, door het teecken des Cruys

Item Tract. 118 in Ioan Welck is het teecken Christi, anders als het Cruys Christi? welck teecken, ten zy dat het ghebruyckt worde over het Sacrificie, niet van alle worde wettelijck volbracht.

Van gheschiedt de Consecratie inde Roomsche Kercke.

Dan dese seyd Augustinus : *apud Gratian. de consec. dist. 2. C. Nos.* Niet alle broodt en wordt het lichaem Christi, maer dat, twelck den segghen outfanght.

Item Ibidem : Wy belijden ghetrouwelijck dat het
voor de Consecratie broodt ende wijn is, 'twelck de natu-
re ghemaect heeft, maer nae de Consecratie, het Vleesch
ende Bloedt Christi, 'twelck den seghen ghecheylight heeft.

De Roomsche Kercke aenbidt de gheconsacrerde

Hostie.

Het selve dede men ten tijde Augustini; Soo segt

hy/

Eerst *In Psal. 98.* Christus heeft hier omghewandelt in
sijn vleesch, ende heeft dat selve vleesch ons t'eten ghege-
ven tot onse saligheydt, ende niemant en eedt dat vleesch
'ten zy dat hy 't eerst aenbeden heeft.

Ten tweeden. *Apud Gratian, de Consec. dist. 2. C. Nos. 177.*
eeren onder de ghedaente van broodt, ende wijn, de welke
wy sien, onzichtbare dinghen, dat is, het vleesch, ende
bloedt.

Maer de consecratie/ende aenbiddinghe / bidt de
Roomsche Kercke voor de sielen der overledene.

**Hier van hebben wy oock verschenden ghetuy-
genissen by den selven Augustinum, als namelijck**
Serm. 17. de verbis Apost. De Martelaren worden opghe-
seydt aen den Altaer, niet op dat men voor haer bidde
ghelijck voor de andere overledene.

Item Lib. 9. Confess. cap. 13. Mijne moeder heeft be-
gheert dat men haerder ghedachtenisse soude houden aen den
Altaer: Gheeft Heere mijnen Godt, gheeft dat in, aen mijn-
ne Broeders, dat alle de ghene die dit sullen leuen, aen uwen
Altaer uwe dienst-maeght Monica, met haren man Patru-
cius, ghedachtigh wesen.

Item/ Lib. de cura mort. cap. 1 In de ghebeden van den
Priester, de welke aen Godt den Heere op den Altaer wor-
den ghestort, heeft oock hare plaetse de ghedachtenisse, oft
recommandatie der overledene.

**Maer al dit seght de Roomsche Kercke den Pater-
noster.**

Desghelijck was het ghebruyck op de tijden
van Augustinus, hoor wat hy segdt: *Epist. 59.* De hee-
le Kercke sluyt dit heel gebedt, met het Ghebedt des Heeren.

**Doorders/ als den Priester in de Roomsche Kere-
ke sich bereydt tot het nutten des Lichaems** *Chri-*

sti, kloppende op sijne borst, seyd hy: Heere ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.

Dan dese ghewoonte spreekt Augustinus in Psal. 146. segghende: *Als wy op onse borsten kloppen, dan gheven wy te kennen dat wy rouwigh van herten zijn.*

Trem: sprekende van de bereydinghe tot het H. Sacrament *Epist. 118.* seyd hy: Den hondersten man seght: *Ick en ben niet weerdigh dat ghy komt onder mijn dack.*

Ten lesten sluyt de Roomsche Kercke alleg met Dancksegghinghe.

Hoozt hier op de woorden Augustini *Epist. 59.* Dat groot Sacrament mede-ghedeylt zijnde *wordt alles ghesloten met dancksegghinghe.*

Hier upt/ende upt al het booz-gaende/kan-men lichtelijck mercken hoe verre dat onse Weder-partije af-ghetwcken is vande oude / Christene Kercke/de wyle sy niet een ster van al dit onder-hout/ende hoe precis dat de Roomsche Kercke/ met die eerste Christelijcke Kercke / soo Gheestelike als Latijnsche / over een komt / aenghesten dat sy in haren H. Dienst / noch alle de selve ceremonien ghebruyckt/de welke die eerste Christelijcke/ende oprecht Kercke ghebruyckt heeft.

Derde Bemerckinghe.

Iemandt soude my misseken konnen op-wozen/ dat-men niet bewijzen en kan / dat sommige van de ceremonien / die ick hebbe ghebruyckt / zijn ghebruyckt gheweest in het Sacrificie van d'Oude Kercke / maer wel in hare Vergaderinghen; ick bekenne datter eenighe dierghelijcke zijn; maer ick braghe / wat datter aenghelegghen is; want de ceremonien die d'eerste Oude Kercke ghebruyckt heeft in hare vergaderingen/ waerom en moghen die niet loffelijck ghebruyckt worden in't Sacrificie? Ten tweeden wie sal my konnen over stryden/dat die ceremonien / van de

welcke Oudt-vaders seggen ghebruyckt getweest
 re zyn in hare vergaderinghe / niet ghebruyckt
 en zyn gheweest in haer Sacrificie / de wijle be-
 blijckt upt vele H. Vaders / als naemlyck Ju-
 nus, Tertulhanus, Chrysofomus, en andere / dat in alle
 de vergaderinghen van d'eerste Christenen wien
 offerhande gedaen / oft sacrificie: Ick sal daer be-
 ronnit laten aen den onpartijdigen leser / die
 welken sal naemlyck helieben oogh-merck
 nemen op dese / oft dierghelike woorden: Den Pro-
 sten, Offerhande, Sacrificie, aensienlyck mysterie, H. Tafel
 Aeraer, &c. en soo waer hy die ontmoet inde boec
 stellinghen vande H. Oudt-vaders / van my hy
 ghebruyckt in 't boec gaende bewijs / soo mach hy
 sekerlyck daer upt besluyten / dat die ceremonien
 niet enckelich in de vergaderinghen / maer en
 ghentelich inde Messe, oft Sacrificie van d'Oude eer-
 ste Kercke / zyn ghebruyckt gheweest.

AENSPRAECKE

Tot den Leser die sich noemt Ghe-
 reformeert, oft Euangelisch, oft
 Protestant, &c.

Mannen Broeders,

Op dat wy hier niet en souden loopen bap-
 ten propoost / oft disputen aen-nemen /
 (aengaende dese materie / die wy nu han-
 delen) de welke niet en souden dienen ter
 saccke: soo is 't dat ick u waerschouwe hier op te
 setten bysonderlyck / dat al het ghene ick tot hier
 toe hebbe ghehandelt / niet anders en is als / Qua-
 stio facti, dat is te segghen / dat hier anders gheene
 questio en is / dan oft dierghelike ceremonien in
 d'eerste tijden van d'oprechte Kercke Christi, met-
 ses daer zyn ghebruyckt gheweest / ghelijck de
 H. Oudt-

H Oudt-vaders van die tijden ons verhalen.

Wat antwoort ghy-lieden op dese vzaegh?

Seght ghy dat-se niet en zijn ghebruyck ghe-
weest? soo volght het dan / dat alle de Oudt-va-
ders hebben gheloghen: Ende wie/ die noch eens-
ghe reden gebruyck/ sal sulcks deurben dencken?
wie en sal hem niet beroozdeelen van dwaesheyt/
die meer gheloof gheeft aen Heydensche Hystorie-
schrybers / als sy segghen / datter inde twereldt
eenen Alexander de Grootte is gheweest / oft eenen
Casar, dan aen soo veel treffelycke / ende heplighe
Christene Bisschoppen / allegaer rechtsinnighe
Vaders/als sy segghen dat t'haren tijde/alle dese
hoben-ghemelde ceremonien / zijn in't ghebruyck
gheweest?

Seght ghy dan/ende staet ghy my toe/ dat dese
Ceremonien/in de oude tijden/ zijn in't gebruyck
gheweest? soo moet ghy my dan oock toe-stem-
men/dat de Roomische Kercke ober-een komt met
d'oude/ ende ter contrarlen/dat ghy verre af-ghe-
weken zijt van d'eerste Christene Kercke/als ghy
dese ceremonien hebt af-ghebroken/ende verwoz-
pen als supersticie.

Seght ghy my/ dat dese Ceremonien wel in't
gebruyck zijn ghewest/doch dat de **H** Vaders/
ende de Kercke/dies-aengaende gestrupkelt heeft/
oft ghedooft; soo vzaegh' ick dan / hoe dit samen
kan staen / dat ghy op den eenen kant seght / dat
de Kercke op die tijden oprecht is gheweest/ ende
nochtang op den anderen kant / dat sy ghedooft
heeft in het bedlenen van een/vande ghewichtigh-
ste stucken van onse Keltighe/ ghelijck is het H. Sa-
crament des Autaers, oft ghelijck ghy spreect / het
Avontmael?

Ick bekenne dat sommighe Vaders/ oock van
die tijden/in sommighe stucken hebben gestrup-
kelt/oft ghedooft / als namelijck Origenes, Tertul-
lianus, Cyprianus, en andere; maer wie en weet oock
niet / dat sy / oft daetelijck daer over berispt / oft
daer nae zijn bestreden geweest van andere recht-
sinnighe

sinnighe Daders? thoont my eens dat sulckx doek
ghebeurt is aengaende de stucken/die wy nu booz
hebben.

Wie heeft opt van de oprechte Christenen Justi-
num, Cyprianum, Ambrosium, Augustinum berispt/ als
sp leerden/dat in't Sacrificie den wijn moest ghe-
menghelt worden met water/ ende dat selve stel-
den in't werck?

Wie heeft hem ghestelt teghen Cyprianum, Chry-
sostomum, Augustinum, als sp in hare publicque
schriften/ oft vergaderinghen verhaelden / dat
den Priester seyt: De herten om-hoogh, ende dat men
hem antwoort: Wy hebben-se tot den Heere, &c. Wie
heeft opt Tertullianum, Chrysostomum, Augustinum he-
sreden/ als sp openlijck seyden/dat men aen den
Aotael, oft in't Sacrificie ghedaechtenisse hielt vande
W. Paterlaten / op dat sy voor ons souden bidden?
ghehijck Augustinus seyd *Tract. 84 in Ioan.*

Wie heeft opt gheschreven teghen Ambrosium,
als hy in't laugh/ ende beredt / de ghebeden ver-
haelt/die den Priester t'synen tijde sprach aenden
Antaer?

Wie heeft opt Basilium durben betoorzdeelen van
volinghe/ als hy voor Lof weerdigh hielt/dat den
Priester het lichaem Christi, ende den Kelck win-
hoogh hief/ oft verhoonde aen het volck?

Wie heeft opt de penne inde handt ghenomen
om te schryben teghen Cyrillum, Hierosolymitanum,
oft Augustinum, om dat sp leerden/dat men het Lic-
haem Christi, ende den Kelck des Bloedts, eest moest
aenbidden/ eer-men se nuttede?

Wie heeft sich ghestelt teghen Epiphanium, Cyril-
lum Hierosolymitanum, Chrysostomum, Augustinum,
Tertullianum, als sp in hare schriften hebben ghe-
stelt / oft op de Dreeck-stoelen verkondight/dat
den Priester in't Sacrificie / ghedaechtenisse hout van
de Overledene, ende biidt voor hare sielen, ende/dat dese
ghebeden de sielen grootelijcks baeten? Ende soo is't
wrede van alle de reste.

Maer opt verhoout ghy mij van / dat alle dese/
ende

ende meer andere Daders / de welcke op die tijden
 gheleest hebben / die ghy selve booz oprecht / ende
 recht-sinnigh houdt / in dese booz-ghefelde stuc-
 ken souden ghedaelt hebben / oft ghestrupckelt /
 oft superstitieus gheweest zijn: wilt ghy dan wij-
 ser wesen / dan alle wtte oprechte ende recht-sin-
 nige Booz-ouders? Wilt ghy beter weten / wat
 selighe aengaet / dan alle die npr-siekende mannen
 van d'eerste eentwen / die gheleest hebben soo naer
 aen de tijden van d'Apostelen / ende soo verlicht
 waren van Godt in de Schrifture? schoon sy
 menschen doech waren die kosten dolen / zyt ghy-
 lieden alleen de menschen / die aen gheerne dolin-
 ghen en zyt onderwozpen: ick houde my aen het
 segghen vanden H Hieronymus: Wy en zijn noch ghe-
 leerder als *Hilarius* noch ghetrouwer als *Victorinus*: a **W**
 zyn noch verre van die hoogh blyghende/godde-
 lijcke / ende verlichte verstanten van Augustinus,
 Hieronymus, Ambrosius, Chrysostramus, Cyprianus, Justi-
 nus, &c. Waerom tracht ghy ons dan te leeren (ick ghe-
 bruycke de woorden van Hieronymus) nae bystien /
 oft selighen hondert jaren / twelck wy te voren niet
 en hebben gheweten, oft ghehoort: b te weten / dat
 alle onse Booz-ouders / doech die / naer u segghen /
 in d'oprechte kercke gheleest hebben / souden ghe-
 doolt hebben / oft ghestrupckelt / oft superstitieus
 gheweest zijn / in t ghebruycken van d'upwendighe
 ceremonien / raeckende het Sacrificie?

Ghy sult mischien segghen / ghelijck de Centu-
 riaros van Maeghdenburgh. *Centuria 4. Cap. 6. pag. 255.*
 de welcke/als sy daer vele ceremonien / raekende
 de de begravenisse der gheloobighe aen-gheerec-
 kent hebben npr den H Dionysius Areopagitta, boe-
 ghender booz ten slot-ten hpc: Alle dese dinghen
 worden ghedaen, ende gheschieden buyten Schrifuer.
 Wilt ghy mischien oock soo spreken/en segghen/
 dat de Daders/ende de eerste kercke / dier ghelijc-
 ke ceremonien/gelijck boven gesept is/gebruycke
 hebben / oft sonder / oft teghen Schrifuer / soo
 bruyck ick van / oft ghy beter weet wat Schrif-
 tuer

a Nec diser-
 tiores sumus
 Hilario, nec
 fideliores Vi-
 &torino. Epist.
 ad Pammach.
 de error. Ori-
 genis.

b Cur post
 400. annos
 docere nos
 niteris, quod
 ante nescivi-
 mus? Hieron.
 supra.

c Sed hae ex-
 tra Scripu-
 ram fiunt. &
 geruntur,

UNIVERSITÄTS-
 BIBLIOTHEK
 PADERBORN

tuer is/oft teghen Schyftuer/als de Daders? oft ghy/ die seshien hondert jaren nae d' Apostels tijde ghekomen zijt/ beter kont weten / wat d' Apostelen hebben ghebaen / ende wat ghevoelen sy hebben gehad vande Schyftuer/als die/de welcke op die selve tijden/oft daer outrent/oft sommighe jaren daer naer hebben gheleest? Wat seght ghy hier op?

Seght ghy dat ghy beter / oft immers soo wel weet/ wat hoor? oft teghen Schyftuer is / als die Oude vaders? soo ben ick grootelijck verwonderd/dat ons de Schyfture / soo van 't oude als 't nieuwe Testament / ghedurigh seynde tot onse Dooz-ouders om van die te leeren / wat dat-men 't haren tijde gheleert heeft/ op dat wy dat souden moghen aen-nemen/en volghen.

Staeter niet gheschreben Deut. 37. v. 7. Ghedenck aen de daghen van oudts, merckt op de jaren van elck geslachte: Vraecht uwen Vader, die sal het u bekenet maken; uwe oude, ende sullen't u segghen. **Wat sullen sy segghen den Dordrechtchen Bijbel antwoort 3. Bemerk.** Wat van't begin der werelt, in Gods Kercke gebeurt is.

Staeter niet Job 8. v. 8. 9. Vraecht doch nae het vorige gheslachte, ende bereydt v tot onderfoeckinghe uwer Vaderen. **Wie zijn die den Dordrechtchen bijbel antwoort 11. Bemerk:** Die inde vorige gheslachte gheweest zijn, ende verkregen hadden, soo door de lanckheyte haers levens, en te groote ervarentheyde, als door verscheyden openbaringhen Gods, groot verstant, ende wijsheyt. **De Schyfture by Job, gaet boozder/en seght:** Want wy zijn van giffen, ende en weten niet. **Wat is dit te seggen? den Dordrechtchen Bijbel antwoort 12. Bemerk:** Die met die Voor-vaderen niet te ghelijcken en zijn, hebbende een korter leven, minder ervarentheyde, ende niet soo vele openbaringhen van Godt. **Wat dunckt u l. be-minde vrienden / past dese verklaringhe niet pertinent op u eyghen selven? hoe derft ghy u dan soo bermerelijck/oft booz-stellen/oft ten minsten vergelijcken aen uwe Dooz-vaderen in't bonnissen/ wat booz/oft teghen Schyftuer is?**

Weder

Wederom staeter niet *Ierem cap. 6. v. 10.* Staet op de weggen, ende siet toe, ende vragnet naer de oude paden, waer doch den goeden wegh zy, ende wandelt daer in. **Welcke zijn dese paden?** den Dordrechtschen Bijbel, antwoort 47 *Bemerk*: Die Godt sijn volck in voortijden altoos gheleert, ende gheleyt heeft, om hen tot de saligheydt te brenghen. Hoe komt het dat ghy dese oude paden verwerpt / als *superstitieus*?

Ten lesten staeter niet by den *H. Apostel Paulus* *Hebr. 13. 7.* Ghedenckt uwer voorgangheren, die u het woordt Godts ghesproken hebben, volghit haer ghelooft nae. **Wie zijn dese voorgangheren / wiens ghelooft wy moeten nae-bolghen?** den Dordrechtschen Bijbel antwoort: De Apostelen, ende andere getrouwe Leeraers. **Er go bolghens dese verklaringhe / soo zijnder dan behalben d'Apostelen / noch andere Leeraers / die wy moeten gedencken, ende wiens ghelooft wy moeten naer-volghen.** **De questie is nu / wie die andere ghetrouwe Leeraers gheweest zijn?** zijn die niet *Justinus, Clemens, Ignatius, Gregorius Nyssenus, Clemens Alexandrinus, Chrysostomus, Cyprianus, Hieronymus, Ambrosius, Basilius, Athanasius, Augustinus, &c.*

Seght ghy dat neen? **Soo wijst my dan / behalben d'Apostelen / ende dese booz-ghenoemde / ende dierghelijcke Daderen / andere ghetrouwe Leeraers, ende voorganghers, wiens Ghelooft, oft Leere wy moeten naer volghen.**

Seght ghy / dat dit zijn die ghetrouwe Leeraers, behalben d'Apostelen? soo maect ick dit argument.

Justinus, Clemens, Ignatius, &c. zijn die ghetrouwe Leeraers gheweest / behalben d'Apostelen / wiens Leere, soo *Paulus* ghebedt / wy moeten bolghen.

Maer *Justinus, Clemens, &c.* Leeren dat de Ceremonien / die men t'haren tijde ghebruyckte in't *Sacrisitie* goetd waren / en loffelijck.

Ergo die Ceremonien na te volgen is goet / ende loffelijck / dies-bolghende niet *superstitieus* / oft tege *Schrijsuer* / gelijk nochtans onse *Weder-partij* wilt houden staen; oft wel brenghet my *Schrijsuer*.

tuer-plaetsen boozt / in't bysonder / teghen de
welcke sy strijden.

Ghy sult missechten booz-stellen *Galat. 5 v. 1.* al-
maer ghy seyt wordt : Staet in vryheydt, ende en wilt u
niet wederom vast maecken aen het jock der slavernijc, te
weten/der Ceremonien, soo den Dordrechtchen Bijbel
dat verklaert 3. *Bemerck.*

Ich antwoorde / dat Paulus hier alleenlijck
spreekt vande besnijdenisse : Blijckt up't 'rbol-
ghende v. 2. So o ghy u laet besnijden, Christus en sal u
niet nut zijn.

Hoe konit dese plaets hier te pas / om te bewij-
sen dat onse ceremonien / die onse Dooz-ouderg/
ende wy noch ghebruycken in den Godts-dienst/
strjden teghen Schijstuer: dunckt u dit een goet
ghevolgh te wesen : Paulus seght dat de ceremo-
nien vande besnijdenisse in't bysonder afghe-schaft
zijn/ergo alle ceremonien zijn af ghebroken / dit
holgh al-even-erijc als oft ick u sepde : De Pre-
dicanten van Hollandt en moghen gheene Am-
bachten oeffenen/ ergo alle menschen en moghen
gheene Ambachten doen.

Heit ghy gheene andere Schijstuer-plaets als
dese/om te bewijzen dat onse Ceremonien strijden
teghen Schijstuer/soo en doet ghy niet op: hebder
noch meer/laet-se ons dan hooren.

Ephes. 2. 15. Staet gheschreuen : Hy heeft de vyandt-
schap in sijn vleesch te niet ghedaen, de wet der gheboden,
in insettinghen, &c.

Ich antwoorde wederom/ als bozen/ dat Pau-
lus hier niet en spreekt vande heele wet der ghe-
boden/maer alleenlijck vande wet der Besnijde-
nisse : Siet v. 11. ergo dit wederom niet tot onse
propooste.

Ghy sult wy dan missechten booz-stellen de plaets-
se Pauli *ad Hebr. 8. 7.* Indien dat eerste verbondt on-
berispelijck hadde gheweest, soo en soude voor het twee-
de gheene plaets ghesocht gheweest zijn.

Ich antwoorde dat Paulus hier spreekt van
de ceremonien de welke ghebruyckt werden in
het

het slagghen/dooden/ ende verbranden der heesten/
 die tot eene offerhande aen Godt wierden op-ge-
 draghen: Niemandt en twijffelt daer aen/ oft de-
 se ceremonien zyn samen met de Sacrificien af-
 gheschaft. Maer weet ghy niet dat Paulus seght
 Heb. 8. 6. dat Christus, eene veel uyt-nemender bedienin-
 ghe vercreghen heeft? Weet ghy niet / dat hy seyd
 Heb. 9. dat de oude Sacrificien / de welke beston-
 den in't bloedt der Bocken, en kalveren. v. 12. Stieren, en
 Bocken. v. 13. In spijsen, en drancken, ende verscheydene
 wasschinghen, &c. v. 10. alleenlyck moesten dueren/
 tot den tijdt der verbeteringhe, dat is / tot datter een
 veel uyt-nemender ende beter Sacrificie soude in-ge-
 selt worden / 'twelck Christus onsen oppersten
 Priester nae de ordeninghe van Melchisedech, heeft
 volbracht in sijn bloet/op den Bergh van Calba-
 rien? Welck sacrificie hy oock/ als wesende Priester
 in eeuwigheydt, heeft willen herhaelt/ en vernieuwt
 hebben/ ende dat onder de ghedaenten van broodt
 ende wijn / als wesende Priester nae de Ordeninghe
 van Melchisedech, segghende: Doet dat tot mijnder ghe-
 daentenisse. Waer uyt sult ghy nu verhoonen/
 dat dit beter, ende veel uyt-nemender Sacrificie/
 'twelck ons is gheboden / van Christus te doen/
 of te herhalen/ niet en magh vereert worden met
 betere/ ende uyt-nemendere ceremonien / als die
 van de oude Wet waren?

Ghy beroont my wel uyt Schriftuer/ dat som-
 mighe bysondere ceremonien / als te weten/ van
 de Besnijdenisse / ende het dooden der heesten / af-
 gheschaft zyn / maer ghy en kont my uyt Schrift-
 uer niet bewijzen/ dat daerom alle de ceremonien
 in't ghemeyn af-gehoeken zyn/ oft verboden

Ter contrarien / om te rhoonen dat Christus
 gheene ghedachten en hadde van alle Ceremonien
 in't ghemeyn te verbieden/ hy self heeft booz/ en-
 de inde instellinghe van't H. Sacrament/ Ceremo-
 nien ghebruyckt / ende daer hy gheseydt: volghet
 my hier in naer/ oft/ doet my dat naer. Heeft hy
 niet booz de instellinghe / de vorten ghewasschen
 aen

aen sijne Discipelen? Wat was dit anders als een
 encke Ceremonie? heeft hy niet het broot ge-
 nomen in sijne handen? heeft hy niet ghelegent
 heeft hy niet ghedanchseght? heeft hy den beker
 niet laten ront gaen? wat zijn dit anders als Ce-
 remonien? Verhalven het steken van synen bin-
 gher in de ooze der Doode/ het bestrycken der ooz-
 ghen bande blinde mer sijck/ wat zijn dat anders
 gheweest als Ceremonien? hoe kan het dan be-
 staen/ dat alle Ceremonien in't ghemeyn souden
 af-ghegeschast zijn/ aenghestien dat Christus self Ce-
 remonien heeft gebuyckert/ jae belast dat wy hem
 daer in souden naer volghen? Ergo soo verre is't
 van daer dat onse Dooz anders / oft wy iets sou-
 den leeren/ oft doen teghen Schrifstuer/ als wy in
 ons Sacrificie Ceremonien gebuyckten/ dat wy
 in teghen-deel de Schrifstuer / ende het exempel
 Christi dooz ons hebben.

Inden ghy my hier teghen seght/ dat alle onse
 Ceremonien in't bysonder/ niet en staen upt ghe-
 buyckert in Schrifstuer? Ick bekenne dat het soo is:
 maer wat wilt ghy hier upt besluyten? dat sy daer-
 om/ oft moeten af-ghegeschast worden/ oft supersti-
 tiens zijn? sout ghy dese sloot-reden maecken? soo
 becht ghy teghen u-selben/ ende met 't sweert dat
 ghy teghen my upt tcecht / doodr ghy u-selben:
 Want hoe menighe ceremonien en hebr ghy niet
 in het bedienen der Sacramenten / ende elders/
 waer van nochtans niet eene te binden is in de
 Schrifsture.

In't bedienen des Nachmaels/ gy leeft het 11.
 cap vanden 1. Brieft tot die van Corinthien, de Vader onse,
 ende 't Gheloove. 2. Ghy uut het met onghedeckten
 hoofde. 3. Ghy ontfanght het smogghens/ en deure-
 gaens nuchter. 4. Ghy singht Psalmen / van de
 welke in't newe Testament gheen ghewach
 wordt ghemaect. 5. Ghy sijt het broodr te dozen
 met schellen/ hoe sult ghy my iet van alle dese ce-
 remonien berhoonen upt Schrifstuer?

In het bedienen des Doopsels. 1. hebt ghy beke-
 per-

berfchepde vermaninghen. 2. Volghens de Syno-
de van Dyrrecht moete d'Ouders hare kinderen
tot den Doop op draghen. 3. Ghy doopt de kin-
deren publice inde Kercke / booz al het volck.
Maer zyn dese dinghen beken in Schrif-
tuer? en wat zyn dit anders als Ceremonien?

In't bevestighen vande Dienaren des Woortz/
hebr ghy berfchepde draghen / vermaninghen/
ghebeden / Ec. die netghens beken en zyn in
Schriftuer.

In't houwelijck van ghelijcken worden de
Bzupdt ende Bzupdegom berfchepdentlijck ghe-
braecht/eude aenghesproken/sp gheben malkan-
deren de handt/ sp worden vermaent om te kinte-
len/ als oock de ghemepute/ om booz haer te bid-
den/Ec. Mer van al dit/en is beken in Schrif-
tuer/ende ghy hout nochtans dit al-re-mar booz
goedt/ ende niet booz superstitie / ergo niet recht
houden wy oock onse Ceremonien booz goet/ en-
de loochenen die superstitie te wesen / al-hoe-wel
sp allegaer in't bysonder / niet npt-ghedrukt en
staen in Schriftuer: want ick en sie niet waerom
dat ghy meer eenighe ceremonien soude moghen
ghebrycken/die in Schriftuer niet en staen/son-
der nochtans te willen toe-stemmen dat ghy su-
perstitie doet/als wy.

Summa: Om dese aen-spraecke te sluyten; wat
willen wy disputeten / oft onse ceremonien alle-
gaer in't bysonder staen in Schriftuer? oft sy
stryden teghen Schriftuer/ oft niet? Onse recht-
sinnighe Dooz-ouders/ ende de Kercke Christi van
d'eerste 400. jaren hebben die selve ghebryckt/en-
de sy verstonden haer beter aen de Schriftuer/als
ghy / oft ick: Ergo de wijle sy dese ceremonien
hebben onderhouden/ tis een seker reecken dat sy
niet en stryden teghen Schriftuer/ maer ter con-
trarien/ ghefondeert zyn op de Schriftuer / doch
op dat ghy niet en soude klagghen & soo kome ick
van de h. Daders tot de Schriftuer.

HET
TWEEDE DEEL.
BEWYS
UYT DE HEYLIGHE
SCHRIFTVER
HET EERSTE CAPITTEL.

Wordt bethoont in't ghemeyn, uyt Schriftuer,
dat de Apostelen hebben waerachtigh Sa-
crificie, oft Misse ghedaen.

Ick neme mijn bewijs uyt de woorden de welke
staen *Actor. 13. v. 2.* ende zijn dese/ in't Latijn
Ministrantibus autem illis Domino: in't Duytsch
Als sy (de Apostelen) den Heere dienden, Dat is te seg-
ghen/als sy Sacrificie, oft Misse deden.

Vraeght ghy my waer uyt dat ick dese verklar-
ringhe ghehaelt hebbe? ick antwoorde: Uyt den
Griekschē Text / op den welken onse Weder-
partije deurgaens stoest/ende beroept in't Griek-
dan/ staen dese woorden: Litourgounton de auton to
kyrio *a.* Welcke woorden Erasmus Roterdamus, een
vande erbareste Grieken van sijnen tijdt / ver-
klaert in deser voeghen: Als sy (de Apostelen) Sacri-
ficie deden aen den Heere *b.*

Woch op dat ick niet en soude schijnen te steu-
nen op de enckele autoriteyt van Erasmus, ick be-
thoone uyt verscheyden Schriftuer-plaetsen/ dat
dit Grieksch woordeken/Liturg eo, welck in't Lat-
tijn deurgaens vertaelt wordt: Ministrare Domino,
ende in't Nederduyts: Den Heere dienen, oft / dienst
doen, te segghen is / Sacrificie doen, oft / al wat Sacri-
ficie aen-gaet.

a Λειτουργία
ἐστὶν δὲ
ἀντὶ τοῦ
Κυρίου
b Cum autem
illis sacrificia-
rent Domino.

Siet

Siet Deut. 17. 12. daer sult ghy binden: Den Priester den welcken staet om aldaer den Heere *uwen Godt te dienen* c.

Siet Paralipom. 53. 3. Dient nu den Heere uwen Godt d. Dit seght Josias aen de Leviten, te weten/dat sy alles sonden bereydt maken tot het Sacrificie / soo blyckt uyt alle de naebolghende Versen ; ende als in alles bereydt was / dan seght de Schryftuer v. 10. Ende den Dienst (het Sacrificie) is bereydt gheweest e.

Siet Paralipom. 13. 10. Ende de Priesters die den Heere dienen f, zijn de Sonen Aarons, ende de Leviten zijn in't werck. **Dat hier door wordt verstaen/Sacrificie doen,** blyckt uyt den volghenden Vers. Ende sy staecten aen voor den Heere brandt-offeren, &c.

Siet Exodi 28. 43. Als sy tot den Altaer treden sullen, om in't Heyligh te dienen g.

Siet oock Exodi 29. v. 30. ende Cap. 39. v. 1. Sy maecten oock Ampts-kleederen h, om in't Heyligh te dienen i.

Siet Numer. 4. v. 12. Sy sullen oock nemen alle ghereedtschap des Diensts k, met de welke sy in het Heyligh dienen l.

Siet 1. Samuel 6. oft soo wy segghen / 1. Reg. 2. 11. Den Jongheligh (Samuel) was den Heere dienende m, voor het aenschijn des Priesters Eli. **Te weten/ mede-helpende tot het Sacrificie/ oft aen-bryngheude / ende aendienende 'tghene tot het selve ban woode was.**

Siet Hebr. 10. v. 11. Ende een aeghelijck Priester stont alle daghe dienende n.

Siet Hebr. 8. 2. Eenen Dienaer o der Heyligen, ende van het waerachtigh tabernakel. Dat dit woordcken / Dienaer, hier te segghen is Priester / blyckt uyt den heelen discours vanden H. Paulus.

Siet Philip. 2. 30. Op dat hy soude vervullen, dat uyt u l. ontbrack tot mijnen Dienst p, 'twelck Erasmus wederom vertaelt/Sacrificie.

Siet Rom. 15. 16. Op dat ick eenen Dienaer Jesu Christi zy, onder de Heydenen, het Euangelium Godts op offerende, op dat de offerhande der Heydenen aenghenaem worde, ghecheylight door den H. Gheest q.

Παρεσηκό-
τῳ λειτεργεῖν τῷ Κυρίῳ.
d Nōn ωυῶ
λειτουρησά-
τε Κυρίῳ τῷ
Θεῷ υμῶν.
c ἡ Λειτουρ-
γία.
f Λειτουρησά-
τε τῷ Κυρίῳ.
g Προπο-
ρεύοντες λει-
τουργεῖν.
h ὁλοῦς λει-
τουργίας.
i Εἰς τὸ λει-
τουργεῖν.
k Πάντα τὰ ἰ-
σκήνη τῶ
λειτουργικῶ.
l Ὅσα λει-
τουργήσουσιν.
m Λειτουρῶν
τῷ Κυρίῳ.
n Καὶ ἡμέ-
ρον λειτουρ-
γῶν.
o τῶν ἀρίων
λειτουργῶν.
p Τῆς αἰῶς
με λειτουρ-
γίας.
q Εἰς τὸ εὐαγ-
γεῖον λειτουρ-
γησῶμεν.
Iησοῦ Χριστοῦ.

¶

¶

Hier thoont Paulus klaar / dat dit woordteken Liturgeo, namelijk bereeckent / Sacrificie doen: want hy spreekt hier van een gheestelijck Sacrificie, 'twelck hy by wijsse van eenen Priester soude geene op-draghen aen Godt / vande bekeerde heyd en / ende om te thoonen dat hy dit wilde doen / all eenen Priester / die een waerachtigh Sacrificie aen Godt doet / daerom ghebruyckt hy dit woordteken Liturgos.

Daer hebt ghy dertien Schrifruer-plaetsen soo upt het oude als het nieuwe Testament / wy de welke claerlyck blyckt / dat dit Grieksch woordteken Liturgeo, volghens de ghemeyne maniere vande Schrifture / te segghen is / waerachtigh Sacrificie doen, 'twelck alleen magh gedaen worden aen Godt. Maer als de Schrifruer *Actor. 13. cap.* spreekt vanden publicken dienst die de Apostelen bedien sy ghebruyckt dit woordteken Liturgeo: Ergo seggeft sy hier klaar te kennen / dat d'Apostelen hebben Sacrificie ghedaen / 'twelck alleen magh ghedaen worden aen Godt. Onse Weder-partije segghet hier teghen dat dit niet en volghet. Waerom? om die wil seght den Dordrechtchen Bijbel, 3. Bemerk. Dat dit woordteken Liturgeo, inde Schrifture oock ghebruyckt wordt voor alderley publicken dienst, oft van wereltdsche oberhepdt *Rom. 13. v. 6.* oft vande Engelen / *Hebr. 1. 14.*

Ick neme dese twee plaetsen aen / ende bekenne dat hier Liturgeo wat anders te segghen is / als Sacrificie doen: want op d'eerste plaetse / ghelyck onse Weder-partije seer wel aenteeckent / is te segghen / eenighe Overheydt bedienen inde wereltdsche Magistrat of borgherlijcke Politie; ende op de tweede plaetse bereeckent / de diensten die de Engelen aen Godt doen.

Dit niet reghenstaende / soo seggh' ick / dat ons bewijs blyft in sijn gheheel / ende dat Liturgeo oock ghentlyck in Schrifruer te segghen is / een waerachtigh Sacrificie doen, 'twelck alleen magh geoffert worden aen Godt; want de wyle wy soo vele verscheppen

Schryf

Schryfuer-plaetsen booz stellen / daer 't in desen
 sin wordt ghenomen / soo moet men nootfaeck-
 lijk segghen / dat het hier op dese twee boozsepde
 plaetsen wordt ghenomen oneyghentlijk.

Doch ghenomen dat Paulus hier oock eygentlijk
 sprack / ende dat Liturgeo soo wel het een bereec-
 kende/als het ander/soo en kan dit ebenwel onse
 Weder-partije niet haeten; want

Ten eersten: 'Tis meer redelyck/dat wy volgen
 den sin/ende bereeckeninghe van derhten Schryf-
 tuer-plaetsen/als van twee; noch wy en moeten
 den ghemeynen sin vande Schryfure / ende hare
 ghemeyne maniere van spreken niet laten vaer-
 ren/om te volghen eene ongewoonelycke manie-
 re van spreken.

Ten tweeden: 't Apostelen en hebben gheene
 berhepde bedient inde wereldtliche Magistraten/
 oft inde bozgerlycke Politie/dat is ghewis/noch
 sy en hebben/eyghentlyck sprekende / de diensten
 niet ghedaen / die de Enghele aen Godt doen;
 oversulck dese twee boven-gemelde Schryfuer-
 plaetsen van Paulus, en konnen onse Weder par-
 tije in't minste niet baten / om te berhoonen dat
 d'Apostelen(als men van haer seyd *Act. 13.* (Litour-
 gonten) dat sy den Heere dienden) gheen eyghen ende
 waerachtigh Sacrificie en hebben ghedaen.

Ick en twyffle niet / oft onse Weder-partije
 self heeft dit wel ghesien; ende daerom haer kee-
 rende tot eenen anderen sin van dit Gzick
 woordcken Liturgeo, soo seght sy inden Dordreche-
 schen Bijbel, 3. *Bemerck.* dat hier booz verstaen wordt:
 Publijcken dienst van Predicatie, oft propheteringhe met
 publijcke ghebeden, ende de bedieninghe der Sacramen-
 ten, met het ghene daer aen cleeft.

Maer dese verklaringhe en kan hier niet meer
 haere/als d'eerste/ om die wil dat ick inde Schryf-
 ture niet bevinden en kan/dat sy op andere plaet-
 sen dit woordt Liturgeo ghebruyckt/ om te bereec-
 kenen: Preken, oft propheteren, oft bidden, oft bedienen
 der Sacramenten; diesvolghende / dese verklaringhe
 van

van Partje en heeft geen fundament inde Schrifture. Ter contrarien / als de Schrifture / in het Griekhs / handelt van preken, publicke ghebeden, dienen der Sacramenten, &c. dan gebuyekt sy op het plaetsen dit woordcken / Diakonéo, oft Diakonia, ende niet dit woordcken / Litu geo. Tot bebestinghe van't ghene ick segghe / stelle ick sommighe schrytuer-plaetsen hoor. 1. Rom. 12. 7. wordt ghesepdt: Het zy Bedieninghe in't bedienen, a in't Griekhs / Diakonian, en ti Diakonia. Wat verstaet Paulus hier doorden Dordrechtchen Bijbel antwoordt 32. Bemerck. Hier door worden in't bysonder verstaen de ghene die name lijk gheroepen zijn, om de Christelijcke leere te verklaren. Daer hebt ghy het ghetuyghenisse van ons Wederpartje self / dat door Diakonia hier verstaet wordt het Ampt van Preken.

a *Ἔτις Διακονίας, ἐν τῇ Διακονία.*

Actor. 6. 4. wordt ghesepdt: Wy sullen volherden inden ghebede, ende inde Bedieninghe des woordts b: in't Griekhs staet: Diakonia tou longou. Daer siet ghy wederom dat de Schrifture dit woordcken / Diakonia, ghebuyekt / om te beteecken het Ampt van Preken.

b *τῇ Διακονίᾳ τοῦ λόγου.*

Actor. 21. 19. Ende als hy se gegroet hadde, verhaelde hy van stuck tot stuck, wat Goet onder de Heydenen, door synen Dienst, c ghedaen hadde. In't Griekhs staet Diakonias. Wat Dienst was dit anders als het bekeken der Heydenen / door preken, doopen, ende bedienen van andere Sacramenten, &c. ?

c *Διὰ τῆς Διακονίας αὐτοῦ.*

2. Corinth. 6. 3. Op dat de Bedieninghe d niet ghelast en worde. In't Griekhs / Diakonia. Wat verstaet hier wederom Paulus, door dit woordcken Diakonia, oft Bedieninghe? Den Dordrechtchen Bijbel antwoordt 9. Bemerck. Het verkondighen des H. Euangeliums. Ergo wederom wordt hier door verstaet Preken.

d *ἢ Διακονία.*

Ephes 4. 12. Tot de volmaekinghe der Heylighen, tot het werck der Bedieninghe e. In't Griekhs / Diakonias. Wat is dit hoor eene Bedieninghe, oft Diakonia gheweest? Den Dordrechtchen Bijbel antwoordt 30. Bemerck. Het werck der Bedieninghe, bestaende inde Predicatie

e *Ἔς ἔργον Διακονίας.*

van
Ker
heb
De
Pre
C
wor
D
se
T
een
Go
wo
ken
al t
gac
De
die
de
Dial
mey
hier
par
HH
den
ach
Go
ghe
tyu
ken
de M
Ap
Clen
Sch
Litu
al e
sele
boo

van Godt woordt, Bedienen der Sacramenten, oeffeninghe der Kercken tucht, &c. Wat begheert ghy noch meer: daer hebt ghy wederom het gherupghenisse van onse Weder partije / dat dooz Diakonia, verstaen wordt / Preken, Bedienen der Sacramenten, &c.

Coloff. 1.3. Van't welck ick Paulus, een Dienaer a ghe- a'Eγ' Παῦ-
worden ben, te weten / van't Euangelium, seght den λ@ Λόγον
Dordrechtchen Bijbel 55 Bemerk. v@.

Ick stelle nu in't kozt / dat sct tot noch toe gheseyt hebbe / ende maecke samen mijne slot reden.

De Schrifruer als sy epghentlijck spreekt van een waerachtigh Sacrificie / 'twelck alleen aen Godt toe komt / soo ghebzuyckt sy deurgaens dit woordcken / Liturgeo, maer als sy handelt van Preken, Bedienen der Sacramenten, publijcke ghebeden, ende al wat daer toe dient / dan ghebzuyckt sy deurgaens dit woordcken: Diakoneo, ende niet Liturgeo. Maer alffer Act. 13. wort ghesproken vanden Dienste die d' Apostelen deden aenden Heere, dan ghebzuyckt de Schrifruer dit woordcken Liturgeo, ende niet Diakoneo, ergo volghens de ghewoonte / ende ghemeen wijsse van spreken vande Schrifruer / moet hier verstaen worden / niet (ghelyck onse Wederpartije seght) dat d' Apostelen / Ghepredickt, oft de HH Sacramenten bedient hebben / oft publijcke ghebeden ghedaen, maer dat sy epghentlijck / ende waerachtigh / een Sacrificie hebben op-gheoffert / dat Godt alleen toe komt / 'twelck wy inden naem gheben van Misse / om dies wil dat Misse by de Latynsche het selbe bereeckent / rghene by de Grieken bereeckent Liturgie. Ghelyckmen kan sien byt de Missen oft Liturgien vanden H. Petrus, ende Jacobus Apostelen / van den H. Marcus Euangelist / den H. Clemens, Basilius, Chrylostomus, &c. Maer inde Schrifruer wort gheseydt / dat d' Apostelen hebben Liturgie ghedaen / ergo de wijle Liturgie, ende Misse al een dinghen is / soo wort gheseyt / dat d' Apostelen hebben Misse ghedaen. Laet ons dit noch boozder in't bysonder verhoonen.

HET TWEEDE CAPITTEL.

Wordt bewesen dar-men in alle de volghende
eeuwen heeft een Sacrificie ghedaen, oft Mi-
se ghelesen.

§. I.

Ghetuyghenissen der Griekische Oudt-vaders

Clemens Romanus, Anno 80.

Epistolâ 3.

TEn is nter gheozloft op andere plaetsen
Sacrificie te doen, ende Missen te celebreren, en
op die/op de welke den eyghen Bisschop
sal belast hebben te doen.

Den H. Ignatius, Anno 100.

Epistola ad Smyrnenses.

En is nter gheozloft/sonder Bisschop/ Sacri-
fice t'offeren.

Den H. Justinus, Anno 150.

Dialogo cum Tryphone.

Godt betuyghet dat sy hem allegader aenghe-
naem zijn / de welke door sijnen naem Sacrificien
offeren, de welke Jesus Christus belast heeft te doen
dat is/ inde Eucharistie van't broodt ende beker / die
welcke banden Christenen op alle plaetsen ghe-
daen worden.

Nu wat hy door het Broodt ende Beker verstaet, seyt
hy klaer in *Apoloq. pro Christian.* daer hy soo spreeckt:

Ghetijck Jesus Christus door het Woordt Godts
mensch ghevoorden zijnde / vleesch / ende bloed
heeft ghehad tot onse salighejdt / alsoo hebben
wij gheleert / dat de spijse / de welke door de wo-
den

den/die wy van hem ontfanghen hebben/ghehep-
licht is / van de welke ons vleesch en bloet dooz
veranderinghe woꝝdt gheboedt / het Vleesch, ende
Bloedt Jesu Christi is, die mensch is ghetwoꝝden.

Den H. Irenæus, Anno 180.

Libro 4. Hæresum cap. 32.

Hy heeft ghenomen dat broodt 'twelck uyt het
schepfel is / heeft ghedanchseght / ende gheseydt:
Dat is mijn lichaem: Desghelijcks oock den Be-
ker heeft hy beleden sijn Bloedt te wesen / ende
heeft gheleert eene nieuwe offerhande des nieuwen Testa-
ments, de welke, de Kercke van de Apostelen ontfangen-
de, de heele werelt door offert aen Godt.

Den H. Hyppolitus, Anno 220.

De Consummatione mundi.

Van sal hy segghen aen de ghene / die aen sijn
rechte handt sullen zyn; Komt Ghebenedijde:
komt ghy Bisschoppen / die my dagh ende nacht
hebt supberlijck opgheoffert het Sactificie, ende mijn
dierbaer bloedt daghelijcks gheoffert.

Eusebius Cæsareënsis, Anno 320.

Maer alles / heeft Christus aen sijnen Vader op-
gheoffert vooz onse salighepdt / eenen slaght-offer, en-
de uytnemende Sactificie, ende heeft inghestelt / dat
wy mede aen Godt voor een Sactificie souden op-
offeren de ghedachtentisse van die saecke.

Het Concilie van Niceën, Anno 325.

Inter Diotipos.

En laet ons aen dese goddelijcke tafel met onse
ghedachten niet verballen op het voozghestelt
Broodt/ ende beker/ maer ons ghemoet hessende
om hoogh / laet ons dencken dooz het gheloobe/
dat op die heylighe Tafel ghestelt is het Lam
Godts/

¶ 4

Godts / 'tweelck wegh neemt de sonden des w
 reldts / 'tweelck sonder slachtinghe, vande Priesters, ghe
 lijck oock sijn heerlijk Bloedt, wordt gheoffert.

Den H. Gregorius Nyffenus, Anno 380.

Oratione de Resurrectione.

De Heere / boozkomende het ghelwelt der Joden / offert sich selven tot een slacht-offer, samen het Lam weseude, en samen Priester. Maer ghy sult my segghen: wanneer is dat gheschiedt? Dan is't gheschiedt / als hy aen sijn vrienden sijn Vichaem ghegheben heeft om te eten/ende sijn Bloedt om te dzincken.

Noteert wel, dat Gregorius seydt, dat Christus het Ghelwelt der Joden voorkomen heeft, om te thoonen dat hy sich waerachtelijk hadde op-gheoffert tot een Sacrificie, eer hy vande Joden wierdt ghenaghelt aen't Cruys, ende dat hy dit ghedaen heeft in't leste Avontmael.

Den H. Joannes Chrysoftomus, Anno 398.

Homilia 24. in priorem ad Corinthios.

Christus heeft belast dat-men hem selven soude offeren, in de plaetse van beesten/ ende slacht-offeren/ der oude wet.

Item, *Homilia 17. in Epist. ad Hebr.* Wy offeren altydt den selven, nu niet eenen anderen/maer altydt den selven/daerom ist het selve Sacrificie. Zynder dan vele Christi, om dat hy op vele plaetsen gheoffert wordt: gheensins niet/maer 't is ober al den selven Christus. Die is onsen oppersten Priester / de welke die offerhande gheoffert heeft die ons sijn bett: De selve offerhande offeren wy nu oock, die als dan is gheoffert gheweest.

Philo Carpathius, Anno 420.

In Cantica.

De Priesterlijke weerdighepdt heeft / in dat god.

73
goddelijck, ende salighmakende Sacrificie, **altijdt het**
waerachtigh Utschaem ende Bloedt Christi.

Nilus Monachus, Anno 430.

Epistola ad Anastasium.

De wonderlijcke Priester der Constantinopolsche Kercke Joannes, sagh het hups des Heeren vol van menighe Enghele / dan namelijck / als op-gheoffert wierdt het goddelijck, ende onbloedigh Sacrificie.

Den H. Cyrillus Alexandrinus, Anno 430.

Declaratione II. Anathematismi.

Wy offeren in de kercke / het heylich, levendigh-maekende, ende onbloedigh Sacrificie, ghelovende dat 't ghene boozghestelt wordt / het Utschaem ende dierbaer Bloedt is / niet van een gemeyn mensch / maer van het goddelijck Woordt.

Cyrillus Eremita, Anno 540.

In vita S. Ioannis Silentarij.

Den H. Joannes Silentarius, was soo hertigh / dat hy oberbloedelijck weende / ten tijde van het onbloedigh Sacrificie, soo dat hy sich niet en kost wederhouden.

Leontius, Anno 620.

In vita S. Ioannis Eleemosynarij.

Den H. Joannes Aelmoessenier, heeft op den Son-dagh ghesaen aen den H. Antaer / om op te offeren het onbloedigh Sacrificie.

Germanus Constantinopol. Anno 725.

Theoria rerum Ecclesiasticarum.

Weet alle ghy Priesteren / die aenden H. Antaer staet / ende het onbloedigh slacht-offer op-offert,

fert, dat ghy verkondight het levende lijden
Christi.

Het tweede Concilie van Niceën, Anno 730.

Actione 6.

Niemant van de H. Apostelen heeft opt ghy
sejdt dat ons onbloedigh Sacrificie, een heeldt de
Lichaem Christi is/maer het Lichaem selve/ende
het Bloedt selve.

Theosterictus, Anno 840.

De S. Niceta.

Onsen grooten Vader Nicetas, op dien tijdt al
de mysterien der goddelijcker sacken wterde
volbracht/ stondt aende H. Tafel/ als oft hy ghy
staen hadde vooz den H. Thoon Godts / volbrin-
ghende het Sacrificie, ende de goddelijcke My-
sterien.

Theophylactus, Anno 900.

In Caput 7. Epistola ad Hebraeos.

Wy segghen dat Christus, de wijle hy eentwigh
ende onsterffelijck is / altijd Priester is / want
men ghelooft / dat hy nu noch sijn-selven voor ons
fert door sijne Dienaren.

Oecumenius, Anno 1050.

In Caput 5. ad Hebraeos.

Paulus en soude niet gheseydt hebben / van de
ferhande / die eens gheoffert is / dat Christus Pri-
ster is inder eentwighhejdt / maer hy sagh op de
ghenwoordighe Priesters / dooz de welke Christus
offert, ende gheoffert wordt; van welck Sacrificie, de
Heere selve / de maniere ghegheven heeft in't
Abontmael.

Nicolaus Cabasilas, Anno 1220.

De Liturgia Cap. 32.

Men moet segghen / dat dit Sacrificie niet een beeldt oft figure van een Sacrificie is / maer een waerachtigh Sacrificie. niet dat het broodt is / 'twelck gheoffert woꝝdt / maer het Lichaem Christi selve.

Nicephorus Callystus, Anno 1300.

Libro 1. historiae Cap. 28.

Als Christus was aengheseten / heeft ghegheben het verholen Sacrificie van onse aensienlycke / ende lebendigh-makende Mysterien : Ende als hy het broodt ende wijn hadde gheseghent door dancksegghinghe / ende hepligh-makinghe / heeft het ghegheben aen de Discipelen / versekerende / ende als boꝝghe blybende / dat het waerlyck was sijn Lichaem / ende Bloedt.

§. II.

LATYNSCHE VADERS.

Den H. Anacletus, Anno 103.

Epistola 1. Cap. 2.

De Priesters als sy Sacrificie doen aen den Heere / en moeten dat niet alleen doen / maer ghetuyghen hebben / op dat men berhoonen magh dat sy volmaecktelijck Sacrificie doen in gheheplighde plaetsen.

Den H. Alexander, Anno 109.

Epistola 1. Cap. 4.

Daer en kan niet meerder wesen in de Sacrificien, als het Lichaem ende Bloedt Christi : Daer en is oock gheene beter offerhande / maer dese gaet alle d' andere te boven.

Den

Den H. Thelesphorus, Anno 127.

Epistola ad omnes universaliter, Cap. 2.

Op den H. Nacht bande gheboozte des Heeren
sullen sy Missen doen, ende singhen den lof-sangh
der Enghelen.

Den H. Pius, Anno 142.

In Codice 5. Librorum lib. 2. cap. 117.

Die niet bereydt en sullen geweest sijn te com-
municeren / sullen nae de solemniteyten der Missen
alle Sondagghen/dancksegghinghen ontfanghen

Den H. Anicetus, Anno 154.

Apud Ivonem parte 2. cap. 38.

Dat men neerstelijck daer op acht neme/ dat
het broodt/wijn ende water / sonder de welke men
gheen Misse en kan doen, supberlijck worden ghe-
handelt.

Den H. Soter, Anno 163.

Apud Gratianum de consecrat. distinct. 1.

Dat is oock ghestelt/ dat niemant bande Pste-
sters sich verboozdere Misse te doen, ten sy daer der
twee teghentwoozdigh sijn.

Tertullianus, Anno 200.

Libro ad Scapulam cap. 2.

Wy doen Sacrificie aen Godt booz de welbaert
des Keysers.

Item *Lib. de cultu femin. cap. 11.* Ghy-rieden vrou-
wen / hebt occasie ghenoegh om upt te gaen/
want oft het sacrificie wordt gheoffert, oft daer is
eenen stecken te besoecken/oft men predicht.

Item *De velandis virginibus cap. 9.* Ten wordt aen
de

77
de vrouwe niet toegelaten in de kercke te spre-
ken/noch te leeren/noch te doopen/noch te Offeren,
noch eenigh ampt te bedienen van't Pricsterdom.

Den H. Fabianus, Anno 237.

In Codice decretorum lib. 5. cap. 9.

Het Sacrificie en moet niet ontfanghen worden
van de handt des Pricsters/die de ghebeden/ ende
andere onderhoudinghen / inde Misse, nae de ghe-
woonte niet en kan volhzenghen.

Den H. Cyprianus, Anno 250.

Libro 2. Epistola 3.

De Eucharistie wordt op den Altaer ghehep-
licht/ de Pricster houdt de plaetse Christi, ende het
Sacrificie wordt gheoffert aen Godt den Vader.

Item *Epistola 77.* Soo groot is de verholghinghe
der Novarianen, dat de Pricsters Godts noch oc-
casie en hebben om te offeren, ende te celebreren de
goddelijke Sacrificien.

Item *De Oratione Dominica:* Als wy samen verga-
deren met de broeders / ende met den Pricster
Godts om te celebreren de goddelijke Sacrificien, wy
moeten de gheschickthepdt / ende seebaerhepdt
ghedachtigh wesen.

Eutychianus, Anno 275.

Apud Gratianum II. q. 3. c. Si quis.

Indien eenighen Bisschop / oft Abt / aen den
Pricster / oft Monich sal belast hebben Misse te sin-
ghen booz de kerckers / 'ren is niet gheozloft / ende
het is beter aen haer te ghehoorzamen.

Marcellinus, Anno 306.

Epistola i. ad Salomonem Episcopum.

Het Sacrificie 'twelck van de Christenen op de
hepl-

heylighe Antaren gheoffert wordt, en wordt
alleen gheoffert aen Godt den Vader/maer oec
souden Soue/dooz eene algheimeyne devotte.

Den H. Sylvester, Anno 320.

In actis Concilij Romani.

Desen heeft ghestelt in de Synode/met het
le toestacn van alle/dat gheenen Priester sich
boozdere Missen te celebreren, in plaetsen die vanden
Bisschop niet gheheplight en zijn.

Den H. Ambrosius, Anno 370.

Libro 1. officiorum cap. 18.

Eertijts wierdt een Lam gheoffert/daer wt
een kalf gheoffert; Nu wordt Christus gheoffert, maer
hy wordt gheoffert als mensch/als weder om on
fanghende sijn lyden/ ende hy offert sy-selven
Priester/op dat hy onse sonden verghebe.

Item in Psalm 38 Wy hebben den oppersten
ster tot ons sien komen / wy hebben sijn Bloed
booz ons sien offeren / laet ons wy Priesters
ghen/soo beel als wy konnen/op dat wy booz
volck Sacrificie offeren : want al-hoe-wel Christus
nu niet en schijnt te offeren : hy wordt nochtan
gheoffert hier op der aerden / om dat sijn Lichaem
gheoffert wordt.

Den H. Hieronymus, Anno 390.

Adversus vigilantium cap. 3.

Den Bisschop van Roomen offert aen den He
Sacrificien op de eertweerdighe beenderen van
trus, ende Paulus.

Item Lib. 3. advers. Pelagian cap. 5. Soo heeft Christus
gheleert sijne Apostelen/ dat sy daghelijck
Sacrificie van sijn Lichaem, gheloovende/durven
ghen : Onse Vader die in de hemelen zijt.

Item Lib. 1. cap. 19. Het staet den Priester toe/die

79
tijdt moet Sacrificien offeren voor het volck, althijt te
bidden.

Den H. Gaudentius, Anno 400.

Tractatu 2.

Daerom heeft Christus bevolen aen sijne ghe-
troutwe discipelen/de welke hy de eerste Priesters
gheselt heeft van sijne kercke / dat sy sonder op-
houden souden oeffenen de mysterien des eeuwighen
levens, de welke van alle de Priesters, door alle de ker-
ken vande heele werelt moeten ghecelebreert worden.

Het tweede Concilie van Carthagen, Anno 400.

Capite 8.

Inden eenighen Priester / scheuringhe ghe-
macckt hebbende / aen Godt Sacrificie sal gheoffert
hebben, die sy verbloect.

Den H. Augustinus, Anno 400.

Libro 20. contra Faustum capite 18.

De Hebreentwen / inde slacht-offerhanden der
heesten / die sy aen Godt offerden / beteckenden
propheetisch wijze / met vele ende verscheyden ma-
nieren/de toekomende slacht-offer/die Christus ge-
offert heeft / waer van het komt dat nu de Chri-
stienen de ghedachtenisse celebzeren van dat selve
Sacrificie/dooz het Offeren, ende mededeplen van't
Lichaem ende Bloedt Christi.

Item *Contra adversar. legis lib. 1. cap. 18.* Maer van
moeten wy Godt meer bedancken / als dooz de
ghenade / die wy hebben dooz onsen Heere Jesum
Christum : Het welck de Christienen weten te ghe-
schieden in't Sacrificie der kercke, waer van alle de
Sacrificien der oude/zijn schaduwten gheweest.

Item *Lib. 1. contra Faustum, cap. 21.* Wie hande gheste-
lijcke Obersten / staende aen den Antaer / op de
plaetsen der heylighe Lichamen / heeft opt ghe-
seyde:

sepdt: Petre, oft Paule, oft Cypriane wy offeren
u: Het ghene gheoffert woꝝdt / woꝝdt aen
gheoffert: Wy doen menighmael Sacrificien aen
by de Reliquien der Heplighen/alleen op dae
niere/ ghelijck als de Heere ons beholen heeft
crificie te doen, dooz de verklaringhe des nieuwe
Testaments.

Item *Lib. 22. de Civitate Dei cap. 8.* Daer is een
Priester henen ghegaen/ende heeft daer gheoffert
Sacrificie des Lichaems onses Heeren.

Item *Lib. 10 de Civit. c. 18.* Christus is den Priester
offert / ende hy selve is d'offerhande / waer
hy beghert heeft dat het daghelijcks Sacrificie
Kercke soude wesen een Sacrament: Van
waerachtigh Sacrificie, waren de oude Sacrificien
der Heplighen / menighbuldige/ende verchept
te rekenen: Men dit opperste ende waerachtigh Sac
rificie zijn alle valsche Sacrificien gheweken.

Item *Lib. 22. de Civit. cap. 10.* Wy en rechten gheen
autaren op booz onse Martelaren / op dat
daer op souden Sacrificie doen aen de Martela
ren/maer wy offeren Sacrificie aen Godt alleen: En
de dat Sacrificie is het Lichaem Christi.

Item *Epistola 18. ad Januar. cap. 2.* Op sommige plaa
sen en woꝝdt niet eenen dagh naeghelaten/op den
welcken men niet en Offert, elders maer Sater
daeghs/en Sondaeghs/elders maer Sondaeghs.

Item *In Psalm. 33.* De Heere Christus heeft van sijn
Lichaem / ende sijn Bloedt inghestelt een Sacri
cie nae de oꝝdeninghe van Melchisedech.

Item *De anima & ejus origine lib. 1. cap. 11.* Ten
gheensins toeghelaten/dat men booz d'overlede
ne die niet ghedoout en zijn / van wat ouderdom
sy mochten wesen / Opoftere het Sacrificie des Lichaems
ende Bloeds Christi.

Item *Serm. 11. de Sanctis:* Seer wel rusten de sielen
der Rechtbeerdighe onder den Altaer / om dat het
Lichaem des Heeren woꝝdt gheoffert op den Autaer: En
de niet sonder reden roepen de Rechtbeerdighe
daer waerhaer oer haer bloedt / daer oock voor de
sondaer

sondaers het Bloedt Christi wordt uyt-ghestort.

Posidius, Anno 430.

In vita Augustini.

Augustinus is ontflapen in brede / ende om te re-
commanderen de aflegghinghe sijn lichaems / is
het Sacrificie aen Godt gheoffert, ende hy is begraven
gheweest.

Den H. Leo, Anno 450.

Serm. 8. de Pascha Domini.

Alle de verscheydenheden der oude Sacrifice-
rien / verbolt de Offerhande van't Lichaem ende Bloedt
Christi.

Item *Epist. 81. ad Dioscorum cap. 2.* Indien daer soo
eene menighe volcks komt / dat de kercke de sel-
be niet batten en kan / men sal de Offerhande van't
Sacrificie herhalen booz de ghene die uyt ghestoren
worden.

Den H. Prosper, Anno 450.

De promissionibus & pradictionibus parte 4. c. 6.

Als den Sondagh ghekomen was / den Dyt-
ster is met ons opgeklommen / ende heeft het
Morghen-Sacrificie nae gewoonte daer gheoffere; Welck
Sacrificie ghedaen zijnde / &c.

Het tweede Concilie van Arles, Anno 453.

Capite 3.

De ghene die / teghen dese instellinghen / sich sal
verboozdert hebben een Clerck t'ordineren / die
en sal sich niet verboozderen een heel jaer Missere
doen.

Cæsarius Arelatensis, Anno 470.

Homilia 5.

Ich bidt u / broeders / soo dichtwilis alffer Mis-
sen

sen ghedaen worden, 'tzy op Sondaghen / 'tzy op andere groote Feest-daghen / dat niemant uyt de Kercke en gae / 'ten zy dat de goddelijcke Mysterien volbracht zijn. Indien ghy daer wel op acht neemt ghy sult sien / dat alsdan de Missen niet ghedaen worden, wanneer de goddelijcke lessen in de Kercke opghesepdt worden / maer als men de gaber offert / ende het Lichaem ende Bloedt Christi gheconcreert wordt.

Den H. Fulgentius, Anno 500.

Libro 2. ad Monimum cap. 2.

Ghy seght dat ghy van sommighe ghebruggen zyt aengaende het Sacrificie des Lichaems, ende Bloeds Christi, het welck vele meynen alleen gheoffert worden aen den Vader: maer 'ten is niet nieuwt dat de Kerckes haer inbeelden dat sy de waerheysullen overstrijden.

Den H. Felix, Anno 524.

Epistola 1.

Ghelijck niemant anders de Missen moet singhen, noch Sacrificien op den Altaer offeren, als de Priesters die Gode toegheheplight zijn / alsoo en is niet gheozloft Missen te singhen, noch Sacrificien offeren, als in soodanighe plaetsen / die van ghelijcken Gode toegheheplight zijn.

Primasius, Anno 540.

In cap. 2. posterioris ad Timoth.

Dyt dit altemael blycke opeentlyck / dat den Apostel Paulus, Timotheum ghewijdt heeft tot Priester en Bisschop om te doen het Sacrificie der Missen

Den H. Gregorius Magnus, Anno 590.

Libro 4. Dialogorum cap. 58.

Christus in sijn-selven onsterffelijck / ende onbetreffelijck

derffelijck lebende / wort wederom in dit myfterie van de H Offerhande voor ons gheoffert : want daer wort ſijn Uichaem ghenut / ſijn Vleefch wordt ghedeylt tot de falighepdt des volcks. Syn Bloedt en wordt nu niet gheſtozt in de handen der onghe- loobighe / maer in de monden der gheloobighe. Laer ons hier up dan dencken / wat een Sacrificie dit is voor ons , 'twelck tot onfer ontfaghinghe ad- rijdt naevolgt het liden van den eenighen So- ne : want wie van de gheloobighe ſoud' konnen twiſſelen / oft de hemelen gaen open tot de ſtem- me des Prieſters in de ure van't Sacrificie , en d'En- ghelen zijn daer reghenwoozdigh in dat Myfterie van Jeſus Chriſtus, &c.

Faultus Caſſinus, Anno 600.

In vita D. Mauri.

Als het nu Daggh ghelworden was / heeft den H Maurus, den Prieſter Simplicium ontboden / op dat hy het Sacrificie van onse verloſſinghe soude op-offeren vooz eenen ſekeren overleden.

Den H. Iſidorus Hiſpalenſis, Anno 620.

Libro 1. Officiorum cap. 18.

Het Sacrificie 'twelck van de Chriſtenen wordt gheof- fert , heeft Chriſtus onsen Heere eerst ingheſtelt / als hy aen d' Apoſtelen ſijn Uichaem / ende Bloedt ge- recommandeert heeft / eer hy ghelevert wierdt. Dit Sacrificie is aen de Chriſtenen gheboden te ce- lebreren in de plaerſe van de Joodsche offerhan- den.

Den H. Eligius, Anno 640.

Homilia 8.

Daghelijcks wordt inde H. Kercke / door de Prieſters, aen Godt den Vader op-gheoffert dat alder-hey- lighſte Lam , het welck tot het eenwigh leven op-
 F 2 boert

boet de ghene die 't nutten : want al-hoe-wel den
daghelijcks woedt gheoffert / het blijft nochtant
altijt gheheel/onbebleekt/ ende levendig.

Het Concilie van Braga, Anno 670.

Als den Priester gaet om Misse te doen, oft om het
Sacrificie door sijn-selven offeren, oft om het Sacra-
ment des Lichaems / ende Bloeds Christi te nut-
ten/hy en sal niet anders gaen/ als met eene Schou-
der op beyde de schouderen.

Den Eerweerd. Beda, Anno 700.

Historia Anglicana lib. 4. cap. 22.

Dele verstaen hebbende/datter inden slaghe
waren ghebleven/ sijn ontfeken gheworden door
gheloobe/ ende Debotie om aen den Heere offerhan-
den te offeren vande heylighe Offerhande, vooz die
welcke overleden waren : want sy verstonde
wel / dat het H. Sacrificie niet was tot de eentwighe
verlossinghe van siele en lichaem.

Alcuinus, Anno 750.

De celebratione Missarum cap. 39.

De Misse wort ghedaen tot ghedachtenisse van
Tijden Christi, want soo heeft hy bevolen aen de
Apostelen / ghevende sijn Lichaem ende Bloed.
Doet dat tot mijnder ghedachtenisse. Dat is tot memo-
rie van mijne passie : als oft hy seide : 'Ghe-
ick vooz u l. salighepdt hebbe gheleden/ hout dat
memorie van/ ende maect dat ghy lieden 't selve
voozbringht tot u l. salighepdt/ ende vande utro-
Men seghet dat den Apostel Petrus de eerste van al
le/Misse ghedaen heeft te Antiochien.

Carolus Magnus, Anno 780.

Libro 7. Legum Cap. 201.

Niemandt en sal sich verhoorden npt de
Misse

Misse te gaen / ten 3p dat sy volpndt 3p.
Wandelbertus Diaconus, Anno 830.

In vita S. Goaris.

Den H. Goar was ghewoon alle daghe / wanneer hy celebreerde de solemniteyten der Misse, op te offeren vooz den staet van de Kercke het Sacrificie des Lichaems, ende Bloedts Christi.

Amularius Trevirensis, Anno 830.

Libro 3. de officiis Ecclesiasticis cap. 25.

Wonderlyck/ende groot is het gheloobe bande H. Kercke : Sy ghelooft dat het teghenwoordigh Sacrificie dooz de handen der Enghelen wozt ghezaghen vooz 't ghesicht des Heeren / ende is van gheboelen dat het met den menschelijcken mondt moet ghegheten wozen.

Angelomus, Anno 830.

In 1. Regum cap. 21.

In het oude testament waren vleeschelijcke gheboden der wet / daer was een Sacrificie nae de ordeninghe van Aaron : Ende daer naer heeft Christus van sijn Lichaem ende Bloedt een Sacrificie inghestelt nae de Ordeninghe Melchisedechs.

Rabanus Maurus, Anno 850.

De Institutione Cleric: lib. 1. cap. 30.

De Misse is een ghesantschap tusschen Godt / ende de menschen / her ampt van dit ghesantschap bedient den Priester / als hy de wenschen des volcks dooz ghebeden en smeekinghen offert aen Godt. Ende dat gheschiedt seer wel ten tyde van't Sacrificie, als men de ghedachtenisse celebreert van Christus den Middelaer Godts ende der menschen / die sijn selven heeft gheoffert vooz ons aen den

den Vader: Dese maniere van Sacrificie heeft eerst
inghestelt / onsen Heere / ende meester Jesus hristus,
als hy aen sijn Apostelen heeft gheretomman
duert sijn Utschaem / ende sijn Bloedt.

Paschasius Ratbertus, Anno 880.

De corpore & Sanguine Domini capite 9.

Dese offerhande wordt daghelijck herhaelt / al-
hoe-wel Christus eens in't vleesch heeft gheleden /
om dat wy daghelijck vallen / daerom wordt
Christus daghelijck op eenre verholen maniere
gheoffert.

Witichindus Corbeiensis, Anno 960.

Libro 3. Gestorum Saxoniorum.

De H. Mathildis, was 'snachts altijd teghen
woordigh in de solemniteyten der Misse.

Stephanus Leodiensis, Anno 970.

In vita S. Lamberti.

Den H. Lambertus en hiel niet op van Solemni-
teytender Misse te doen, celebrerende de ghedachte-
nisse van de saligh-makende passie Christi, ende of-
ferende aen Godt het Sacrificie, vooz die / vooz de welc-
ke hy wel wist dat hy souden rekenenschap gheben.

Berno Augiensis, Anno 1020.

In vita S. Udalrici Cap. 21.

Soo langh als de krachten vanden H. Udalricus
toelieten / offerde hy daghelijck op / onder de Solem-
niteyten der Misse de salighe offerhande.

Den H. Petrus Damianus, Anno 1040.

Sermone in natali Domini.

Ich hebbe de Priesters / met priesterlijke klee-
deren

deren ghekleedt wesende/sien komen aenden Au-
taer Godt/om te Sacrificeren het Lichaem ende Bloet
des Salighmakers.

Adelmannus, Anno 1050.

Epistolâ ad Berengarium.

De maere en loopt niet alleen in Italien, maer
oock in Duytlandt, dat ghy Berengari u afghesneden
hebt bande eenighepdt der H. Kercke / ende dat
ghy anders schijnt te gheboelen van't Lichaem
ende Bloedt des Heeren/(twelck daghelijcks de hee-
le werelt door, op den H. Autaer wordt gheoffert) als
het Catholijck gheloobe ghevoelt.

Algerus, Anno 1060.

De Sacramento Altaris libro 1. cap. 16.

Ons daghelijcks Sacrificie is het selve met dat/met
'twelck Christus eens is gheoffert gheweest aen
het Cruys/ want de selve waerachtighe substan-
tie des Lichaems Christi is hier/bie daer was. Al-
hoe-wel de offerhande Christi aen't Cruys ghe-
noechsaem is gheweest tot salighepdt / ende ver-
lossinghe van alle / sy is nochtans daghelijck
oock nootsakelijck om te verstercken/ende te sup-
beren de menschelijcke swackhepdt/de welcke da-
ghelijck verfocht wordt/en valt/oft in doodelijc-
he/ oft ten minsten in daghelijcksche sonden/ son-
der de welcke dit leven niet gheleypdt en kan wor-
den.

Den H. Anselmus Cantuariensis, Anno 1080.

In Cap. 10. Epistola ad Hebraeos.

Men offert daghelijcks het Sacrificie vooz de sonden
der leedtwe sighe.

Honorius Augustodunensis, Anno 1120.

In Gemma anima Libro 1. cap. 86.

De Heere Jesus is de eerste die de Misse inghele
heeft nae de opdeninghe van Melchisedech, als
uyt het broot ende wijn heeft ghemaeckt sijn
haem ende Bloedt / ende gheboden aen de sijn
dat-men sijn ghedachtenisse soude houden.

Rupertus Tuitiensis, Anno 1120.

De divinis officiis Libro 2. cap. 2.

De Kerck en offert niet alleen broodt ende
wijn / die-men lichamelijck siet / maer sy offert ooc
als een nieuw, ende waerachtigh Sacrificie het Woord
Godts, den Sone Godts, die met de ooghen des ghe
loofs woerdt ghesien.

Den H. Bernardus, Anno 1130.

Sermone 2. in Festo omnium Sanctorum.

Wy moeten onse predicatie sluyten / want de
lemniteyten der Misse moeten noch ghedaen worden.

Richardus Victorinus, Anno 1140.

In Cantica cap. 30.

Christus is eens gheoffert gheweest aen't Cruys
hy wordt nu dickwils voor ons gheoffert op den Altaer.

Petrus Cluniacensis, Anno 1140.

Epistola contra Petrobrusianos.

Opvanden Godts / de Kercke Godts antwoord
u / dat sy niet en is sonder Sacrificie, ende dat sy in
haer Sacrificie niet anders en offert als het Lichaem ende
Bloedt van haren verlosser, Het Lam alleen / 'twelck
wegh neemt de sonden des wereltds / woerdt ghe
stelt op den Altaer der Chyrienen. 'Twelck Chri
stus eens heeft gheoffert / dat heeft hy aen sijn
Kercke

kercke ghelaten om altydt gheoffert te worden.

Stephanus Edvensis, Anno 1170.

De Sacramento Altaris cap. 9.

Christus is eens ghestorven aen't Cruys/om dat de erf-sonde soude uptghedaen worden: Hy heeft door den dienst der Priesteren willen gheoffert worden met eene Offerhande die dickwils herhaelt wort, op dat de dadelijcke schuldt soude uptghedaen worden: Hy is die offer/ende de offerhande/de hostie/ende de Priester/om dat hy Godt ende mensch is. Christus heeft sich aen het Cruys aen den Vader gheoffert tot eene heylighe/ende Gode wel-behagende Offerhande: Den Priester offert den selven Christum op de tafel des Autaers.

Innocentius Tertius, Anno 1200.

Extra de celebratione Missarum cap. 3.

'Tis ghenoech dat de Priester alle daghe eens Misse lese, uptghenomen den dagh bande gheboozte des Heeren / ende als den noodt anders soude bereyffchen.

Honorius Tertius, Anno 1217.

Extra de celebratione Missarum cap. 10.

Dat den Priester dickwils het volck leere/ dat het sich niet alle eerbiedinghe buighe wanneer de H.Hostie op-gheheven wordt inde Misse; desghelijcks oock als den Priester de selve draeght tot de siecken.

Hugo Cardinalis, Anno 1240.

In Caput 22. Luca.

Op den selven dagh als de Heere ingestelt heeft het Sacrament van 't Abontmael des Heeren / heeft hy oock ingestelt de Misse.

Guilielmus Durandus, Anno 1280.

In Rationali divinorum libro 4. cap. 1.

Onder alle de Sacramenten der Kercke / is de
hoornaemste 'twelck in den dienst der Misse wordt ge-
celebreert op de tafel van den alderheylighsten Aucto-

Ludolphus Saxo, Anno 1330.

Parte I. vita Christiana cap. 43.

De Misse is eenighsing volghens de wet der na-
ture / Godts / ende des Euangeliums : De he-
bende nature begheert dat een ieder eenighen
besteedt in't ghebedt : De gheschreven Wet ge-
biedt den Sabbath te vieren om te bidden / maer
de Canones hebben tot dit ghebedt ghestelt de
tijdt vande Misse, daer Godt ende mensch waerlijch
teghenwoordigh is.

Joannes Taulerus, Anno 1350.

Libro Institutionum cap. 5.

Die gheballen is / dat hy noyt dagh en la-
tooz by gaen sonder Misse te hooren met eene groe-
te danckbaerhepdt : Want in dat Sacrificie wordt
daghelijch veruencut die wonderlijche liefde
met de welcke den Heere sy-selven aen ons heeft
ghelaten.

Thomas Waldensis, Anno 1420.

Tomo 3. Titulo 4. cap. 28.

Heere Jesu, ban alle utwe solemnitepten hier op
der aerden is de meeste / die vande Misse, om dat het
een Sacrificie is van uw' waerachtigh Lichaem.

Dionysius Carthusianus, Anno 1460.

Orthodoxa fidei summa libro 4. cap. 117.

Om dat in dit Sacrament wordt begrepen / die
heer

heele verholentheydt van onse saligheydt / daerom
 wordt het met meerder solemnittept ghecele-
 breert. Het eerste deel is goddelijcken Lof. Het
 tweede deel beslypt een verhael van onse ellen-
 den / als men seght Kyrie eleyson. Het derde houdt
 ghedachtenisse van de hemelsche brengh / als men
 seght : Glorie zy Gode inden alderhooghten. Het vier-
 de deel beslypt het ghebedt 'twelck den Pstester
 doet hoor het volck / &c. Het volck nu aldus bereypt
 wesende / men komt tot het celebzeren van't
 Mysterie / 'twelck gheoffert wordt voor soo veel als't
 een Sacrificie is, ende ghenut wordt hoor soo veel
 als het een Sacrament is.

Bemerckinghe.

PArtije meynt dat sy alle dese boorgaende ghe-
 rugghenissen beantwoozdt met te segghen/
 dat de Ondt-baders oneyghentlijck spreken/
 als sy handelen van een Sacrificie. Dese antwooz-
 de heeft in't jaer 1612 aen P. Gouda ghegheben Sa-
 muel Lansberghen.

Desghelijcks spreeckt oock D. Cabeljau in sijne
 Ghenoemde Catholijcke Waerheydt pag. 187. Wat be-
 langht, seyt hy / de oude Leeraers, sy spreken oneyghent-
 lijck, wanneer sy het H. Avontmael somtijts eene Offer-
 hande noemen, ende men doet haer onghelijck als men
 hare woorden soo opneemt, als oft sy het Avontmael voor
 eene waerachtighe ende eyghentlijck Soen-offerhande
 souden ghehouden hebben.

Maer is't oock moghelijck dat rebelijcke ver-
 standen haer met soodanighe kaele uytbluchten
 laten paepen :

Heeft dan Augustinus (om andere te verfwijghen)
 oneyghentlijck mede ghesproken als hy *Lib. 10. de Ci-
 vil. cap. 18.* tot twee-mael toe het Sacrificie der
 Christenen seydte te wesen een waerachtigh, sae het
 Opperste Sacrificie ? Heeft Chrysostomus oneyghent-
 lijck ghesproken als hy *Hom. 17. in ep. ad Heb.* gheseyt
 heeft /

heeft/ dat wy nu de selve offerhande offeren , die de Cruys is gheoffert gheweest ?

Maer D. Cabeljau seght dat sy oneyghentlijk seggen/ om datter sommighe van haer segghen/ dat dit Sacrificie een exemplaar, een ghelijckenisse, een gheugenisse, een beelt is van't Sacrificie aen't cruyt. **Wat is't nu ? Ergo sy spreken oneyghentlijk ?** Volghet dat ? laet daerom het Sacrificie des Lichaems ende Bloeds Christi, (soo als het meestendeel van ons Oudt-vaders dat noemen) een waerachtigh/ of de oprecht Sacrificie te zyn/ om dat het een beelt is van't Sacrificie aen't Cruys ? seght my hoe dat Augustinus tot tweemaal toe heeft genoot een WAERACHTIGH SACRIFICIE, dat is immers klaer gheseydt ; ende indien hy ghesproken heeft van u l. Avontmael, Doet eens soo veel D Cabeljau als ghy de naeste repse u Nachtmael sult te kondigen/ dat ghy seght: Broeders/ ende susteren Sondagh naest-komende sullen wy doen een WAERACHTIGH SACRIFICIE, siet wat danckbaer ghy behalen sult.

Du dan/om dese soo stantwe / ende oneyghentlijke mantere van spreken met eenen vinger om-verre te stooten.

Bemerckt dat den H Nilus , den H. Cyrillus Alexandrinus, Cyrillus Eremita, Leontius, Germanus Constantinopolitanus, Het Concilie van Nicéen ende andere Sacrificie vande Christelijke kercke hebben ghenomen een Onbloedigh Sacrificie ; ende al'oo is't een exemplaar, oft een beelt van't Sacrificie des cruyts/ maer

Bemerckt op den anderen kant/ dat den H. Hippolytus, het Concilie van Nicéen, Philo Carpathius, den H. Cyrillus Alexandrinus, Nicolaus Cabasilas, den H. Ambrosius, den H Augustinus op hier verseyden plaatsen/ den H Leo, Caesarius Arelatensis, den H Fulgentius ende meer andere/ updruckelijck segghen/ dat een Sacrificie is des Lichaems ende Bloeds Christi, oft sulckx / ghelijck het een beelt is van't Sacrificie des Cruys/ om dat dat bloedigh was / ende dit bloedigh : Alsoo en laet het even-wiel gheen waerachtigh

achtigh Sacrificie te wesen/om die sijn dat daer (hol-
ghens de dupdelijcke woorzen der boben-ghe-
melde Oudt-baderen) het Lichaem ende Bloedt Chri-
sti gheoffert wordt, niet oneyghentlijck, want niemant
van haer en spreekt soo/maer eyghentlijck, want
'tis een Sacrificie dat ons SUYVERT, soo Chryso-
stomus spreekt; 'tis een LEVENDIGH MAKENDE
Sacrificie/soo Cyrillus Alexandrinus sepd; 'Tis tot
VERGHEVINGHE DER SONDEN, soo Ambrosius
seght. 'Twordt booz de GHEMEYNTE GHEOFFERT.
soo Hieronymus spreekt. 'Twordt GHEOFFERT
VOOR DE SONDAERS, soo Augustinus spreekt.
'Twordt gheoffert tot ON-E SALIGHEYDT, ende
ONTSLAGHINGHE, soo Gregorius sepd / Alcuinus,
ende andere; diesvolghende een WAERACHTIGH
SACRIFICIE: Derre dan Partije, met haer oneygent-
lijck spzaken: Derre D. Cabeljau, dat wy de Daders
ongheijck doen/als wy hare woorzen soo op-ne-
men / als oft spzaken van eene WAERACHTI-
GHE ende EYGHENTLYCKE SOEN-OFFERHANDE;
hare woorzen legghen te plat booz ons.

Derre dat sy souden ghesproken hebben van't
Avondmael van Partije: want indien dit soo is;
waerom en durben dan de Predicanten van Par-
tije van haer Abontmael mede niet segghen / dat
het een Sacrificie is dat ons Suyvert, dat ons Leven-
digh-maect, dat gheoffert wordt tot Verghevinghe
der sonden, voor de Ghemeynte, voor de Sondaers, tot on-
se Saligheydt, ontslaghinghe, &c. Ende ghenomen sy
soo spzaken met woorzen / en souden nochtan
niet durben leeren / dat dit soo gheschiedt metter
daet door haer Nachmael; ghelijck de Oudt-ba-
ders dat segghen van haer/ende ons Sacrificie.

HET

Wort bethoont uyt de H. Schrifture, dat het sacrificie, twelck de Apostelen hebben ghedaende voor-naemste deelen over-een komende heden daeghsche Misse vande H. Roemsche Kercke.

Tot fundament van dit teghentwoordighen wijs / neme ick de woorden / die den H. Apostel Paulus spreect tot den Bisschop Theum in synen eersten brief tot hem ghescheyden *Cap. 2, v. 1.* ende luyden aldus :

Ick vermane u dan voor alle dinghen dat ghedaen worden, smeeckinghen, Ghebeden, Voor-biddinghen, Dansegghinghen voor alle menschen.

Hoe sal ick dese woorden verstaen : op wat sijn laet ons eerst den sin / ende verklaringhe hoor van onse Weder-partije / ende is dese / volghende den Dordrechtschen Bijbel 2. *Bemerck.*

Hoe wel dese soorten van bidden som-wijlen wat broder worden ghenomen, soo kunnen nochtans de selve bequamelijck worden onderscheyden, namelijk, dat smeeckinghen zijn verbiddinghen van alderley straffen, en overigheden: *Ghebeden*, begheerten van Godts hulpe, ende van alderley seggen: *Voorbiddinghen*, ghebeden, oft oorklachten, die wy by Godt doen voor andere, *Danck segghinghen*, die gheschieden over de weldaden Godts van ons, of van andere ontfanghen.

Laet ons hier reghen nu hooren den sin / ende verklaringhe vanden H. Augustinus *Epist. 59. ad Paulinum*: desen H. Vader / verstaet daer dese woorden Pauli van't Sacrificie, oft de Offerhande des Autaers. *Welcke Offerhande hy deylt in d'yn principale deelen / ghelijcker wijs dat nu geschiedt in de Roemsche Kercke.*

Door het Eerste Deel van de Offerhande des Autaers stelt Augustinus al het ghene dat van den Heestert gheseydt / oft ghedaen wordt / voort de Co-

Sancti Altaris oblatio.

secratie van het broodt / ende wijn.

Door't Tweede Deel stelt hy al het ghene dat den Priester doet / oft seght ende Consecratie self / ende een weijnigh daer naer / tot dat hy opseght het Ghebedt des Heeren / oft den Paternoster.

Door't Derde Deel stelt hy al het ghene dat den Priester doet / oft seght / tot het eynde toe van de Offerhande / oft Sacrificie ; Maer laet ons hem self hooren spreken.

Door de *Smeeckinghen*, segdt hy / vande welcke den *H. Apostel* hier spreekt / moeten verstaen worden alle de ghebeden / die wy doen in het celebreren van de Sacramenten ; eer men begint te segghen dat op de tafel des Heeren is *a*. Daer hecht ghy het Eeerste Deel. Door't der seght Augustinus: Door de *Ghebeden* moet verstaen worden / al dat men doet / als het ghene / dat op de tafel des Heeren is / Gheseghent wordt, ende ghehlyght ; ende ghebroken om uyt ghedeylet te worden, welcke Ghebeden, bykans de gheheele Kercke sluyt met het Ghebedt des Heeren *b*. Daer hebt ghy het Tweede Deel.

Hier naer seght Augustinus: door de *Voorbiddinghen*, moet verstaen worden al het ghene gedaen wort / als het volck wordt gheseghent ; want aldan de Prelaten, als tusschen sprekers, oft Advocaten, offeren, die sy aenghenomen hebben, door de op legghinghe van de handt, aen de barmhertigste Macht : Welck ghedaen zijnde, ende dat groot Sacrament mede ghedeylet zijnde, alles wort ghesloten door Dancksegginghe *c*. Daer hebt ghy het Derde Deel vande Offerhande ; welcke drey deelen / bestaende soo in Ghebeden / als uytwendighe ceremonien / nu ter tijdt noch ghebruyckt worden vande *H. Roomsche Kercke* / in den *H. Dienst* van de *Masse*.

Ende op dat ghy niet en soudt dencken / dat Augustinus hier in't langh ende breedt verhaelt alle de Ceremonien die t'sijnen tijde gheschiedden in't Sacrificie, soo boeghet hy uyt druckelijck hy / dat hy dit alles maer ghesepdt en heeft in't kort *d*. Maer mede hy gheuoegh te kennen gheeft / datter noch meer

a Vt precationes accipiamus dicimus, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici.
b Orationes, cum benedicitur, & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem, ferè omnis Ecclesia, dominicâ oratione concludit.
c Postulationes fiunt, cum populus benedicitur, tunc enim Ancistites, velut advocati, susceptos suos, per manna

impositionē
misericordi-
simz offerunt
Potestati.
Quibus per-
actis, & par-
ticipato tanto
Sacramento,
gratiarum
actio cuncta
concludit.
h Quibus
breviter per-
stricis.
e Eligo in his
verbis hoc
intelligere,
quod omnis,
vel p̄n̄e om-
nis frequen-
tat Ecclesia.

meer andere Ceremonien t' sijnen tijde gebuyt
wörden/doch/dat hy die om des kortheydts
le heeft nae-gelaten / ende alleen booz-ghel
de booz-naemste deelen bande Offerhande / m
mentlijck die / de welke/ oock in't korthande
h. Apostel Paulus waren aen-gheracckt.

Maer nu is de byaghe / oft dese verklaring
van de booznoemde Schyftuer plaetse Pauli
niemant ander aenghenomen wiert/ als van
Augustinus alleen: Hoozt wat Augustinus self hier
seght: 'Tghene, seyd hy/ ick door dese woorden, Pau
verstaet, verstaet ende doct oock mede de gheheele
bykans de gheheele Kercke e.

Wat sullen wy hier nu gaen maecken? met
sullen't wy houden? wiens verklaringhe sullen
wy volgen? oft die van onse Weder-partije /
welcke hier niet anders en verstaet als encke
ghebden; oft wel die van Augustinus, ende de ghe
heele rechtsinnighe Kercke van ober twaelf h
dert/en bystigh saren / de welke hier verstaet
offerhande des Autaers, met hare deelen/en Cerem
nien: wat dunckt u?

Seght ghy dat het redelijck is/dat-men de be
klaringhe volghe van die oude Kercke/de welke
Partije self bekent oprecht ghetweest te zijn /
spreekt seer redelijck/en niet verstant/ende alle
is de saecke klaer / dat het Sacrificie der Ap
len/ soo Paulus dat beschrijft/in sijne booznaem
deelen/en Ceremonien/ober-een komt met de
den daeghsche Misse vande Roomsche Kercke/
is't dat ick wilde bethoonen.

Maer seght ghy dat-men't moet houden by
verklaringhe van onse Weder-partije? soo
epfche ick dan reden waerom; want dat dun
ny te wesen teghen reden / ende teghen den
menien loop bande nature/dat ick meer ghe
soude gh'ben aen besondere personen / die
thien oft sesstien hondert saren eerst op-ghe
men zijn inde wereldt naer de tijden van d'
stelen / als aen de gheheele gantsche Kercke /

met meer als vier hondert jaren is gheweest naer die tijden/ende vande welke Partije self bekent/dar is oprecht is gheweest ende rechtsinnigh.

Seght ghy / dat ghy't noch en hout met den eenen/ noch met den anderen / maer dat ghy't enkelijck hout met Schrifuer? soo doen ick oock mede / ende nochtans wy zijn gantschelijck vershillende van malckanderen: Ghy verstaet dese booznoemde Schrifuer-plaetse soo/ende ick verstaense gantschelijck anders met Augustinus, ende de gheheele rechtsinnighe kercke van ober twaelf hondert jaren: Wie sal hier dese saecke middelen: wie sal ons schepden: wy ons selben: dat en magh niet wesen/want wy en moghen niet samen rechtter zijn/ende partije: wie sal het dan doen: Schrifuer: dat en kan oock niet wesen / want is't saecken dat ghy my Schrifuer-plaetsen booz-stelt om te bethoonen datter noch Sacrificie/nach Ceremonien en moghen wesen in't nieuwen Testament / ick salder andere dateelijck teghen stellen/om te bewijfen contrarie.

Wringht ghy my by Heb. 10. 14. Met eene offerhande heeft hy in d'eeuwigheyt volmaect de ghene die gheheylicht worden?

Ich stelle daer teghen Act. 13. alwaer ghesepdt wordt (ghelijck ick in't boozgaende Capittel ghehoont hebbe) dat d' Apostelen waerachtelijck/ende eyghentlijck offerhande hebben gedaen. Daeren voben stelle ick daer teghen Luc. 22. Doet dat tot mijnder ghedachtenisse, daer Christus belsit / dat men sijne offerhande des bloedis aen't Cruys/souden herhalen.

Stelt ghy my booz / Schrifuer-plaetsen daer ghesepdt wordt dat vele Ceremonien van de oude wet af-gheschast zijn?

Ich stemme u dat toe / maer ick stelle daer teghen / dat Christus self in de nieuwe wet Ceremonien heeft ghebruyckt: Daer zijn wy immer ghelijck.

Seght gy my/dat mijne schrifuer-plaetsen/die
 G ick

ick u boozstelle/anders moeten verstaen worden
ende ick segghe/ dat uwe Schrifstuer-plaetsen
ghy wy boozstelt / anders moeten verstaen wor-
den; hoe sullen't wy dan maecten? Schrifstuer
kan ons niet scheyden / want wy zijn van twee
sijden ghelijck; Ons selben en konnen wy niet
scheyden/ want de wijle wy partjen zijn / wy
moghen samen gheene Rechteren zijn/ soo moeten
wy dan noot sakelijck gaen soecken eenighe Med-
delaeers / om dit proces neder te legghen / ende
wijsen; ende wie konnen wy beter kiezen hier toe
als die Kercke/ de welke ghy self bekent open-
gheweest te zijn / ende rechtsinnigh; maer die
Kercke / soo Augustinus ghetuyghet / verstant de
boken aen-ghewesen woorden Pauli, van een Sa-
crificie / oft Offerhande des Autaers, de welke niet
booznaemste deelen / ende ceremonien ghelijck
was aende Misse vande Roomsche Kercke; ergo
volghens Schrifsture soo verstaen wesende/komen
het Sacrificie / 'welck de Apostelen hebben ghe-
daen/over een met onse Misse.

Doch onse Weder-partije soud' misshien me-
ghen segghen/dat dese verklaringhe van Augu-
stinus, ende vande gheheele Kercke van sijnen tijde
soo wel past op haer Nachmael, als op onse Misse.

Ich thoone klaer booz d'ooghe dat men: Want
Augustinus noemt het 1. ene Offerhande des Autaers
2. Wy seght dat in dese Offerhande/ vande welke
hy spreekt / het broodt ende wijn gheseghent wor-
den, van ghelijcken doock het volck, ende dat met
op-legghinghe der handen. 3. Dat de Prelaten datt
zijn als Advocaten, oft Tusschen-sprekers tusschen
Godt ende de menschen/ &c. Niet van al dit en kan
ghesepdt worden van het Nachmael van onse We-
der-partije / ende dit gheschiedt metter daet in de
Misse, vande Roomsche Kercke; ergo Augustinus en
spreekt hier niet vande wijse / op de welke onse
Weder-partije haer Nachmael houdt/maer vande
de wijse / op de welke de Roomsche Kercke / nu
noch ter tydt den H. Dienst vande Misse, oft de
Offer-

Offerhande des Autaers doet. Oberfulckx dat blijft vast uyt Schyftuer (niet gelijk onse Weder-partij) die uytleght naer haer eyggen vernuft / ende verstant / maer ghelijck sp ober twaelf hondert ende vijftigh jaren verklaert is ghetweeft vanden H. Augustinus, ende de gheheele recht sinnighe Kercke / tot de welcke ons Moyses, Job, Jeremias, ende nameelijck Paulus seynt / om te wesen / wat wy moeten houden / ende volghen) dat blijft vast / seggh' ick / dat de Apostelen hebben Misse ghedaen / oft' 'twelck al een dinghen is) een Sacrificie hebben ghedaen / 'twelck inde boognaemste deelen / ende ceremonien ober-een-komt met de Misse, oft hedengdaeghs Sacrificie vande Roomsche Kercke.

HET VIERDE CAPITTEL.

Wordt bethoont uyt Schrifture, dat de Ceremonien, die de Roomsche Kercke ghebruyckt in den H. Dienst der Misse, goet, ende prijsbaer zijn.

Voer het fundament van dit teghentwoordigh Capittel / stelle ick eerst voer al / dit nae-volghende argument :

'Tis goet ende prijsbaer / nae te volghen / oft te verbeelden / 'tzy met woorden / oft met wercken / al het ghene dat Schyfture seynt / dat Christus den Heere ghedaen / oft gheseyt heeft voer / in / ende terstont nae de instellinghe van 't H. Sacrament / als te wesen in syne Passie / ende daer by belast heeft dat men 't soude nae-volghen.

Maer de Ceremonien die de H. Roomsche Kercke / nu ter tijde noch ghebruyckt in den H. Dienst vande Misse zijn anders niet als naevolghinghen / oft verbeeldinghen met woorden / oft met wercken / van al het ghene dat Schyfture seynt / dat Christus, voer / in / ende terstont nae d'instellinghe

van't H. Sacrament / heeft ghedaen / ende be-
heeft te doen.

Ergo de Ceremonien / die de H. Roomsche Kere-
ke / nu ter tijdt noch ghebruycken inden H. Dien-
st van de Misse, zijn goet / ende prijsbaer.

De eerste propositie / oft boozstellinghe van de
argument / te weten / dat het goet, ende prijsbaer
nae te volghen, oft uyt te beelden met woorden, oft me-
wercken, 'ghene ons Christus heeft voor ghedaen, is
seker ende ghewis / dat dit niemandt en kan loo-
chen.

Soo come ick dan tot de tweede boozstellinghe
ende berhoone uyt Schryfture self / dat de Ceremo-
nien / die wy nu ter tijdt ghebruycken inden H.
Dienst van de Misse, niet anders en zijn als naevolghen-
ghen, oft uytbeeldinghen van't ghene Christus self, voor-
in, ende terstondt nae d'instellinghe van't H. Sacrament,
dat is in sijne Passie, heeft ghedaen,

Wat seght Schryfture van / dat onsen Heere
heeft ghedaen / een weynigh booz d'instellinghe
van't H. Sacrament.

Hoozt den H. Joannes spreken *Cap. 13. v. 4.* Hy ston-
op, seyt hy / van het Avontmael, ende leyde sijne kle-
deren af, ende nemende eenen lijnen doeck, omgordte
hem selven. *V. 5.* Daer nae goot hy het water in't becken
ende begon de voeten der Discipelen te wasschen, ende
te drooghen met den lijnen doeck, daer mede hy omgort
was.

Wat was dit wasschen der voeten anders dan
ene enkele ceremonie / dooz de welke Christus
wilde bereekenen de supberheyt des herten / met
de welke men dit H. Sacrament moet ontfangen.

Maerom en is het niet goet / ende prijsbaer de-
se actie nae te volghen / oft uyt te beelden / aenge-
sien Christus daer uyt d'zuekelijk by-geboeght heeft
V. 15. Want ick hebb' u een exempel ghegheven, op dat
ghelijckerwijs ick u gedaen hebbe, ghy-lieden oock doet.
V. 14. Indien ick de Heere, ende Meester, uwe voeten ghe-
wasschen hebbe, soo moet ghy oock malckanders voeten
wasschen. Wat quaet kan hier in geleghen zijn /

dien wy dit ghebodt Christi volbrēngghen / oft dit
sijn exempel nae-bolghen ?

¶ Is waer dat wy in onse Misse de voeten metter
daer niet en wasschen van alle de ghene die daer
teghenwoordigh sijn; want/sedelijck sprekende/
dit en kan niet geschieden: wy onderhouden noch-
tans saerlijck dese ceremonie op den selvē dagh/
dat Christus die heestere wercke ghestelt / dat is/op
den donderdagh vooz't hoogh-tijdt van Paesschen.
Derhalven wat quaedt is daer in ghelegghen / dat
den Priester gaet van den Altaer/ghelijck Christus
is op-ghestaen van de tafel; dat den Priester af-
leght sijne ghewoonelijcke kleederen/gelijck Chri-
stus ghedaen heeft; dat den Priester aen treckt een
wit linnen kleet / ghelijck Christus oock mede ghe-
daen heeft; dat den Priester op-klimme tot den
Altaer om het broot ende wijn te veranderen in't
lichaem/ende bloet Christi,ghelijck Christus weder-
om is gaen sitten aen tafel / om het selve te doen;
kost hy het wasschen van de voeten niet achter-la-
ten? kost hy sijn lichaem ende bloet niet uyt ghe-
ben / sonder wederom te gaen sitten aen de tafel?
wie twijfelt daer aen; wat sijn dan dit anders
gheweest als ceremonien; wat is hier van al dit/
welck niet wel/ende lof-weerdighlijck en magh
nae-gebolghet worden / ende uytghebeeldt / ghe-
lijck wy doen in onse Misse ?

Wat seght nu de Schryfture noch voozder / dat
Christus soude ghedaen / oft gheseydt hebben / inde
instellinghe self/van't H. Sacrament ?

Hoozt den H. Mattheus *cap. 26. v. 26.* Ende als sy aten,
nam Jesus het broodt,ende gheseghent hebbende : *Lucas*
seght cap. 22. v. 19. Als hy ghedanckt hadde, brack hy het,
ende gaf het de Discipelen, ende seyde: Neemt,ende eet,
dat is mijn Lichaem *V. 27.* Ende hy nam den drinck-beker,
ende gedanckt hebbende, gaf haer dien, seggende: Drinckt
alle daer uyt, want dat is mijn bloet, des nieuwen Testa-
ments, het welck voor vele vergoten wordt, tot vergevin-
ghe der sonden. Dit ghedaen zijnde heeft hy daer by
gheboeght / soo *Lucas ghetuyght cap. 22. v. 19.* ende
Paulus,

Paulus, 1. Corinth. 11. Doet dat tot mijnder ghe-dachte
 Wat souden wy doen? Dat: te weten / het ghe-
 ghyt wy hebt u sien vooz-doen: wat is dat? 1. de
 broot nemen inde handen. 2. dat segeuen. 3. dan
 segghen. 4. dat breken. 5. die woorden spreken: Dit
 mijn Lichaem: dan gelijcken doek den drinck-beke
 Dit altemael volghen wy na in onse Misse, want
 hier wederom / 'twelck niet goet en is / en prijsbaer
 Wat seght ten lesten Schryfse / dat Christus
 soude ghedaen hebben terstont nae d'instellinghe
 daer't H. Sacrament / dat is / in sijn lijden / oft
 hy noch uytgonck uyt de eet-sale?

Wat sullen ons segghen de H. Euangelisten. Christus
 Mattheus cap. 26. v. 30. Sy hebben Lof-sanghen ghesongen
 hier mede seght den H. Mattheus is hy uyt gegaen
 nae den bergh van Oliveten. Hier is hy ghevallen
 op sijne knien. Luc. 22. v. 24. Hier is hy neder ghe-
 vallen ter aerden / plat op sijn aensicht. Matth. 26.
 v. 39. Hier heeft hy bymael herhaelt het selve ghe-
 bedt. Matth. 26. v. 43. Ende op dat ick vele andere
 loffelike actien: Christi betwijghe / die wy uyt
 beelden / op besondere daghen des jaers / als
 ter aerden vallen, op den goeden Wybagh / in den
 Gods dienst / &c. Als Christus ten hongh aen he-
 Crups / dat is / als hy het Testament / 'twelck hy
 in't leste Avondmael hadde ghemaect / met sijn
 bloedt moest bevestighen / ende besegghelen / want
 heeft hy ghedaen: nu heeft hy ghesweghen / dan
 heeft hy ghesproken / nu heeft hy ghebeden in't
 begheerlyck / dan heeft hy ghebeden: met supder
 stemme / nu heeft hy sich ghekeert tot den hemel-
 schen Vader / dan tot de menschen / als namelijck
 tot sijne Moeder / tot Joannem, tot den moorder
 uert / &c.

Wat is hier van alle dese uytwendighe actien
 'twelck niet goet / ende prijsbaer eiris nae te vol-
 ggen / oft uyt te beelden: heeft den H. Paulus, uyt den
 mond Christi ons niet belast. 1. Corinth. 11. v. 26. Dat
 wy de doode Christi souden verkondighen, soo diekwils
 als wy dit broodt souden eten, ende desen drinck-beke
 drincken.

drincken? Wat meent onse Weder-partije dat Paulus ons hier belast/ als hy seght/ dat wy de doot des Heeren souden verkondighen/ meent sy misschien dat hy ons hier belast/ dat wy syne doot souden verkondighen alleen met den monde / ende niet kenbaer maecten dooz andere uytwendighe teeckenen: soo is sy machtigh bedrogen, want dit woordetken verkondighen, en beteekent niet alleen inde Schryftuer/ uyt spreken met den monde, maer wordt inde Schryftuer dickwils oock ghebruyckt booz kenbaer maecten door uytwendighe teeckenen.

Siet *Psal. 97. v. 6.* De hemelen verkondighen sijne gerechticheydt.

Siet *Ps. 10. v. 2.* Het firmament verkondigt sijne werckē.

Siet *Osee 4. v. 12.* Sijnen stock heeft het hem verkondigt.

Wat is dit anders te segghen / als kenbaer gemaect door uytwendighe teeckenen? Hoe sal myn Partije konnen bewijzen / dat Paulus alleen belast/ dat wy de doot des Heeren souden verkondighen met den monde/ ende niet met uytwendighe teekenen / aenghesten dat dit woordetken verkondighen inde Schryftuer/ soo booz het een wort ghebruyckt/ als booz het ander/ wy nemen de Schryfture aen/ soo sy leyt; sy verstaet dooz verkondighen, ende uyt spreken met den monde, ende kenbaer maecten door andere uytwendighe teeckenen, wy doen dat alle beyde inden *H. Dienst* bande Misse, als wy niet alleen met de woorden en verhalen de doot des Heeren/ maer die oock upbeelden dooz ceremonien/ naevolghende de actien die Christus self/ boort/ in/ ende terstout naer d'instellinghe van't *H. Sacrament*/ dat is in sijn lijden/ oft doot/ heeft ghebruyckt/ ende dit naevolghen/ oft upbeelden van dieghelijcke Christi actien / en kan anders niet zijn / als goet ende prijsbaer/ soo alle redelijck mensch wy moet toestemmen/ ergo alle onse ceremonien/ oft uytwendighe actien / die wy ghebruycken inden *H. Dienst* bande Misse, zijn goet ende prijsbaer/ ende diegholghende in gheender maniere *Superstitie*/ oft *Afgoderije*.

BESLUYT.

Hier hebt ghy/Beminde Leser, in dit tegenwoordigh schryft/van my bewesen :

Ten eersten: Dat alle de ceremonien / die de Roomsche Kercke ghebruyckt in den H. Ouden vande Misse, zijn oock ghebruyckt gheweest van de oprechte/ende recht sinnighe Kercke Christi, d'eerste 400 jaren/ ghelijck blyckt uyt de H. Ouden vanden/ die op die selve tijden gheleert hebben.

Ten tweeden: Dat d' Apostelen/ een waerachtigh Sacrificie hebben ghedaen/ twelck noch en bestaet in't Predicken, noch in Ghemeyne ghebeden, noch in bedienen der Sacramenten.

Maer/Ten derden, een Sacrificie, twelck van Augustinus (volghens het gheboelen van de ghelieerde Kercke van synen rijn) genoemt wort/d' Offerhande des Autars, welcke offerhande in de booznaemste dactelen/ en Ceremonien ober- een komt met de hedendaeghsche Misse van de Roomsche Kercke.

Ten vierden. Hebt ghy uyt de schryften van den selven H. Augustinus; sichte alle de ceremonien die de Roomsche Kercke nu noch ghebruyckt inde Misse.

Ten vijfden. Hebt ghy ghetuyghenissen van alle eentwen / dat men van de tijde der Apostelen / tot nu toe heeft Misse ghedaen / oft met sekere gheschiede ceremonien op-gheoffert het Sacrificie des Lichaems ende Bloeds Christi.

Ten sesden: Dat alle de Ceremonien/ die wy in de Misse ghebruycken/niet anders en sijn/als uytbeeldinghe van 'ighene Christus self/booz/in/ ende restant nae de instellinghe van't H. Sacrament/ heeft ghedaen / oft gheseydt: Ende soo niemant machigh en is te behoonen / dat men Christum hier in/ niet en magh nae-volghen / soo blyft het ghelwis/ dat onse Ceremonien niet quaet en sijn/ noch supersticie/maer goet/ende prijsbaer.

Hier uyt sal onse Weder-partije mogen leeren/ boozraen niet meet te roepen/dat men van gheen Sacrificie

Sacrificie, oft Misse, ten tijde van d' Apostelen en wist te spreken: want contrarie blijkt upt het tweede Deel van dit schyft.

Noch oock / dat onse Ceremonien / die wy in't Sacrificie, oft Misse ghebruycken / superstittie zijn / oft Afgoderije / want contrarie blijkt upt het eerste Deel.

Doorder / soo sal onse Weder-partije hier upt lichtelijck konnen besuyten / welke Kercke best ober-een komt met d'oude / rechtsinnighe Kercke / de Haere, oft d'Onse, verbolghens / wie van beyden d'oprechte Kercke heeft / Sp / oft Wy.

De Kercke / de welke is de huylt Christi, *Cant. 4.* 8. moet in alles ghelijck-fozmiggh wesen aen haren Bzupdegom; soo moet sy dan steunen / als op twee vaste pilaren / te weten / de Leere, ende den uytwendighen Handel; want van Christus haren Bzupdegom wordt ghesepdt / *Act. 1. 2.* Jesus heeft begonst te Doen, ende te Leeren.

Dit selbe heeft oock te kennen gegeven / soo my dunckt / den H. Apostel Paulus *Hebr. 13. v. 7.* daer hy seggt; dat wy souden gedachtiggh wesen onse voorgangheren / ende letten op haren Handel, en Leere.

Den uytwendigen Handel, aengaende den Godtsdienst van d'oude / recht-sinnighe Kercke / hebt ghy in dit schyft gesien booz d' ooggh / den heden-daeghschen Handel van de Roomsche Kercke / komt hier mede precis ober-een / ende niet dien van onse Weder-partije / ter contrarisen / sy acht dit altemael als Superstittie; siet nu dan / by wie van beyden dat de oprechte / ende waere Kercke te vinden is aengaende den uytwendighen Handel, nameelijck van den Godtsdienst / oft by onse Weder-partije / die desen heelen Handel van d'oude / ende eerste Kercke verwerpt / oft wel / by de Roomsche / die den selven Handel noch houden in synen vol-len / ende bozighen stant.

Doort' leste / soo versoek ick op alle anders gesinde / hoedaniggh sy mochten wesen / 'tzy Ghereformeerde, soo sy haer noemen / 'tzy Euangelische, 'tzy

Protestanten, &c. tuiden't Godt belteft een strack
alleen van sijn Goddelijck licht te schieten in hare
gemoederen; by soo verre hare Leeraers haer
den paepen/aengaende dit schijft/miet te segghen
dat dese dinghen/van de welcke ick hebbe gheschre-
velt/noch de saligheyt raecken/noch 't wesen sel-
van't gheloobe; ick bidde haer/dat sy haer niet de-
se oft dierghelijcke streelende / ende bytten pro-
poost loopende redenen niet en laten te vrede
ien; maer dat sy de boozsepde hare Leeraers by
lijck af-vzaghen. 1. Ofte sy bekennen (gelijck sy
noch toe ghedaen hebben) dat de Kercke Christi
eerste vier hondert jaren/ is oprecht gheweest
de recht-sinnigh: segghen sy ja: soo hebben wy
dat wy begheeren/en wenschen: segghen sy niet
dat sy dan aentwijfen een andere Kercke Christi
oprecht sy gheweest/ dat sy vrecht segghen/waer
wanneer/ende hoe langh die Kercke gheweest sy
hoe dat sy haer keeren / oft wenden / sy moeten
nootsakelijck vallen in eenighe van die **H. O.**
vaders/die ick hebbe by-gebracht.

Ten tweeden, vzaght haer / oft sy bekennen / dat
alle dese boven-ghemelde ceremonien / in de eerste
400. jaren / metter daet sijn in't ghebruyck ghe-
weest/oft niet: Segghen sy neen: soo maecten sy
dan alle de **H. O.** vaders leughenachtigh: want
onpartijdigh/ en rebelijck mensch en sal niet seg-
gen/ dat dit gantsch ongherijmt is/ ende onred-
lijck: segghen sy dat die ceremonien metter daet in
't ghebruyck sijn geweest de eerste 400. jaren/ maer
dat de **H. O.** vaders / oock van die tijden/ hare do-
dinghen/oft blecken hebben ghehad/ soo beroo-
deelen sy de heele eerweerdighe outheit/ als oft sy
in't verstaen/oft verklaren vande Schizruer/soo
bestandigh/ ende verlicht niet en hadde gheweest
als sy self; wat is dit anders als willen alleene-
lijck stenen op haer eyghen vernuft / ende ber-
stant/miet het welck sy de Schizruer verstaen/ en
de verklaren teghen den sin/ende gemeynen han-
del van de eerste/ende oude Kercke/ oock die van

de Apostelen? wat kander ongherijnder wesen als dit? Ten eersten, om dat her srijdt teghen de reden/ dat jemaent sijn eppen verstaent/ ende vonnisse/ stelle booz soo menige dinstent verlicke verstaunden/ die soo naert hebben gheleest aen de tijden van d'Apostelen/ ende dief-bolghende onghelijckelijck beter kofsen weten / hoe dat men Schziftuer ten tijde van d'Apostelen hadde verstaen/ ende wat Handel, rakende den Godts dienst/ op de selve tijden men hadde gehouden/ als wy. Ten tweeden, om dat dit steunen op sijn eppen vernuft / sonder Dooz-ouderg eens aen te sien / srijt teghen Schziftuer: want op den eenen kant/ seght sy *Prov. 3. v. 5.* En steunt op u eyghen verstant niet, dat grijpt namelijck plaetse in't verstaen bande Schzifture/ ende op den anderen kant/ seyndt sy ons ghedurigh tot ons Dooz-ouderg/ om dat wy van haer souden leeren / wat Handel, ende Leere sy hebben ghehad / op dat wy die souden moghen aen-nemen en bolghen. Over sulckg wat kander ongherijnder wesen / als te segghen/ dat alle onse Dooz-ouderg / oock bande eerste 400. jaren / niet gheweten en hebben / wat booz/ oft teghen Schziftuer was/ ende dat dit/ alleen is bekent aen onse Weder-partije.

Doch segghen **D. L. Leeraers**/ absolutelijck dat men alle dese booznoemde Ceremonien in den Godts-dienst van d'eerste 400. jaren ghebruyck heeft: soo kan dan d'anderg-ghesinde Ghemeynte lichtelijck mercken/ hoe verre dat hare Kercke af-gheweken is van d'oude/ namelijck in den uytwendighen Handel van den Godts-dienst / ende hoe precys dat de Roomsche Kercke hier in/ met de oude Kercke ober een komt: Dief-bolghende moet hier uyt beslupten/ dat de oprechte Kercke/ rakende den uytwendighen Godts-dienst/ by de Roomsche is/ ende niet by haer.

Hier mede bidd' ick de Vader der barmhertigheden/ dat hy onse Weder-partije wil geben verlickinghede verstandts / ende gheopende ooghen/ om dat sy de waerheyt aenfiende/ haer in tijdtg magh

magh begheben tot den schoot bande ware
dende Kercke hier op de wereldt / op dat sy oec
magh komen tot de triumpherende Kercke in de
hemel; 'twelck ick verhoep / dat haer sal verleen
Godt den Vader / Godt den Sone / ende Godt den
H. Gheest. Amen.

T'S AMEN-SPRAECKE

Tusschen den Meester ende Disci-
pel, raeckende 't Nacht-mael
der Ghereformeerde.

Discipel.

Liebe Meester; Ick hebbe somtijlen van
gheleerde ende deftighe mannen hoozen seg-
ghen / dat onse Weder-partije, die haer selven
Ghereformeerde noemen / al-hoe-wel sy dapper
stoessen op haer Nachtmael / nochtans self dat
schijn niet en hebben van't Nachtmael Christi; is
dat oock waer?

Meester.

'Ten is maer al te waer: want op dat het waer-
achtigh Nachtmael Christi soud' wesen / soo moest
het in alles over-een-komen met alle 't ghene dat
Christus self / oft ghedaen / oft gheseydt heeft / oft
belast heeft te doen / oft te segghen; dat is ghelofte.
Ende nu behind' ick heel contrarie / want Partije
laer in haer Nachtmael achter / oft berandert dat
Christus ghedaen / oft gheseydt heeft; ende 't ghene
hy niet ghedaen / oft gheseydt heeft / dat doet sy
ende seght sy: Soo dat haer Nachtmael niet al-
leen en verschilt van't Nachtmael Christi, maer
oock daer teghen strijdt; over-sulckg' ten kan het
waerachtigh Nachtmael Christi niet wesen.

Disci-

Discipel,

Wt is soo ghelijck ghy seght/ Meester, doch hoe sult ghy my het hoonen / dat het Nachtmal van Partije, in gheender manieren ober-een en komt met het Nachtmal Christi?

Meester.

Ick sal u dat bewijfen soo klaer als den dagh: Laet ons maer elck stuck in't besonder op-wegghen/ soo d'uytwendighe actien, als de woorden, ende de substantie self, ende het een stellen teghen 't ander/ ende ghy sult sien datter soo groot onderscheydt is tusschen het een ende 't ander/ als tusschen witte en swart.

Discipel.

Dat sal my uptter maeten aenghenacem zijn om hoozen.

Meester.

Lustert dan toe: Ick sal beghinnen van d'uytwendighe omstandigheden / ende actien die Christus ghebruyckt heeft in't Nachtmal.

Ten eersten: Christus heeft te vozen de voeten ghe-wasschen aen sijne Discipelen/ *Joan 13. 5.* om te behoonen de supperhepdt die men moet hebben als men dit H. Sacrament wilt ontfangen; want hy seyde aen *Petrus*: Indien ick u niet en wassche, ghy en sult gheen deel hebben met my, te weten/ in't Nachtmal.

Partije en heeft noyt dit wasschen der voeten ghebruyckt.

Ten tweeden: Christus heeft het Nachtmal ghehouden met sijne Discipelen al ligghende / naer de ghewoonte der Joden / ende Romeynen van dien tijdt / ghelijck oock Schrifture gheruyght volghens den Griekschten text/ *Math. 26. 20. Marci*
14. 18.

14. 18. Ἀνέκειρε, Ἀνεκένευσεν, 'twelck te segghen (sy laeghen, oft gheleghen waren aen tafel.

Partije, ontfanght het Nachtmael / op sommighe plaetsen al sittende / op sommighe al staende.

Ten *derden* : Christus heeft den segghen ober het broot / soo staeter inden Griekischen *Matth.* 26. 26. ende *Marci* 14. 22. welcken segghen alleen bestont in woorden / maer naemelijck eenigh uptwendigh teecken / als de handen segghen / op-heffen / *Ec. Genes.* 49. 14.

Partije en ghebruyckt gheenen segghen.

Discipel.

Ten *is* niet wonder; want den Dordrechtischen Bijbel inde 27. Bemerckinghe die hy ghestelt heeft het 26. Cap. vanden H. Mattheus, seght / dat segghen ende danck-segghen voor een selve sake ghenomen worden, ende daerom dat het ghenoech *is* te danck-segghen, ghelijck sy oock doet in haer Nachtmael.

Meester.

Partije heeft daer groot onghelijck in; want *Eukéō* in't Griec / 'twelck beteeckent Segghen, wat anders te segghen / als *Eucharistéō*, 'twelck segghen *is* danck-segghen, ende daerom aenghelegh dat de H. Mattheus ende Marcus uptdrukelijck segghen / dat Christus het broodt ghesegghent heeft: soude Partije dat oock moeten doen / ende haer niet te vreden houden met danck-segghen alleen.

Laet ons nu hoorde komen tot andere standigheden van't Nachtmael Christi.

Ten *vierden* : Christus heeft dat ghehouden in een opper-sacle wel toegherust, ende ghereedt, dat *is* / in den Dordrechtischen Bijbel dat verklaert / in eenen sacle ghespreyt, ghevloert, bestryt, oft met een woordt ghesepdt / wel toegherust ende verciert, *Apo.* 21. 1.

Partije en ghebruyckt in hare plaetsen / daer het Nachtmael ontfanght / gheene toerusting / stropinghe / oft andere vercierselen.

Ten vijfden; Christus heeft het Nachtmael ghehouden 'sabonds.

Partije daer teghen/houdt het 'smorghens.

Ten sesden: Christus heeft dat ghehouden maer dat hy met sijne Discipelen hadde ghe-eten het Paesch-lam.

Partije ontfanght dat nuchter.

Discipel.

Sp sullen segghen / Meester/dat de Catholijcken dat oock doen / oberfulcks dat sy groot onghelijck hebben van haer te verispen in't ghens sy selve doen.

Meester.

Heen/mijnen Discipel/daer is dies-aengaende seer groot verschil tusschen ons/ ende onse Partije: want/dat wy dit groot ende h. Sacrament 's morgghens ontfangen/ ende nuchter, ende al knielende,&c. dat hebben wy dooz oberleberinghe van onse rechtsinnighe booz-ouders/dat het alsoo ten tijde bande eerste Christenen placht te gheschieden: Al-hoe-wel dan / dat-men in Schyftuer niet en bevint/dat Christus dat soo ghedaen heeft/ nochtan wy kunnen ons daedelijck beroepen op d'oude oberleberingen/ende ons daer mede beschermen/ ende behelpen. Maer Partije en heeft niet/met het welck sy haer behelpen/oft verschoonen kan/alsmen haer op-leght dat sy het Nachtmael 'smorghens ontfanght / ende nuchter, ende al sittende, oft staende, ende in eene plaetse sonder uytwendighe vercierfelen, ende sonder te hozen de voeten te wasschen: sy en kan niet segghen / Wy volgen hier in de Schyftuer; want sulcks en is inde Schyfture niet te binden / maer heel contrarie: sy en magh niet segghen/ghelijck wy doen/ Wy volgen hier in d'oberleberinghe bande Oude-baders; want die verwerpt sy deutgaens. Siet ghy nu wel/dae dies-aengaende groot verschil is tusschen ons/ende onse Partije?

Discipel.

Discipel.

Dat berstaet ick nu heel wel ; gaet nu boe
Meeſter / ſoo 't u belieft.

Meeſter.

Hy hebt tot noch toe gheſien / dat het Maelt
mael van Partije, gantschelijck verſchillende /
contrarie is aen 't Maeltmael Christi, booz ſoo
als aengaet eenighe uytwendighe actien, ende an
re omſtandigheden. Siet dit nu boozder / aengac
de woorden.

Ten ſevenſten dan / Christus en heeft het 11. Cap. be
den 1. Brief tot die van Corinthen niet konnen lezen
want die Schryftuer en was dan noch niet ghe
maekt / als hy het Maeltmael hielt.

Partije leest dat Capittel / ſonder eenighe ſonde
ment te hebben in Schryfture / oft de 11. Bo
ders.

Ten achtſten : Christus en heeft de twaelf artijck
len des gheloofs niet ghelesen / want die zijn eer
naeder handt in orden gheſtelt : van ghelijcken
heeft hy oock niet ghelesen het 13. 14. 15. 16. 18. Cap.
van Joannes, want die Schryftuer en was mede op
dien tijdt niet gheſchreven.

Partije leest dit altemael.

Ten neghenſten : Christus heeft sijne eyghen wo
den ghebruyckt / ſeggende : Dat is mijn Lichaem. Da
is mijn Bloed, &c.

Partije laet de woorden Christi baren / ende ſie
deſe woorden Pauli inde plaetſ : Dat broodt dat wy
breken. is de ghemeynſchap des Lichaems Christi : Ende
De drinck beker der danck-ſegghinghe, is de gheme
ſchap des Bloeds Christi.

Discipel.

Dat dunckt my noch den meesten mis ſlaght
weſen / die sy in dit ſtuck hebben ghedaen.

Meeſter

Ghy seght seer wel: want Christus als hy dese woorden hadde ghesproken / ende het H. Sacrament uptghedept / heeft uptdruckelijck belast / dat men soude doen al 'rghene hy ghedaen hadde: Doet dat, seyd hy / te weten dat selve / met die selve woorden / ghelijck ick hebbe ghedaen / ende ghesproken: met wat authoziteyt dan durben sy de woorden vanden Meester verstaoten / ende aennemen de woorden vanden Discipel?

Discipel.

Ick laete my vastelijck booz-staen / dat sy dit hebben ghedaen / om dat de woorden Pauli beter schynen te passen op hare leeringhe: want Paulus noemt het broodt, ende Christus seght uptdruckelijck dat het sijn Lichaem, ende Bloedt is; ende naer dat hy dat gheseydt hadde / en heeft hy ter werelde gheen ghewagh meer gheinaeckt van broodt: dat / soo ick meyne / is de reden / waerom sy de woorden Christi verandert hebben.

Meester.

't magh wesen / maer dat en is niet ghenoegh; want gelijckmen inden Doop geen andere woorden en magh ghebruycken / als die Christus self ons oberghegheuen heeft / te weten: Ick doope u, in den Naem des Vaders, ende des Soons, ende des H. Gheests, *Matth. 28* Soo en magh men hier van ghelijcken gheene andere woorden ghebruycken / als de eyghen woorden Christi, te weten: Neemt, ende eet: Dat is mijn Lichaem, dat voor u l. ghelevert sal worden. *Matth. 26 Luc. 19* Ende: Dit is den drinck beker van het nieuw Testament in mijnen Bloede, welcken drinck-beker voor u l. ghestort wordt.

Discipel,

Maer sy sullen misschien vraghen: Zijn dan de woorden Pauli niet goet?

H

Mee-

Meester.

Wie twijffelt daer aen? sy zijn seer goede / dat meer is / sy zijn Schrifture: doch ick sal onbzaghen: Zijn dan de eyghen woorden Christi goede / de wyle ghy die berwerpt / ende andere aen neemt? Waerom de woorden Pauli meer aen genomen / als de woorden Christi? daer sy wel weten datter een uytzuckelijck ghebodt Christi is / daermen dit h. Sacrament soude bedienen puer op selve maniere / ghelijck hy self ghedaen heeft: dat laten sy dit ghebodt vaeren / ende nemen eene andere maniere aen / op haer eyghen authoziteyt de vernuft.

Discipel.

Sy sullen segghen: Paulus wist oock wel de maniere op de welke-men dat moest bedienen.

Meester.

Dat is waerachtigh; ende die maniere heeft dook metter daet uytghedrukt 1. Cor. 11. v. 24. 25. &c. Maer onder andere stelt hy daer de eyghen woorden Christi, waer door hy ghenoech te kennen gheeft / dat men t'sijnen tijde die ghebzuyckte in bedienen van dit Sacrament; want in dit Capittel / gelijck een-ieder wel weet / verhaelt hy de maniere / de welke men t'sijnen tijde dies-aengaende ghebzuyckte: Maer in't boozgaende Capittel daer hy seght: 'T broodt dat wy breken, is het niet de ghemeynschap des Lichaems Christi? Daer en spreckt hy niet vande maniere op de welke dit Sacrament t'sijnen tijde bedient wierdt / ende nu moet moet bedient worden: maer hy seght alleenlijck wat datter vande saecke is / dies-volghende / al hoe wel de woorden Pauli ende goede zijn / ende goddelijck zijn / niet teghenstaende sy en moghen in de plaats

plaets bande epghen woorden Christi niet ghesete
woorden/sonder het Nachmael te schenden.

Discipel.

Dit al-te-mael dunct my soo klaer als den
dagh/ dat Partije 't Nachmael Christi niet en heeft/
maer alleen een Nachmael dat sy op hare epghen
authoziteyt/ vernuft/ ende menschelijcken vondt
en ghestelt heeft; want om een kozt verhael van
al dat gheseydt is/ te maecten:

Partije en wascht de voeten niet / Christus heeft
dat ghedaen.

Partije hout dat al sitende/Christus al liggende.

Partije en ghebruyckt gheene vercier selen/ Chri-
stus heeft dat ghedaen.

Partije hout het smozghens/Christus 's abontg.

Partije ontfanght het nuchteren/Christus, nae den
eten.

Partije leest het 11. cap. Corinth. Christus niet.

Partije leest de 12. Artijckelen des Gheloofs/ Chri-
stus niet.

Partije leest het 13. of 14. of 15. cap. Ioan. Christus niet.

Partije ghebruyckt de woorden Pauli / Christus
sijne epghen woorden.

Partije en gheeft gheenen segghen ober 't vzoedt/
Christus heeft dat ghedaen.

Alsoo doen sy 'tghene Christus niet ghedaen en
heeft/ende ter contrarien sy laten achter/oft ver-
anderen 'tghene Christus ghedaen heeft/ hoe kon-
nen sy dan hebben het waerachtigh/ ende echtigh
Nachmael Christi?

Meester.

Ick sal u noch meer segghen: Sy en komen self
niet ober een met 't Nachmael Christi, vooz soo
veel als de substantie raecht: Want Christus heeft
sijn epghen/ ende wesentlijck lichaem / en bloede
ghegheben / ende Partije en gheeft niet anders als
vzoedt/

broodt/ende wijn/ de welcke teekenen zijn van
Lichaem ende Bloedt Christi.

Discipel.

Dat is wel ghesepdt: Maer sy segghen contrarie / te weten / dat Christus niet sijn wezentlijc lichaem ende bloet heeft ghegheben/ maer alle teekenen daer van.

Meester.

Ten is hter met gheen segghen te doen / maer met bestandighe/ ende bondighe bewijfen: Dat my/een Schrifstuer plaets alleen/is't dat sy heeren/boort-bzenghen/daer Christus wyt-dzuchelijc ghesepdt heeft / dat het broodt ende wijn teekenen zijn van sijn lichaem ende bloedt / dat sy meenen Apostel oft Euangelist boort-bzenghen die ghesepdt heeft / dat Christus in't Nachtmalen niet anders en heeft ghegheben als broodt / ende wijn/wesende teekenen van sijn lichaem ende bloet. Dat sy my dierghelijcke Schrifstuer-plaets en boort stellen/is't dat sy konnen / ende ick sal haren klare Schrifstuer-plaetsen boort-stellen daer Christus ende sijne Apostelen contrarie segghen. *Matth. 26. v. 27. Dat is mijn Lichaem. v. 28. Dat is mijn Bloet. Marci 14. v. 23. Dat is mijn Lichaem. v. 24. Dat is mijn Bloet. Luc. 22. v. 19. Dat is mijn Lichaem, 'twelck voor u gheweert wordt, v. 20. Dit is den Kelck het nieuw Testament in mijnen bloede. Ioan. 6. v. 52. Het broodt dat ick gheue sal, is mijn Vleesch voor het leven des wereltds. v. 54. Ten zy dat ghy het vleesch eet van den Sone des mensche, ende sijn bloedt drinkt, &c. v. 55. Mijn vleesch is waerlijc spijs, ende mijn bloedt is waerlijck dranck. v. 57. Die mijn vleesch eet, ende mijn bloet drinkt, blijft in my, ende ick in hem. 1. Cor. 10. v. 17. Den Kelck der segheninghe die wy seghenen, is het niet de ghemeenschap des bloets Christi? ende het broodt dat wy breken, is het niet de mededeelinghe van't Lichaem Christi? 1. Corinth. 11. v. 24. Dat is*

mijn lichaem, 'twelck voor u l. sal ghelevert worden. v. 25.
 Defen Kelck is het nieuw Testament in mijnen bloede:
 v. 29. Want die onweerdlijck eet, ende drinkt, eet ende
 drinkt voor sy. selven het oordeel, niet onderscheydende
 het Lichaem des Heeren.

Maer seght hier Christus, oft sijne Apostelen/dat
 het broodt/ende wijn in het Nachmael/teekenen
 sijn van sijn lichaem ende bloedt? segghen sy niet
 allegaer upt-druckelijck/klaer/ en eenstemmig/
 dat het 't lichaem (ende vleesch/ ende bloedt Chri-
 sti is? hoe komt dan het Nachmael van Partije
 hier in oer een met 't Nachmael Christi?

Discipel.

Jaer/ segghen sy/ dat en is soo niet te verstaen;
 dat moet al figuerlijck verstaen worden.

Meester.

Oft sy oock seuden dat de heele Schrifsture fi-
 guerlijck moest upt-ghelept worden/soude-men
 dat moeten ghelooven?

Discipel.

Neen men toech: Maer hier zijn groote redenen/
 segghen sy/om dit alles figuerlijck te verstaen.

Meester.

Laet ons die hoozen.

Discipel.

Ten eersten, segghen sy/ Christus, ende sijne Apo-
 stelen/noemen 't broodt.

Meester.

Dat is waer: Maer hier upt en volghet niet dat
 het waerlijck broodt is/want dit woordeken/broodt
 in

in Schrifsture beteekent alle soorten van spijse
 Siet *Gen. 31. 54.* Jacob heeft sijne broeders ghetogen
 dat sy broot souden eten. *Gen. 43. 25.* Sy hadden ghe
 dat sy daer broot souden eten. *Luc. 14. 1.* Jesus is inghe
 in het huys van een Prince der Phariseen om brood te
 Soo sult ghy noch bebinden op vele andere pla
 sen vande Schrifsture dat nae de ghetwoome be
 de Hebreusche tale / broot, is spijse te segghen
 dan Christus ende sijne Apostelen handelende
 het Nachmael/dit woordcken / broot, ghetwe
 ken/dan en willen sy niet segghen / dat het
 is / 'tghene-men daer ontfaught; maer ghy
 Christus upt-druckelijck seght *Ioan. 6.* Mijn vleesch
 waerlijck spijse. Waer't saecken datter inde Sch
 ruer ober al / daer-men ghewach maecht
 Nachmael/in de plaerse van dit woordcken
 ghestaen hadde / dit woordcken spijse, souden
 hier upt wel moghen beslypen hebben/dat
 ne men ontfaught in het Nachmael/broot
 gheender-manner niet; Ergo dat en hoort
 nu oock niet doen; want / waer dat woord
 broot, daer-men van't Nachmael handelt/ghe
 den wordet / ten is niet anders te segghen als
 volghens de verklaringhe Christi *Ioan. 6.* Mijn vleesch
 is waerlijck spijse. 'tVleesch Christi en kan ghy
 waerachtigh broodt ziju/maer het kan wel wa
 lijck spijse ziju/ende soo is't oock metter daer.
 Daer-en-hoben/ als het broot wort ghevoen
 dat is te segghen 'tghene te bozen broot is ghevoen
 soo staeter *Luc. 7. 22.* de blinde sien, de kreupelen wa
 delen, Sp worden blindt ghevoemt / en kreup
 oock nae dat sy saegghen/ en wandelden / niet
 sy doen blindt waren/oft kreupel/ maer dat
 segghen / die te bozen blindt waeren/ die sien
 ghelijck dan de Schrifstuer icmaut blindt moer
 niet om dat hy metter daer blindt is / maer
 dat hy te bozen blindt was / soo seght de Sch
 ruer somtijlen van't ghene wy ontfaughten
 't Sacrament / dat het broot is / niet om dat
 metter daer soo is / maer om dat het te bo

te weten dooz de Consecratie/ soo ghetweest is.

Discipel.

Ten tweeden, segghen sy / Christus heeft ghesepdt
Ioan 6. v. 64. Het vleesch en is niet nut; ergo/soo en kan
dit al maer Gheestelijck verstaen worden / en niet
van't waerachtigh/en wesentlijck vleesch Christi.

Meeſter.

¶ Ten volghet niet : want Christus en heeft hier
niet ghesproken van sijn eeghen vleesch : hy en
heeft niet gheseyt: *Mijn vleesch en is niet nut, maer hy*
heeft gheseydt: *Het vleesch en is niet nut: hy spreeckt*
blande vleeschelijcke herren van die van Caphar-
naum, die niet en wilden ghelooven / dat hy sijn
vleesch kost gheben tot spijse / segghende Ioan, 6. v.
53. Hoe kan ons desen sijn vleesch gheven om t'eten? Hier
op seyt hy: *Wilt gy- leden alleen nae den vleessche*
oordeelen/ ende niet nae den geest/soo en sult ghy-
leden niet kunnen gelooven/dat ick mijn lichaem
ende bloedt aen u l. kan gheben : Mijne woorden zija
gheest, ende leven : *Sy zijn gheest*, ende daerom en kon-
nen sy dooz het vleesch, twelck tot diergelijcke god-
delijcke leeringhe niet nut, oft bequaem is/ begre-
pen worden / *Sy zijn leven*, ende daerom en kunnen
sy niet verstaen worden als dooz den levendigh-
makenden gheest, van een bestandigh geloobe. Daer
zijnder sommighe onder u l. die desen levendigh-
makenden gheest niet en hebben / maer alleenlijck
voort-gaen naer het ghene dat het vleesch haer in-
gheeft/ende daerom zijnder oock sommighe onder u l.
die niet en ghelooven dat ick mijn Vleesch / ende
Bloedt gheben kan/v. 65. stelt eens dat onnutigh
vleesch wat van kant / ende ghebruyckt alleen u-
wen gheest / ende ghy sult lichelijck kunnen ghe-
looven dat ick mijn lichaem ende bloedt aen u l.
kan gheben. Siet ghy wel/ lieben discipel / daer
is het vast : onse Partije neemt dese woorden Christi:
Het vleesch en is niet nut, soo op/als of hy daer sprack
van sijn eegē vleesch; dat en kan niet wesen/want

sonder't vleesch Christi, en souden wy niet ver-
getweest hebben van d'eenwighe doot/ hy spre-
den alleenlyck van het vleeschelijck/ende plom-
verstant bande Capharnaiten, ende daerom en ho-
dese Schryftuer-plaets hier niet te propoosie/ om
te bewijfen / dat de andere Schryftuer-plaets
daer men handelt van't Nachtmael / gheestelijck
oft figuerlijck moeten verstaen worden.

Discipel.

Doet en hebbe ick dat soo aerdighe/ en bondighe
hooren uyt leggen; daer en is niet aen te twijf-
len oft dat moet soo verstaen worden/want ghe-
lijck ghy seght/ Christus en kan/ noch en mach van
sijn eyghen vleesch niet segghen / dat het niet me-
en is/want soo soude hy strijden teghen het ghem-
staet hy den H. Paulus Hebr. 10. 30. Hy heeft ons eenen
niewen, ende levenden wegh ghebaent (te weten na-
den Hemel) door sijn vleesch : wat isser dan nuter
als sijn vleesch/aenghesien dat hy ons daer door
den wegh gheopent heeft tot den Hemel ?

Maer/wat seght ghy Meester / op dese woop-
den Christi; Doet dat tot mijnder ghedachtenisse/ kan-
men hier uyt niet besupren / dat alles wat van't
Nachtmael word ghesepdt in Schryftuer / moet
gheestelijck ende figuerlijck verstaen worden / ende
dies-bolghende dat het Vleesch ende Bloet Chris-
ti, daer niet wesentlijck teghenwoordigh en is?

Meester.

Ick weet wel dat onse Parije, haer op dese woop-
ghemelde woorden princepaelijck soudeert / om
hare leeringhe te bevestighen/ ende de onse te be-
strijden; Doch te verghees; ten zij maer alle pde-
le slaghen inde locht.

Discipel.

Ick bidde u/ Meester/dat ghy my dit belofst te
bewijfen.

Meester

Meester.

Ich bekenne dat Christus, als hy sepdē aen sijne Apostelen: Neemt, eet, dat is mijn Lichaem; daer hy gheboeght heeft: Doet dat tot mijnder ghedachtenisse. Het daer wel op/mijnen Discipel; hy seghē eerst: Neemt mijn lichaem; daer naer sepdē hy/ doet dat toe mijnder ghedachtenisse, wat moeten wy doen? Sijn lichaem nemen/ ende eten/ ende soo dickwils als wy dat lichaem nemen/ soo moeten wy ghedachtigh wesen hoe dat lichaem voor ons is ghestorven/ ende ghekrupst gheweest. Siet ghy wel/die voor gaende woorden: Neemt mijn lichaem, maken de saecke klaer dat Christus hier niet alleen en spreekt van eene enckele ghedachtenisse/ oft tecken des lichaems.

Hooft / ich sal u dat leeren met eene ghelijckenisse: Daer is eenen Wypbegom/de welke vertreckende / aen sijne Wypdt gheeft eenen rinck/ ende seghē: Neemt desen rinck / ende betwaert dien tot mijnder ghedachtenisse; den rinck/en laet daerom gheenen waerachtighen rinck te zijn/om dat hy samen eene gedachtenisse is/is't niet waer?

Discipel.

'Tis klaer.

Meester.

Soo gaet het hier doek: Christus op sijn vertreckt npt dese wereld/te weten nae sijne sichtbare ghebaente / ende nptwendighen handel met de menschen/ seghē aen sijne Apostelen/ende aen alle ghebooghe: Neemt mijn lichaem, ende soo dickwils als ghy dit, naer desen sult nemen, zijt mijnder ghedachtigh, is dit niet de selve maniere van spreken met die vanden Wypbegom: Neemt mijnen rinck, ende soo dickwils als ghy dien sult sien, zijt mijns ghedachtigh? ghelijck den rinck daerom gheenen waerachtighen rinck en laet te zijn / om dat hy samen eene ghe-

dachtenisse is / alsoo is het seker / dat daerom
 lichaem Christi niet waerachtighlyck / ende
 sentlyck en laet te zyn in't h. Sacrament/om
 het samen een ghedachtenisse is; ergo te verga
 komt onse Weder-partije met dese Schryftu
 plaetse boort; ghelooft my/sy en doet niet ter sa
 ke/ghelyck oock niet eene bande boortgaende.

Der-halve/soo is't eene wonderlycke manie
 die onse Partije houdt in hare slot-reden / aengar
 de dese materie : Want sy argumenteert soo; Ch
 stus heeft ghesepdt : Het vleesch en is niet nur , ende
 Mine woorden zijn gheest , ende leven ; ende ; Doet
 tot mijnder ghedachtenisse , Ergo in't Nachtmael
 een trecken des Lichaems ende Bloets Christi
 niet het wesentlyck / ende waerachtigh Lichaem
 Hier teghen brenghen wy bystien Schryftu
 plaetsen/en meer/daer met nyt-druckelycke ende
 klare woorden ghesepdt wordt / dat het Lichaem
 ende Bloedt is, ende onse Partije roept datelyck / da
 dit alleg gheestelyck , ende figuerlyck moet versta
 worden. Is dat redelyck / dat ick meer als by
 stien klare Schryftuer-plaetsen sal draepen / na
 dyp oft hier dypstere / ende twijffelachtighe pla
 sen/ghelyck die boort-gaende zijn ? Wat reden on
 dat te doen ? waerom niet die dyp oft hier nyt-gh
 lepd nae de bystien ? ende ghesepdt : op met
 als bystien plaetsen wordt in Schryftuer klare
 ende nyt-druckelyck ghesepdt / dat Christus sy
 bleesch ende bloedt / heeft ghegheben aen de ghy
 loobighe in't Nachtmael / ergo het wesentlyck
 bleesch/ ende bloedt Christi is daer.

Discipel.

'Tis waer / Meester / dat dese dyp boortgaende
 Schryftuer-plaetsen/wel de boortgaende zijn / ma
 de welke sy trachten te berhoonen / dat het alle
 moet Figuerlyck verstaen worden / doch sy heb
 bender noch meer andere / als / te weten dat
 ghesepdt wordt dat Christus een deure is, eenen wip
 gae

gaert, eenen wegh, &c. daer spreekt hy figuerlijck.

Meester.

Maer siet ghy niet / mijnen discipel / dat dit gheensins en volghet: Christus spreeckt Figuerlijck, als hy seght: *ick ben een deure, &c.* ergo hy spreeckt oock figuerlijck als hy seght, *Neemt, ende eet, dat is mijn lichaem:* Want indien dit ghevolgh goetd ware; soo sal ick oock segghen dat hy figuerlijck heeft ghesproken/als hy gheseydt heeft *Ioan 10. v. 30.* Ick ende den Vader zijn een, dat en sal niemant toe-stemmen/ergo men magh niet segghen dat hy op d'eene plaetse figuerlijck spreeckt/om dat hy op d'andere soo spreeckt: *Komt/mijn kindt/onzen discouers* soude te langh vallen/het sal hier mede ghenoegh zijn / wy moeten wat betwaven tot op een ander tijdt; ick hebbe noch soo veel van dese materie te handelen/dat ick schicke/ met Godts hulpe/ een bysonder tractaet daer van te laten in druck gaen.

Siet hier het hoort begriyp van al dat ick gheseyt hebbe:

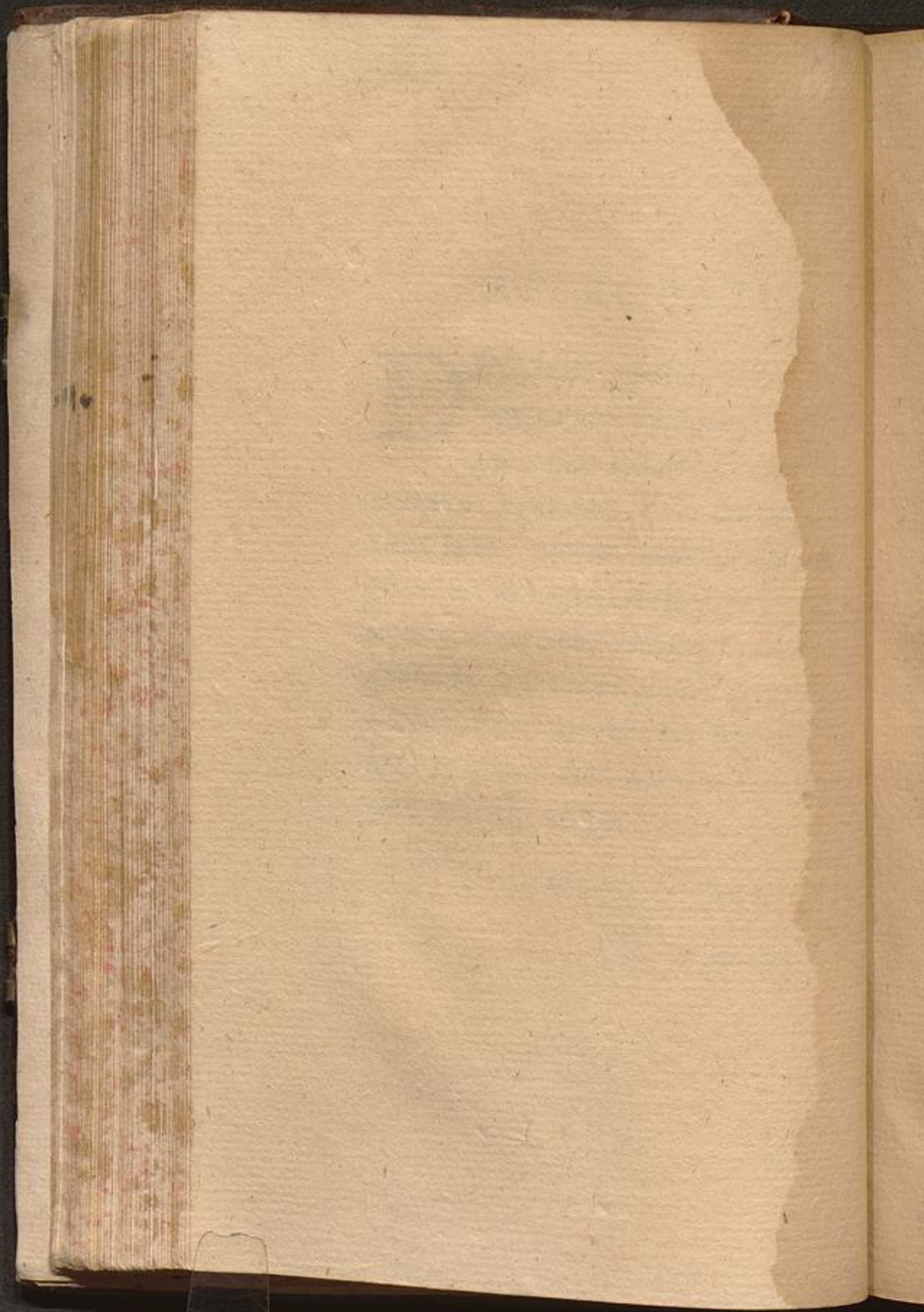
Het Nachtmal van onse Partije, en komt noch in uytwendighe actien, oft Ceremonien, noch in woorden, noch in de Substantie self ober een / met het Nachtmal Christi, ergo sy en heeft het echtygh Nachtmal Christi niet / maer alleen een Nachtmal dat sy dooz haer eyghen vernuft heeft ingheselt / ende ghebonden. Dit is nochtans een bande gheuwichtighste stucken bande Keltighe/dooz het welcke wy moeten saligh worden: want: Ten zy dat ghy het vleesch van den sone des menschen eet, ende sijn bloet drinket, ghy en sult het leven niet hebben in u. Ergo een van de gheuwichtighste stucken bande Keltighe komt aen onse Partije t'ontbreken. Daert hier mede wel/ende sijn den Heere bevolen.

APPROBATIOE.

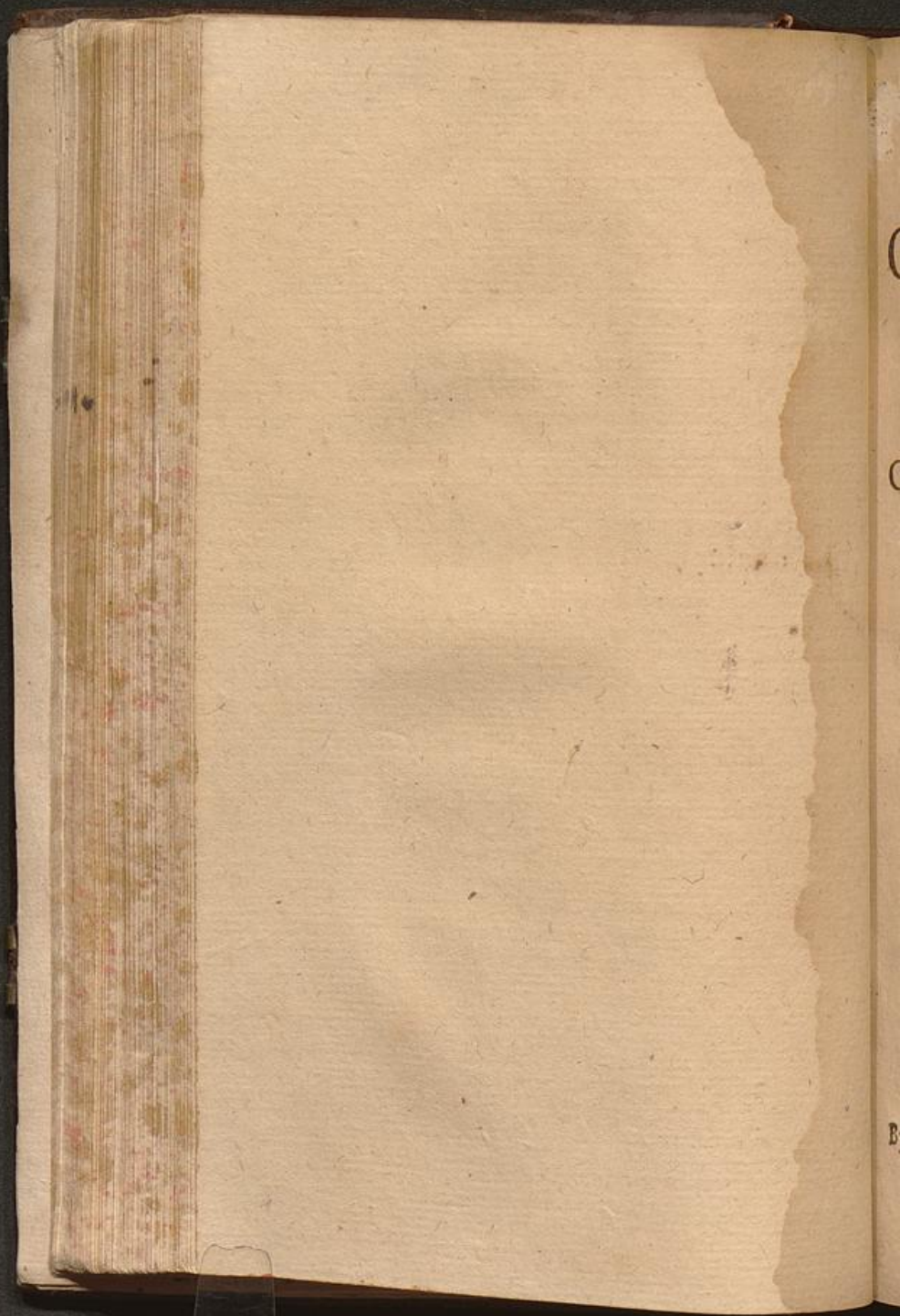
Dit Schrift, gheintituleert, Ceremonien vanden H. Dienst der Missen, geschreven vanden Eerw. P. CORNELIVS HAZART Priester der Societeit IESV, niet in-houdende dat strijdt tegen het Catholyck Ghehoof oft goede seden, is seer goet tot onder rechinghe der Nieuw-ghefinde, ende tot versterkinghe der goede Catholycken, waerom het weerdigh is in licht te komen door den druck. Actum den 2. Julij, 1659.

GUIELL. BOLOGNINO
S. Theol. L. Eccles. Cath. Can.
& Lib. Cens. Antwerp.

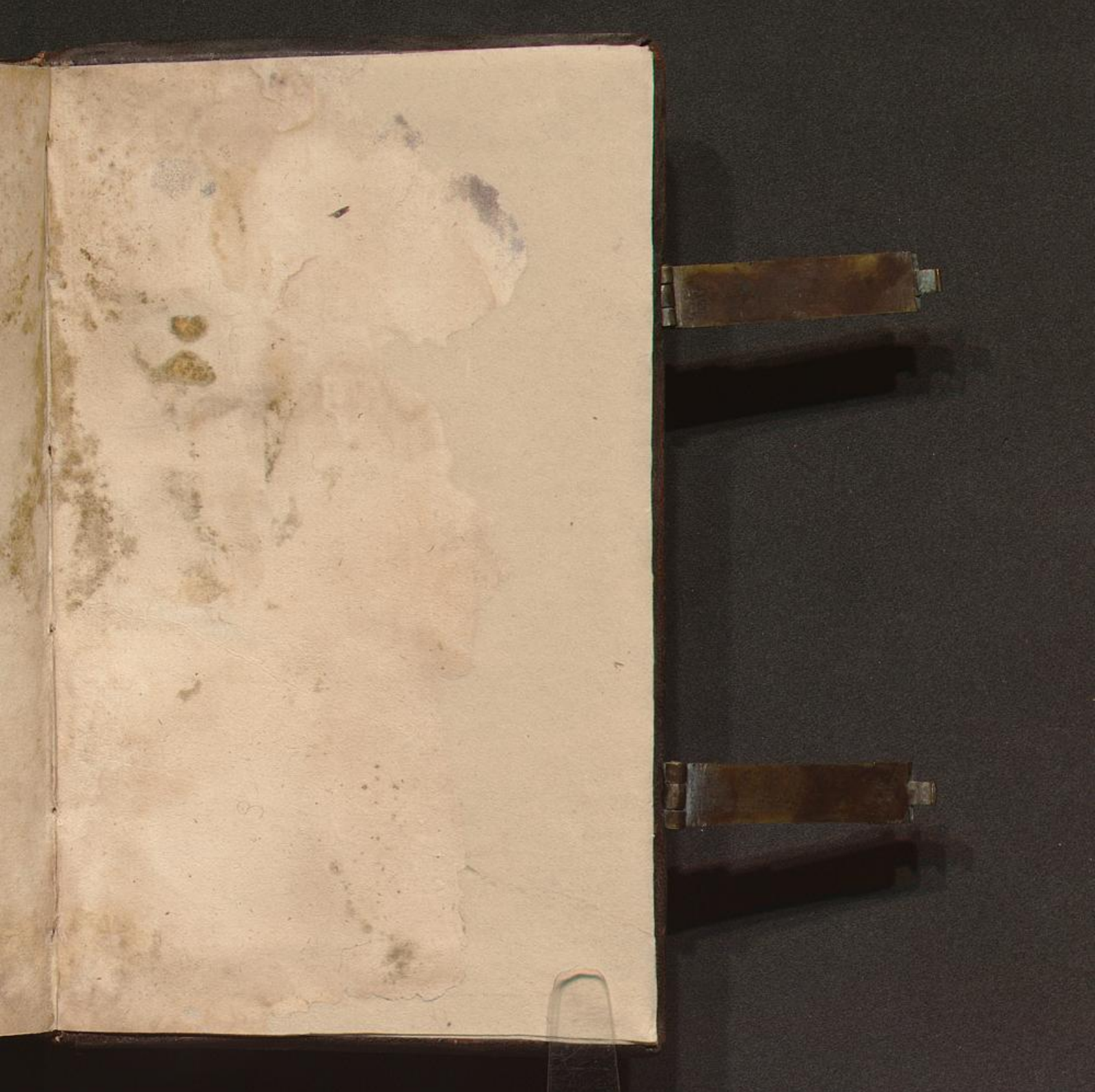

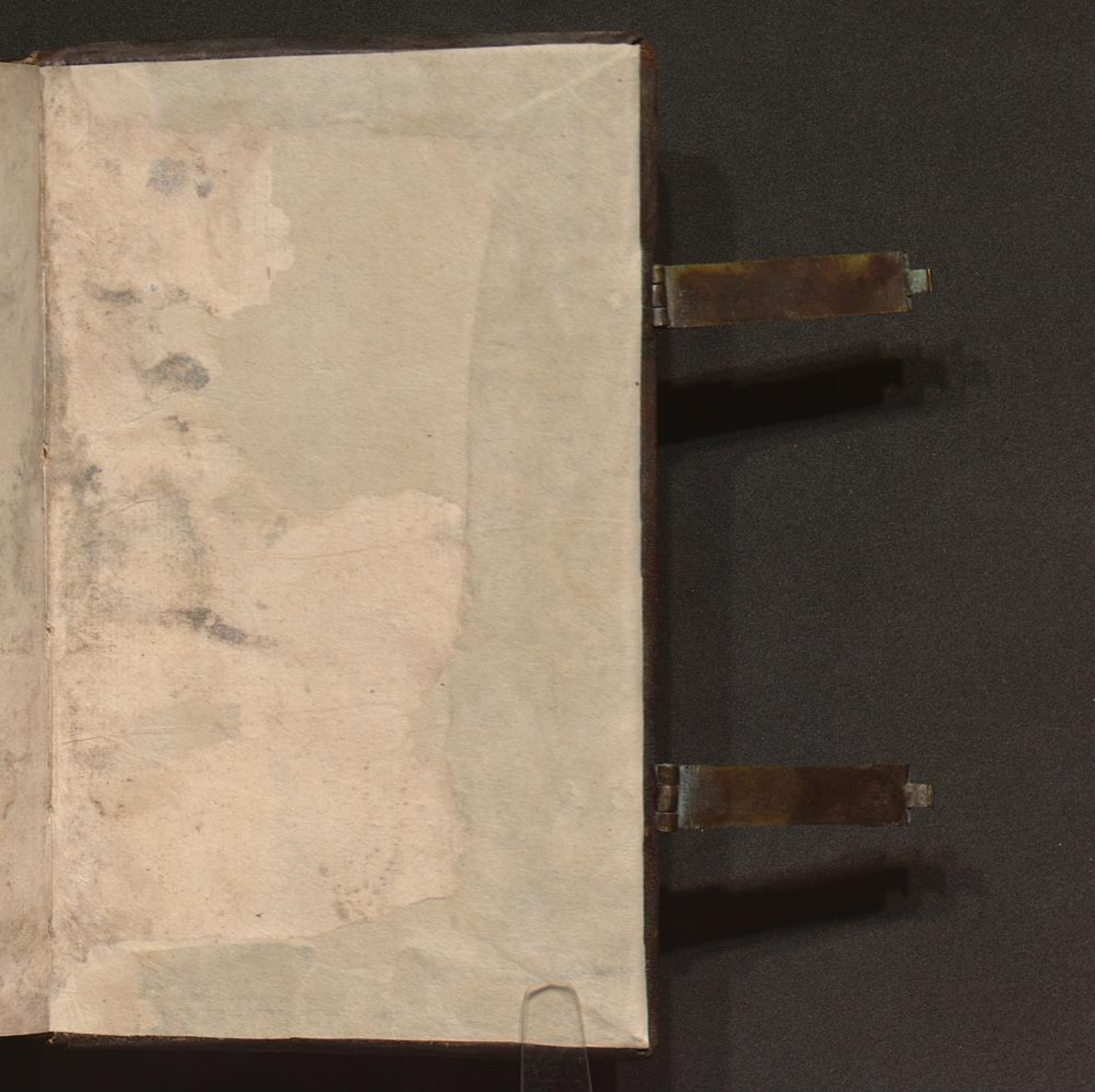
...t ball-
...bon /
...om
...a wijf
...chjen
.../ het
...er mi
...en / is
...p alle
...boren
...edarn
...meen-
...re etnē
...en mp
...t berie-
...ge ant-
...en / ofte
...en waer
...fchier
...rielyge
...ge fco
...durpen
...te fchijit
...ien / inde
...en en is
...en dit te
...er fchert
...rupghen
...dweken
...men inde
...n / maec
...ge met

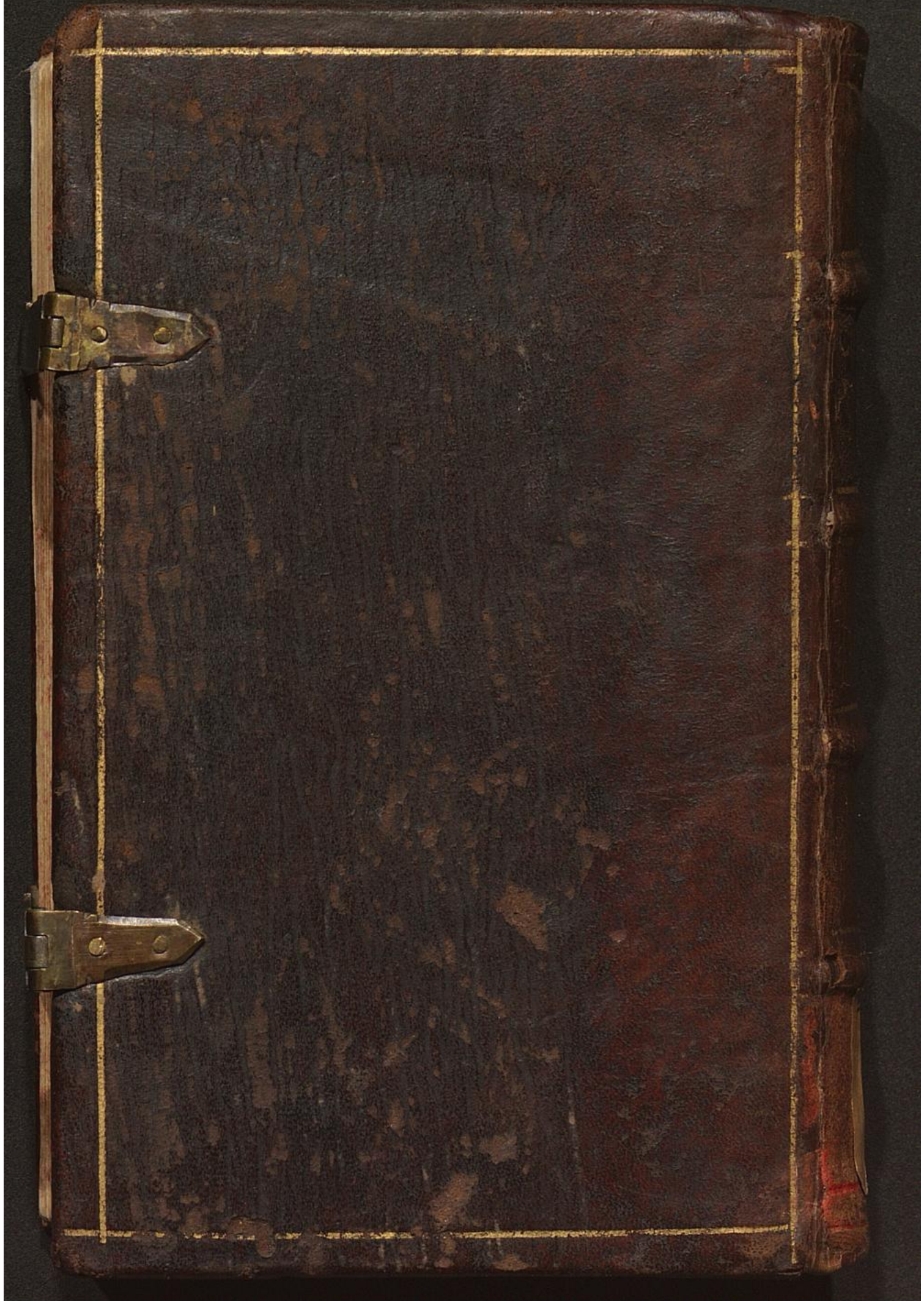

CONTROVER
HAZARD
PARIS

Th

6194